

UPPSALA
UNIVERSITET

Och hären växte och växer än?

De fackliga nätverken i 1970-talets Sverige

Jakob Hellgren

Ekonomisk-historiska institutionen

Kurs: Ekonomisk historia/Masteruppsats

Termin: VT 2024

Ventilationsdatum: 31 Maj 2024

Handledare: Jan Ottosson

Abstract

Over the past 50 years, labour unions have gone from being a central organizing principle, to a marginalized aspect of Swedish society. Once wielding massive political and social influence, they are now unable to seriously impact the contemporary political landscape - let alone exercise meaningful influence over how the masses live their lives. This vacating of influence by organized labour, left the door open for market interests to control the course of our collective destiny. In previous studies, this process has been imagined in a multitude of ways: as the uninteruptable, inevitable course of market consolidation; as a failure of the socialist project; as the betrayal of the working class. Here, the process of labour union collapse is imagined as a product of economic hardship striking at working class networks that were already cracking under the pressure of social change – starting in the 1970s. During this period, local union organizations, the basic form of working-class organization, start to lose control over their members. By applying a comparative perspective to the local expressions of this process in Sweden's two biggest unions – Kommunal and Metall – this paper argues that the 1970's was indeed characterized by significant social, and organizational challenges for Swedish organized labour, which would set the tone for its eventual strong decline in the mid-1980s.

Keywords: Unions, Working class, Socio-economic networks

	3
<u>Inledning</u>	5
<u>Syfte och frågeställning</u>	7
<u>Disposition</u>	8
<u>Teoretiskt ramverk</u>	9
<u>Tidigare forskning</u>	13
<i>Svensk arbetarrörelse – framsteg och motgång</i>	13
<i>Från liberalism till nyliberalism – perspektiv på relationen mellan marknad och samhälle</i>	16
<i>Social- och politisk omdaning</i>	19
<i>Genusordningen</i>	22
<u>Metod</u>	23
<u>Material</u>	27
<i>Protokollen</i>	27
<i>Fackpressen</i>	30
<i>Urval</i>	30
<i>Källkritiska synpunkter</i>	31
<u>Fackföreningspressen om den lokala organisationernas 1970-tal</u>	33
<u>Den lokala verksamhetens funktioner</u>	39
<u>Protokollen – en kronologi</u>	40
<i>Nymans verkstadsklubb – Uppsala</i>	40
<i>Nymans regi – stabilitet och sociala problem</i>	40
<i>Stundande förändringar – ny regi och rationalisering</i>	44
<i>Volvo överger fabriken – ny regi igen</i>	52
<i>Kommunalarbetareförbundet avdelning 34, sektion 1 – Uppsala</i>	53
<i>Gamla och nya problem – privat entreprenad och nedskärningar</i>	54
<i>Bahco Ventilations verkstadsklubb - Enköping</i>	62
<i>En säker medlemskår – arbetsförhållanden och solidaritetsproblem</i>	62
<i>En ny inställning – omorganisering och rationalisering</i>	70
<i>Kommunalarbetareförbundet avdelning 34, sektion 5 – Uppsala</i>	73
<i>Politiskt engagemang, studieverksamhet och informationsproblem</i>	73
<i>Sammanfattning</i>	85
<u>Analys och jämförelse</u>	86
<i>Organisationernas inställning till arbetsgivaren</i>	86
<i>Medlemmarnas gemenskap</i>	88
<i>Den interna gemenskapen</i>	88
<i>Den externa gemenskapen</i>	92
<i>Medlemmarnas engagemang</i>	93

<u>Det aktiva deltagandet</u>	94
<u>Mötesdeltagandet</u>	97
<u>Det partipolitiska engagemanget</u>	101
<u>Slutsats</u>	101
<u>Bibliografi</u>	106
<i><u>Otryckta källor</u></i>	106
<i><u>Tryckta källor</u></i>	106
<i><u>Litteratur</u></i>	106

De fostrade båda en stab av män
 som burit fanor och segerstavar
 Och hären växte och växer än
 och riket är fritt från trälldom och slavar

- Ivan Oljelund, författad inför LO-kongressen 1948¹

Inledning

1970-talet karaktäriserades av sociala och ekonomiska omdaningar för Sverige, och världen. Den socialdemokratiska ordning som utgjort navet för fyra decennier av politisk makt i Sverige började luckras upp, vilket resulterade i en valförlust 1976. När Socialdemokraterna återtog regeringsmakten 1982, skedde detta på nya politiska premisser. Man antog en så kallad *tredje vägens politik*, genom vilken man övergav de politiska värderingar den svenska arbetarrörelsen traditionellt förespråkade - politik för full sysselsättning, Rhen-Meidner modellen och en aktiv industripolitik ersattes av liberaliseringar och privatiseringar inom såväl privat som offentlig sektor. I och med socialdemokraternas politiska kapitulation hade den nyliberala ordningen nu i mångt och mycket omfamnat av Sveriges politiska etablissemang. "The way is shut".² Demokratiska möjligheter till kontroll över det ekonomiska systemet stängs och marknadsväldet antas av det politiska etablissemangen som en självklarhet – som ett obestridligt mänskligt naturtillstånd. Den svenska arbetarrörelsens politiska gren, Socialdemokraterna, ger upp hoppet om ett seriöst politiskt motstånd till det nyliberala marknadssystemet. Vad orsakade denna politiska omdaning?

Fackföreningsrörelsen, i vilken socialdemokraternas politiska makt var grundad, blev mer radikal under denna period – man talade högt om ekonomisk demokrati och löntagarfonder. Samtidigt blev arbetarrörelsens uttryck och de politiska utfallen mer och mer skilda. Hur förklarar man denna utveckling?

Fem år före Socialdemokraterna skulle anta sin nya politik, håller historikern Eric Hobsbawm en föreläsning med namnet "The forward march of labour halted?".³ Under denna föreläsning och i en efterföljande artikel beskriver Hobsbawm det dystra läge den brittiska arbetarrörelsen befinner sig i 1978. Hobsbawm menar att den brittiska arbetarrörelsens

¹ Omnämns i Hirdman, *Med kluven tunga*, 12.

² Studebaker, *The chronic crisis of American democracy*.

³ Hobsbawm, "The forward march of labour halted?", *Marxism today*, September 1978. 279-286.

politiska inflytande minskat under 1970-talet, något som skulle visa sig stämma i och med att Margaret Thatcher valdes till brittisk premiärminister följande år. En ny politisk ordning skapades, där den brittiska arbetarrörelsens makt marginaliserades och det ekonomiska systemet liberaliserades. Den mobiliseringsförmåga som möjliggjort arbetarrörelsens framsteg, där massorna engagerades i politiskt ändamål, förminskades. Förlusten av politisk makt som den engelska arbetarrörelsen genomled under 1970-talet, spåras av Hobsbawm delvis till en social splittring inom arbetarklassen. Arbetarrörelse, enligt Hobsbawm, bygger på en klassmedvetenhet som i sin tur bygger på delade livsupplevelser. Klassen, som social enhet, bygger på breda sociala kontakter, som möjliggör en gemenskap över yrkesgränser. Denna gemenskap är resultatet av det Hobsbawm kallar ”a common style of Proletarian life”, som inte bara karaktäriserades av direkt politisk, eller facklig verksamhet, utan också av de alldagliga livsaspekter som arbetarklassen delar – ”football”, ”the fish-and-chip shop”, och så vidare.⁴ Arbetarrörelsens politiska verksamhet kräver alltså att arbetarklassen, i sin vardag, bildar och upprätthåller en social gemenskap. I takt med arbetargemenskapens gradvisa sammanbrott, minskade arbetarklassens politiska verksamhet. Hobsbawms observationer om den fackliga gemenskapens sammanbrott utgår från brittiska förhållanden, vilka är mycket olika de svenska. Detta till trots, kan den svenska arbetarrörelsens oförmåga att kämpa emot växande marknadskrafter inte utgå från ett liknande sammanbrott? Stora förändringar av arbetarklassens sociala omständigheter pågick trots allt även i Sverige. Det sociala navet för arbetarklassen – den traditionella staden – ersattes under 1960 och 1970-talet med levnadsarrangemang av en helt annan karaktär och efterkrigstidens enorma ekonomiska expansion gav vika för långt mer prekära ekonomiska förhållanden.⁵ Givet dessa förändringar finns det, skillnader till trots, även likheter i den svenska och brittiska samhällsutvecklingen.

Som Hobsbawm beskriver, bygger en arbetarrörelse och i förlängningen all massrörelse på att medlemmar delar gemensamma livsupplevelser – man måste kunna känna igen sig själv i andra med för att identifiera gemensamma intressen, vilket i sin tur är en förutsättning för en fungerande organisation längs klasslinjer. Det krävs dock mer än gemensamma upplevelser – dessa måste *delas* människor emellan. Det vill säga, en förutsättning för både politisk- och social organisation är att det finns möjligheter till en kollektivisering av livsupplevelser. Det

⁴ Hobsbawm, ”The forward march of labour halted?”, 282.

⁵ ”The traditional city”, eller ”the traditional city neighbourhood” är begrepp som används flitigt av bland andra Jacobs, *The death and life of great American cities*.

räcker inte att jag och andra upplever samma verklighet, vi måste även dela denna upplevelse med varandra. Klassbaserad organisation handlar således om att upprätta och upprätthålla nätverk, där relationerna medlemmar emellan tillåts premieras framför allt annat.⁶ Det är dessa nätverk och deras skiftande funktion inom den svenska arbetarrörelsen som denna uppsats intresserar sig för.

Samtidigt som arbetarklassen genomgår sociala omdaningar, sker det också under 1970-talet en rad viktiga förändringar inom den etablerade arbetarrörelsen. Metall förlorade sin plats som LO:s största förbund till Kommunal, vilket föranledde förändringar av maktbalansen inom LO. Kommunal började kräva mer inflytande. Detta sammanföll med de industriella strukturomvandlingar som 1970-talet förde med sig och skapade en uppfattning inom arbetarrörelsen om en motsättning mellan en växande offentlig verksamhet å ena sidan och ett politiskt fokus på att upprätthålla industrisysselsättningen å andra sidan. Offentlig verksamhet började inom Metall och LO i stort ses som tärande på industrin. Den kamp som i samband med detta uppstod inom LO, bör enligt min mening förstås som en del i den sociala och politiska omdaningsprocess i och med vilken arbetarrörelsen minste sin förmåga att motsätta sig ett utvidgat markandsvälde.

Syfte och frågeställning

I samband med ovan nämnda maktomdaning inom arbetarrörelsen, uppstod ett upplevt motsatsförhållande mellan de industri-intressen som representerades av Metall och offentlig sektors intressen som representerades av Kommunal. Man ansåg inom Metall att arbetarrörelsens politiska kapital i första hand bör mobiliseras för industrisysselsättningens räkning, i och med de svårigheter 1970-talets strukturomvandling orsakat för den tunga industrin.⁷ Kommunal ville istället fokusera på att utvidga offentligheten och på göra upp med det privata entreprenörskapet inom offentlig sektor, en kamp man fört sedan förbundet först grundades – överförandet av all offentlig verksamhet i egen regi sågs som ett centralt mål som inte bara skulle främja medlemmarnas direkta intressen, utan också spela en viktig roll i en övergripande samhällslig demokratiseringsprocess. Metall, som motsatte sig vissa av kommunals försök att utvidga offentlig sektor, ansågs av Kommunal vara ett hinder för en social och ekonomisk demokratiseringsprocess. Samtidigt som arbetarväldet angreps utifrån

⁶ Se Powell, "Neither market nor hierarchy: network forms of organization", i *Markets, Hierarchies, Networks*, 270-274.

⁷ Schön, *En modern svensk ekonomisk historia*, 382–383.

av en nyliberalism som vuxit i styrka, försvarade arbetarrörelsens socialt och politiskt betingade motsättningar dess förmåga att försvara sig själv. Om dessa motsättningar har man skrivit brett från såväl Kommunal- som Metalls perspektiv.⁸ Forskning om detta har dock framförallt bedrivits med fokus på förbunds-nivån – det är den stora skalan som analyserats. Den aspekt av utvecklingen som inte väl utforskats, är hur denna för arbetarrörelsen centrala maktkamp påverkade respektive förbund på lokal nivå – speciellt i och med de breda samhällsomdaningar som 1970-talet innebar för arbetarklassen i allmänhet. Är splittringen mellan Metall och Kommunal något som förbundens medlemmar upplever på lokal nivå? Påverkas de lokala fackliga nätverken inom respektive förbund på olika sätt av den omdaningsprocess 1970-talet innebär? Det är i och med dessa frågor som ett centralt syfte för denna uppsats blir att söka identifiera likheter och skillnader mellan förbunden på lokalfacklig nivå, för att sedan analysera dessa som lokala uttryck för en bredare social omdaningsprocess. Således kommer en stor del av föreliggande uppsats vara vigd åt en jämförelse av olika former av sociala och politiska uttryck inom de båda förbunden – vilket kommer kontrasteras mot bredare uttryck av samma aspekter inom respektive förbunds pressorgan: *Metallarbetaren* och *Kommunalarbetaren*.

Uppsatsen kommer utgå från följande frågeställningar:

- Hur förändras sättet medlemmarna interagerar med organisationen inom respektive förbund? Huvudsakligen:
 - Hur gestaltas gemenskapen inom organisationerna? Hur förändras detta över tid? Och finns det några skillnader mellan förbunden ur detta hänseende?
 - Hur gestaltas medlemmarnas engagemang och deltagande i den fackliga verksamheten inom de olika organisationerna? Hur förändras detta över tid? Och finns det några skillnader mellan förbunden ur detta hänseende?

Disposition

Uppsatsen kommer vara upplagd enligt följande: Först kommer jag att beskriva och ämna att positionera mig i fältet av forskning som är relevant för detta ämne. Huvudsakligen handlar det om fackföreningsrörelsens historia i allmänhet och den svenska fackföreningsrörelsens historia i synnerhet, samt forskning rörande Sveriges, Europas och USA: sociala och politiska utveckling under 1970-talet. Utöver detta finns det en mängd teoretisk litteratur som måste

⁸ Se bland annat Ekdahl, Välfärdssamhällets spegel; Berglund, Kampen om jobben.

behandlas, vad beträffar en bred mängd sociala- och politiska fenomen. Efter detta följer en redovisning av det källmaterial på vilket jag baserar mina resonemang. En kort diskussion om metodologi kommer följas av den centrala kvalitativa undersökning som utgör uppsatsens kropp. Denna kommer i sig vara uppdelad i tre delar: först en analys av tongångarna inom arbetarrörelsen vad beträffar den fackliga gemenskapen och engagemanget genom en undersökning av fackpressen under 1970-talet; sedan en kronologisk genomgång av de fackliga organisationer jag valt att behandla; sist den komparativa undersökning som tidigare nämnts, där det fackliga materialet jämförs och kontextualiseras.

Teoretiskt ramverk

En för denna uppsats grundläggande utgångspunkt är en beskrivning av 1900-talets historiska skeende, som i stor utsträckning karaktäriseras av motsättningar mellan sociala värden å ena sida, och marknadsvärden å andra. Utgångspunkten är att det finns en distinktion mellan sociala- och marknadsvärden. Denna distinktion har viktiga implikationer för bland annat arbetarrörelsens funktion. Om en accepterar att det finns en distinktion mellan sociala värden och marknadsvärden, måste en också acceptera att verkligheten inte kan framställas enbart i marknadstermer. Det är detta som utgör navet i skillnaden mellan den position jag kommer anta här och klassisk nationalekonomi. Inom klassisk nationalekonomi bör fackföreningar vara helt utan social funktion – gemenskap, klassmedvetenhet och så vidare är oviktigt – den enda funktion fackföreningen har är som samlingsorgan för individuella aktörer, som deltar eller inte baserat på utfallet av en privat nyttomaximeringskalkyl. Om du som individuell löntagare gynnas av ditt deltagande i facket, så kommer du delta – annars inte. Fackföreningen blir således ett instrument för maximeringen av de individuella arbetarnas rena ekonomiska egennyttan och bör fungera oberoende av arbetarnas sociala relation till varandra. Deltagandet motiveras helt av den personliga egennyttan.

Enligt den position jag här antar, där sociala relationer tillmäts kausal betydelse utanför ren egennyttan, blir fackens funktion en annan. Snarare än att endast utgöra ett verktyg för gynnsam kartellbildning bland arbetare, kan den också fylla en social funktion som likställs vid dess marknadsfunktion. Framförallt kan den fackliga gemenskapen befolka det utrymme som uppstår mellan marknaden och den sociala sfären - den kan vara ett verktyg genom vilket samhällskroppen yrkar ”samhälleligt självförsvar”.⁹

⁹ Polanyi, *Den stora omdaning*, Del 2, kapitel 11–18.

Karl Polanyi spelar en central roll i det teoretiska ramverk från vilken denna uppsats utgår. Polanyi beskriver 1900-talets historia som en kamp mellan sociala intressen och marknadsintressen. Marknaden, som han menar är en av människan aktivt skapad samhällsinstitution snarare än en samling eviga naturlagar, har som grundläggande funktion att det som rör sig därigenom tilldelas ett marknadsvärde. Marknaden fyller således en kommodifierande funktion – den tilldelar aspekter av verkligheten ett bytesvärde. Polanyi menar att detta inte är problematiskt i sig, så länge det som marknaden berör faktiskt är varor. Kommodifiering vållar dock skada, i den mån ”varan” i fråga fyller en social funktion utöver sin marknadsfunktion. Polanyi talar om tre huvudsakliga sådana ”varor”, vilka han kallar ”fiktiva varor”: ”land”, ”arbete” och ”pengar”.¹⁰ Dessa är aspekter av verkligheten, vilka behandlas som varor av marknadsordningen, men egentligen fyller essentiella sociala funktioner, hotas av kommodifieringsprocessen. Polanyi menar att när dessa ”fiktiva varor” antastas av marknadskrafter blir de sociala konsekvenserna oacceptabla för resten av samhällskroppen, som således reagerar för att återta kontroll och återställa deras sociala funktion. Detta kan leda till vilt disparata utfall - Polanyi menar att både fascismens frammarsch under 30-talet och FDR:s *new deal* är uttryck för samhälleligt självförsvar. Den process där politiken och den sociala verkligheten försöker förhindra kommodifieringen av ”land”, ”arbete” och ”pengar”, genom ofta spastiska politiska uttryck kallas av Polanyi för en ”dubbel rörelse”. Nyckeln till den dubbla rörelsens positiva uttryck, är enligt Polanyi en aktiv arbetarrörelse. Det Polanyi delger denna uppsats, är framförallt en generell uppfattning om relationen mellan marknad och samhälle, men också en bild av arbetarrörelsens centrala roll i det hela. Polanyis resonemang väcker också frågan: Hur förlorade den svenska arbetarrörelsen sin förmåga att yrka ”samhälleligt självförsvar”? Utöver detta är idén om marknadens framfart som ett politiskt elitprojekt, snarare än som en organisk företeelse, mycket grundläggande för att förstå relationen mellan liberalism, nyliberalism och demokrati.

Den senare frågan har behandlats av bland andra Mark Blyth, som menar att 1970-talets utveckling mot nyliberalism passar väl in i den teoretiska struktur Polanyi etablerar.¹¹ Blyth menar att på samma sätt som 1930-talets sociala och politiska omdaningar kan ses som ”samhälleligt självförsvar” från arbetarnas sida, kan 1970-talets omdaningar ses som en ny ”double movement”, där kapitalintresset gör motstånd mot försök från samhällskroppen att

¹⁰ Ibid., 102–110.

¹¹ Blyth, *Great transformations*, 3–17.

”bädda in”¹² marknadsfunktionen. Alltså, Blyth kategoriserar 1970-talets rörelse mot nyliberalism som en fortsättning av, snarare än ett brott med Polanyis modell. Det som pågår under 1970-talet är alltså att kapitalet påbörjar en motoffensiv, som arbetarrörelsen är oförmögen att kämpa mot. Det välfärdsbygge som samhällskroppen ägnade sig åt i försök att avkommodifiera land, arbete och pengar, resulterar i en än starkare motreaktion från kapitalets sida. Detta perspektiv ger mer fog för frågan: Varför blev det annorlunda denna gång? Varför var samhällskroppen oförmögen att motsätta sig denna förändring? Det är ur detta hänseende de sociala omdaningar som arbetarklassen upplevde under efterkrigstiden blir intressanta.

Inför föreliggande arbete, finns det anledning att definiera den sociala form jag intresserar mig för i denna uppsats – nätverk. I detta arbete kommer jag föra mig med ett antal begrepp för att tala om olika aspekter av nätverk: socialkapital; sociala band; klassmedvetande; gemenskap. Dessa begrepp har skilda konnotationer och understryker olika aspekter av nätverk, varför det finns viss anledning att försöka skilja dem åt. Emellertid går dessa begrepp ofta omlott teoretiskt – varför nätverks-konceptet kan användas för att rama in den diskussion som följer. Nätverks-konceptet har beskrivits av Powell i kapitlet ”Neither market nor hierarchy: network forms of organization”, där han diskuterar hur organisationsformer baserade på ömsesidiga relationer inte passar in i det traditionella ”marknad-hierarki” paradigm kring vilken socioekonomisk diskussion ofta cirkulerar. Istället utgör sådana ömsesidiga relationer en skild och separat social form – nätverket. Konkret beskriver Powell nätverk som:

”...modes of resource allocation, (where) transactions occur neither through discrete exchanges nor by administrative fiat, but through networks of individuals engaged in reciprocal, preferential, and mutually supporting actions. Networks can be complex: they involve neither the explicit criteria of the market, nor the familiar paternalism of the hierarchy.”¹³

¹² Översättning av “embed” som är ett centralt begrepp i Polanyi som betecknar försök att återförena marknaden med resterande samhällskroppen, vilket skulle begränsa marknadens påstådda ”självreglerande” funktion. ”Embed” i den här kontexten handlar om att återta social och politisk kontroll över marknadens funktion, vilket enligt Polanyi gynnar samhällskroppen och missgynnar kapitalintresset.

¹³ Blyth, Great transformations, 96–126.

Ett nätverk är en struktur, där relationen parter emellan baseras på delade, sammanflätade behov.

Powell identifierar som sagt tre huvudsakliga organisationsformer: ”markets”, ”hierarchies” och ”networks”. Dessa former skiljer sig åt på ett antal sätt, viktigast för denna uppsats är dock de funktioner som Powell benämner: ”methods of conflict resolution”, ”methods of communication” och ”amount of commitment among parties”.¹⁴

De grundläggande skillnader som föreligger mellan formerna är emellertid inte svåra att förklara. *Marknaden* kommunicerar genom den opersonliga prissignalen – som dirigerar beteende och betingar handling helt baserat på kortsiktiga prisfluktuationer. Marknaden går ut på att varje aktör, vid varje enskilt tillfälle, följer priset i syfte att maximera det kortsiktiga utfallet – priset som kommunikationsmetod betingar ett evigt fokus på nuet, där alla relationer konstant förnyas. Varken relationer, eller auktoritet spelar roll på den perfekta marknaden.¹⁵ Marknadsformen, i linje med vad som observerats av bland andra Polanyi, kräver det ramverk en hierarkisk struktur bidrar med för att lösa tvister. Det är lagen och det ramverk lagen bidrar med – vilken är kräver en hierarkisk stadsstruktur – som möjliggör marknadsens funktion. Marknaden – som i en perfekt modell är helt fri från hierarkiska inslag – kräver en auktoritär struktur som kan medla mellan parter.

Den *hierarkiska* strukturen kommunicerar genom beslut och regler som sedan operationaliseras i det Powell kallar ”routines”. Auktoritet är den eviga principen i en hierarkisk struktur, där kommunikation och direktiv flödar ovanifrån och ner – ”the visible hand of management supplants the invisible hand of the market”.¹⁶ Kommunikation mellan lika parter i den hierarkiska strukturen, är enligt Powell ”shaped by concerns of career mobility”.¹⁷ I en hierarkisk struktur är de principer som styr kommunikationen baserade på vertikal rörlighet. Snarare än att, som på marknaden, vara helt fokuserad på att maximera utfallen vid varje enskilt tillfälle, handlar det istället om att positionera sig för att stärka eller förbättra sin ställning i hierarkin. Det vill säga, relationer spelar roll i den hierarkiska strukturen, men relationernas betydelse definieras utifrån strukturens förutbestämda vertikala

¹⁴ Powell, “Neither market nor hierarchy: network forms of organization” i *Markets, Hierarchies and Networks*, 269.

¹⁵ *Ibid.*, 270-271.

¹⁶ *Ibid.*, 271.

¹⁷ *Ibid.*, 270.

lager – ytterst bestämmer en chef över sina anställda, oavsett vilka sociala dynamiker som råder på arbetsplatsen.

Nätverket, till skillnad från både marknaden och hierarkin, har upprätthållandet av själva relationen som sin centrala målsättning. Ömsesidighet är den grundläggande principen. Medlemmarnas beteendemönster förändras baserat på vad dessa relationer kräver och betingas av normer, snarare än av lagar, regler eller bestämmelser.¹⁸ Nätverk baseras på ömsesidiga beroendeförhållanden, som tvingar parter att upprätthålla goda relationer med varandra. Aktörer i ett nätverk existerar bara i relation till andra aktörer och deltagande i nätverket avkräver av individen en viss solidaritet – ”the parties to a network forgo the right to pursue their own interests at the expense of others.”¹⁹ Nätverket bygger på relationer som bara kan uppstå under specifika omständigheter och efter en betydande tidsinvestering – det är denna tidsinvestering som skapar beroendeförhållandet parter emellan. Nätverk uppstår således oftast under sådana omständigheter där långa perioder av reguljär kontakt betingas – kvartersstrukturen i det ”traditionella” staden, eller verkstadsgolvet på fabriken är båda exempel på miljöer där nätverk fostras. Att nätverken tar lång tid att etablera och formas av mycket specifika omständigheter som ofta är omöjliga att återskapa, innebär ur rationalistiskt perspektiv att det blir ”billigare” att yrka på ”voice”, snarare än ”exit”.²⁰ Det vill säga – nätverkets kontextspecifika regler och komplexitet uppmuntrar engagemang, då den beroendeställning nätverket skapar gör att man bara kan lämna sammanhanget till stor social- och ibland ekonomisk bekostnad. Nätverk, så som de behandlas av Powell- och kommer behandlas i denna uppsats, är en form av social organisation som tydligt skiljer sig från andra organisatoriska former. Den karaktäriseras av ömsesidighet, solidaritet och beroende. Dessa nätverk kräver för sin upprättelse och underhåll en konstant social kontakt – utan vilken de kollapsar.

Tidigare forskning

Svensk arbetarrörelse – framsteg och motgång

Rörande arbetarrörelsens tidiga utveckling och förutsättningar finns det en betydande litteratur – bland annat *Den Skötsamme Arbetaren* av Ronny Ambjörnsson. Ambjörnsson avhandling behandlar framväxten av arbetarklassgemenskap i ett brukssamhälle under det

¹⁸ Powell, “Neither market nor hierarchy: network forms of organization” i *Markets, Hierarchies and Networks*, 270.

¹⁹ *Ibid.*, 272.

²⁰ *Ibid.*, 272.

sena 18- och tidiga 1900-talet. Ambjörnsson betonar hur den tidiga arbetarrörelsen, tillsammans med väckelse- och nykterhetsrörelsen arbetade för att förankra idén om den ”skötsamme arbetaren”²¹ hos arbetarklassen. Detta innebar skapandet av en social gemenskap med målet att göra arbetarklassen politisk verksam. Mycket av det Ambjörnsson beskriver handlar om skapandet av en återkoppling mellan den formella organisatoriska verksamheten och medlemmarnas vardag – genom vilken man kan yrka på och betinga förändringar i deras livsmönster. En sådan återkoppling är, vilket den tidiga arbetarrörelsen insåg, en fundamental aspekt i att bilda en genuin gemenskap kapabel till politisk aktion. Ambjörnsson visar att en sådan återkoppling formades under 1800-talets slut och 1900-talets början. Hans arbete stärker idén att en framgångsrik folkrörelse är beroende av en fungerande social gemenskap.

Vad gäller utvecklingen inom specifikt Metall, finns bland annat Maths Isacsons *Vad gör en fackförening?*. Isacson behandlar det lokala arbetet vid en verkstadsklubb vid Hedemora verkstäder utifrån klubbordförande Sune Björkqvists anteckningar och dagböcker. Den behandlar alltså det dagliga arbetet i en facklig organisation med början i just den period jag är intresserad av. Mycket av det Isacson gör i sitt arbete är att skissa en berättelse om en fackrörelse på bakfoten. 1970-talet innebär vissa politiska omdaningar, LAS och MBL antas i mitten av det årtiondet, vilket man skulle kunna tro att är tecken på arbetarrörelsens politiska inflytande. Trots dessa vinster är den generella trenden mot globalisering stark och arbetarrörelsen är oförmögen att göra motstånd. Det ekonomiska systemet rinner rörelsen ur händerna. Sedan kommer 1980-talet och bär med sig hotet från storfinans. Arbetarrörelsens politiska projekt fallerar. Detta ser man tydligt återkopplat i Isacsons skildringar av fackets dagliga arbete – man är konstant på bakfoten inför storfinans som hotar att rationalisera bort delar av verksamheten. Isacson beskriver också att det under det sena 1970- och tidiga 1980-talet blev allt svårare att engagera arbetare i fackets frågor, ett tecken på att återkopplingen mellan den officiella och inofficiella strukturen börjat brytas. Som Isacson säger: ”enskilda arbetare och anställda kan inte skaffa sig individuella fördelar genom att tala direkt med ägare och ledning. Fackföreningar talar med en kollektiv röst...”²² Att facket enligt Isacson passar in på Powells definition av nätverk är således uppenbart. Kontrasterar man Ambjörnsson och Isacson ser man två vilt disparata skildringar av vart arbetarrörelsen är på väg – en funktion av att de behandlar olika tidsepoker. Ambjörnsson beskriver hur arbetarrörelsen och andra anliggande folkrörelser fångar arbetarklassens uppmärksamhet och arbetar för att skapa en

²¹ Ambjörnsson, *Den skötsamme arbetaren*, 69–113.

²² Isacson, *Vad gör en fackförening?*, 11.

stark social gemenskap – en folkrörelse med framtiden för sig. Isacson skildrar en arbetarrörelse med de bästa åren bakom sig, där det politiska inflytande rörelsen vunnit successivt luckras upp och den sociala gemenskapen tryter.

Även i Bengt Berglunds *Kampen om Jobben* målas en bild av en fackrörelse som har stora svårigheter att hantera de strukturella omdaningar som sker inom ekonomin under det sena 1970-talet. Berglund fokuserar på stålindustrin och de förhandlingar som skedde mellan företagen och Metall under 1970-talet. Under 1970-talets andra hälft pågick en strukturrationalisering inom stålindustrin som innebar att flera företag gick under. Berglund menar att detta ingick i en långsiktig strategi från Metalls håll att yrka på en löneutjämning genom nedläggningar och rationaliseringar vid mindre produktiva företag. Detta ligger i linje med Rehn-Meidner modellens principer, vilka genomsyrade svensk arbetsmarknadspolitik under efterkrigstiden. Berglund menade att denna linje följdes, för att arbetarrörelsen misslyckats identifiera den strukturomvandling stålindustrin – och den tunga industrin i stort – stod inför vid 1970 talets mitt. Man trodde att nedgången i industrisysselsättningen var konjunktursbunden, snarare än representativ för ett strukturellt problem. När det uppdagade sig att det rörde en strukturkris, försökte man från fackets sida ändra kurs och argumenterade för att åtgärder måste vidtas för att stoppa bruksdöden och den minskande industrisysselsättningen. Detta var dock något man misslyckades med. Berglund skissar alltså bilden av en arbetarrörelse som, trots tillsynes betydande politiska vinster i och med LAS och MBL, inte har den politiska förmågan att möta 1970-talets ekonomiska problem. Berglund behandlar inte fackens dagliga arbete på lokal nivå, så det framgår inte hur de fackliga nätverken mår inom stålindustrin, men han beskriver att flera lokala föreningar vid tillfälle bröt sig ur den fackliga strukturen för att ”rädda jobben” när det framgick att den större arbetarrörelsen var politisk inkapabel att motstå den omfattande rationalisering som drabbade bruken.²³

Som tidigare nämnts har denna uppsats för avsikt att jämföra utvecklingen i Metall, som kan anses utgöra del av den ”traditionella” arbetarrörelsen, med Kommunal som utgör en relativt ny gren. I Lars Ekdahls *Välfärdssamhällets Spegel* beskrivs hur Kommunal under 1970-talet i stor utsträckning misslyckades med de projekt förbundet åtog sig.²⁴ Ekdahl beskriver hur Kommunal ämnade förändra samhället i en demokratisk riktning genom att bland annat utöka offentlig verksamhet, vilket man lyckades med. Men också genom att utrota den privata

²³ Berglund, *Kampen om jobben*, 138–140.

²⁴ Ekdahl, *Välfärdssamhällets spegel*, 103–181.

entreprenaden inom offentlig sektor, vilket man misslyckades med. Verksamhet i egen regi och en expansion av offentlig sektor handlade i Kommunals ögon om att driva ett långsiktigt demokratiseringsprojekt ämnat att föra samhället i en socialistisk riktning.²⁵ Under 1970-talets andra hälft lades dock dessa ambitioner på is i och med att borgerligheten tog regeringsmakten. Istället kom åren efter 1976 att karaktäriseras av försök att försvara den offentliga sektorn och medlemmarnas omedelbara intressen.²⁶ Även här målas alltså en bild av en arbetarrörelse som misslyckas med försök att mobilisera politiskt. Ekdahl menar att det också fanns starka motsättningar inom arbetarrörelsen rörande Kommunals projekt om en utvidgad offentlighet. Den traditionella arbetarrörelsen börjar under 1970-talets andra hälft se offentlig verksamhet som tärande på de resurser som bör mobiliseras för den inhemska industrins räkning. Möjligheten för Kommunal att flytta fram positionerna under det sena 1970-talet och 1980-talet var således starkt förminskade. Denna splittring inom arbetarrörelsen är ett exempel på en sådan ”segmentering” som Hobsbawm nämner. De sociala band som höll arbetarklassen samman över yrkesgränser börjar luckras upp, vilket uttrycks i ökade stridigheter mellan olika läger inom arbetarrörelsen.

Det finns även en bred litteratur om ”Union renewal” som anspelar på en form av återupptäckt av Ambjörnssons resonemang i den moderna kontexten. Denna litteratur fokuserar på fackföreningens sociala funktion, utanför dess formella arbete. Här betonar man många av de aspekter som Ambjörnsson tar upp som grundläggande för den tidiga arbetarrörelsen – hur man genom en återkoppling mellan den fackliga verksamheten och medlemmens vardagsliv skapar en hållbar social gemenskap samt hur detta bidrar till en facklig relevans, globalism och ekonomisk liberalism till trots. Denna litteratur är bred, men ett tvärsnitt går att finna i *Varieties of Unionism*.²⁷

Från liberalism till nyliberalism – perspektiv på relationen mellan marknad och samhälle

Nyliberalismen ett av samhällsvetenskapens mest omskrivna fenomen. Det finns en rad olika sätt att dela in nyliberalismen, dels teoretiskt; dels kronologiskt. Att spåra nyliberalismens rötter och urskilja dess alla säregenheter är dock inte mitt mål här. Det viktiga är att nyliberalismen förstås som en fortsättning på den traditionella liberalism som Polanyi diskuterar i *Den stora omdaning*. Den traditionella liberalism som Polanyi beskriver, ämnar

²⁵ Ibid., 103–181.

²⁶ Ekdahl, *Välfärdssamhällets spegel*, 104–106.

²⁷ Ferge och Kelly, *Varieties of unionism*, innehåller en rad relevanta kapitel: Heery och Adler, ”Unions as Political Actors: A recipe for Revitalization?”; Hamann och Kelly, ”Organizing the Unorganized”.

uppnå en utbrytning av marknaden från samhällskroppen och det liberala idéprojektet går ut på att rättfärdiga frigörandet av marknaden.²⁸ Det liberala projektet framställer marknaden som en neutral skiljedomare, som kan genom självreglering skapa en perfekt värld – den traditionella liberalismen är en ”tro på människans världsliga frälsning genom en självreglerande marknad”.²⁹ Liberalismen, enligt Polanyi, var alltså både en organiserande princip efter vilken man skulle stöpa samhällets institutioner och ekonomi, samt ett ideologiskt ramverk som framställde ekonomisk frigörelse som rätt ur både moraliskt och rationellt hänseende. Inom den traditionella liberalismen var frigörelsen av marknaden det högsta målet – marknadens självreglerande funktion behövde tillåtas att ostört styra flödet av resurser genom ekonomin och således genom samhället. Viktigt är att liberalismen ser marknadsekonomin som en förlängning av det mänskliga naturtillståndet – marknaden är en samling ständigt verkande krafter, som likt naturlagar alltid vägleder mänskligt beteende. Enligt Polanyi är det en del av liberalismens grundläggande självbild, att dess projekt är ett uttryck för människan i sitt naturliga tillstånd.³⁰ Liberalism är människan i frihet. För frihet krävs att de grundläggande krafter som underbygger människans naturliga beteende inte störs av onaturliga kollektiva vanföreställningar. Människans naturtillstånd, enligt Thorstein Veblens framställning av liberal tro, är som en ”lightning calculator of pleasures and pains... He is an isolated, definitive human datum, in stable equilibrium except for the buffets of the impinging forces that displace him in one direction or the other.”³¹ Människan är, enligt liberalismen, en i grunden ensam varelse som styrs av en samling eviga ekonomiska urkrafter. Sociala- eller politiska institutioner som stör marknadens funktion som medlare mellan människan och dessa eviga krafter måste avlägsnas. Polanyi menar dock att trots att frimarkands-idealet är den grundval på vilken den liberala verklighetsuppfattningen vilar, är detta en utopi – något som blev tydligt genom liberalernas eget agerande. Polanyi hänvisar till det mycket omfattande byråkratiska maskineri som behövde sättas i bruk för att ”se till att systemet kunde fungera fritt.”³² Marknadssystemet, på grund av det fundamentala angrepp en marknadsordning innebar för resten av samhället, var ständigt utsatt för hot som krävde att en gigantisk statlig administrativ maskin konstruerades för dess försvar. Det krävdes en stat med

²⁸ Polanyi, *Den stora omdaning*, 181–216.

²⁹ Polanyi, *Den stora omdaning*, 182.

³⁰ *Ibid.*, 181–216.

³¹ Veblen, Why is Economics not an evolutionary Science?, *The Quarterly Journal of Economics* 12, no. 4 1898, 386.

³² Polanyi, *Den stora omdaning*, 188.

nya ”befogenheter, organ och instrument... för att skapa laissez-faire.”³³ Häri ligger en av liberalismens huvudsakliga motsättningar, men det var en motsättning man inte var benägen att tampas med på ideologisk nivå. Nyliberalismen å andra sidan, skulle komma att omfamna denna motsättning.

Nyliberalismen har vid ett flertal tillfällen beskrivits som en politisk vålnad, som en fiktion så belagd med olika förfärligheter att begreppet inte längre har någon vettig innebörd. Förvisso har nyliberalismen anklagats för allsköns brott, men det finns enligt min mening fortfarande produktiva sätt att närma sig begreppet. Nyliberalism bör skådas ur samma synvinkel som den traditionella liberalismen, som både en organisatorisk princip och ett ideologiskt verktyg. I Quinn Slobodians *Globalists: The End of Empire and the Birth of Neoliberalism* behandlas båda dessa för nyliberalismen grundläggande funktioner.³⁴ Slobodian spårar nyliberalismen till mellankrigstidens Europa, där de breda folklagren och arbetarklassen vinner ett ökat inflytande – navet för Polanyis dubbla rörelse. Det var som svar på arbetarklassens ökade inflytande och de politiska utfall detta medförde i form av en ökad välfärd och social demokratisering, som nyliberalismen växte fram bland ett särskilt skikt av de europeiska elitklasserna. Nyliberalismen var grundad, i mångt och mycket, på en kombination av den gamla liberalismen och vissa iakttagelser av 1930-talets ekonomiska och politiska skeenden. Man ansåg att det perspektiv som såg ekonomin som ett statistiskt fenomen, som bland annat de amerikanska New Deal-ekonomerna anlagt, hade skapat en missvisande tilltro till statens förmåga att styra ekonomin. Man menade istället att ekonomin var en sammanfogad enhet, där relationerna mellan marknadens olika aktörer var så oändligt komplicerade att de omöjligt kunde förstås i sin helhet. Marknaden var spontan. Alla försök att styra marknadens utfall skulle således oundvikligen ha en oförutsedd och skadlig påverkan. Att, till exempel, använda sig av politiska medel för att inrätta en viss ekonomisk ordning (så länge det inte är en ren marknadsordning) är således enligt den nyliberala ortodoxin skadligt i sig. Framställandet av ekonomin som oändligt komplicerad, men samtidigt styrd av eviga naturlagar, utgör en av de motsägelser som den nyliberala ortodoxin aldrig lyckats trovärdigt bemöta. Hayek, bland andra, var en mycket stark anhängare av idén att marknaden är en nästan eterisk enhet, som i all sin perfektion aldrig kan förstås genom mänsklig analys.³⁵ Samtidigt anser man att marknaden är mycket ömtålig och måste skyddas från massornas själviska impuls att vilja

³³ Ibid., 188.

³⁴ Slobodian, *Globalists*, 27–90.

³⁵ Hayek, *The Road to Serfdom*, 45–91.

påverka dess funktion. Där den traditionella liberalismen fokuserade på att ”frigöra” marknaden och dess krafter, ser nyliberalismen marknaden som ett perfekt, men ömtåligt objekt som aktivt måste försvaras från övergrepp. Den traditionella liberalismen fokuserade på hur man separerade marknaden från den samhällskropp ur vilken den uppstod; nyliberalismen fokuserar på att skapa en form av ”embedded” kapitalism, där hela samhällsapparaten agerar för att säkra upp marknadens grundfunktion, samtidigt som marknaden placeras utom räckhåll för demokratiska uttryck. Det nyliberala projektet är alltså, enligt Slobodian, ett institutionsbyggande projekt som syftar till att aktivt förtrycka möjligheterna att med demokratiska medel påverka ekonomiska skeenden. Det var för nyliberalerna helt självklart att denna process skulle anta global karaktär, då det är genom att konstruera transnationella regelsystem som den universella, eviga marknaden bevaras.³⁶

Det som ovan nämns är av vikt för mitt arbete, då det är den nyliberala ordningen som vinner makt i och med arbetarrörelsens- och socialdemokratins förluster och kapitulationer. Det finns en inneboende motsättning mellan ett nyliberalt markandsvälde och att demokratisk makt tillåts ligga hos de breda samhällslagren, i synnerhet hos arbetarklassen.

Social- och politisk omdaning

Innan jag vänder mig till den svenska omdaningsprocess jag ämnar undersöka, där den fackliga gemenskapen och arbetarklassnätverken blir svagare, kommer jag att vända mig till internationella exempel av samma process. Mycket har skrivits om det amerikanska 1970-talet ur detta hänseende, varför det finns behov av att begränsa sig till det mest relevanta. En av 2000-talets mest inflytelserika verk vad beträffar relationen mellan demokrati och social gemenskap är Robert Putnams, *Bowling Alone*. Putnam utgår från en föreställning om sociala nätverk, där relationer är styrda av ”social capital”.³⁷ Emellertid anser jag att socialkapital, som koncept, uttrycker den sociala funktionen i markandstermer på ett sätt som försvagar Putnams analys - detta till trots finns det mycket värdefullt att hämta ur hans framställning av relationen mellan den sociala- och politiska sfären. En av de viktigaste aspekterna i Putnam, är kategoriseringen av socialkapital som tillhörande två huvudsakliga kategorier – ”överbyggande” och ”sammanhållande”.³⁸ Överbryggande socialkapital är sådant som skapar sociala nätverk som sträcker sig mellan samhällsgrupper, dessa ser utåt och fokuserar på att inkludera folk ur breda kast. Sammanhållande socialkapital, å andra sidan, är sådana

³⁶ Slobodian, *Globalists*, 27-90.

³⁷ Putnam, *Bowling Alone*, 29-48.

³⁸ Putnam, *Bowling Alone*, 29-48.

institutioner som skapar täta sociala band, med fokus på intern samhörighet och homogenitet. Dessa kategorier är självklart inte uteslutande, socialt kapital kan vara både överbryggande och sammanhållande. Ser man till den svenska arbetarrörelsen, innefattar den både sociala funktioner som främjar breda sociala band och en relativt stark homogenitet. Socialkapital är den grundläggande analytiska enhet som Putnam är intresserad av. Putnam beskriver ett och socialt skeende, där socialkapitalet som förenar människor stärks under hela den demokratiska perioden, fram till 1970-talet då den sociala samhörighetsgraden snabbt sjunker – en process som fortskrider under 1980- och 1990-talet.³⁹ Denna process har, enligt Putnam, haft förödande konsekvenser för de breda samhällslagrens politiska engagemang. I och med att det socialkapital som binder människor förlorar sin betydelse, blir engagemanget i gemensamma frågor mindre. Det som tar rot i och med 1970-talets samhällsutveckling är en individualiseringsprocess som innebär att folk förlorar kontakten med de former av socialkapital som tidigare strukturerat deras liv – grannskapet, facket, partiet. Putnam menar att denna process kan urskiljas framförallt med hänvisning till sju primära former av socialkapital vars betydelse började minska under 1970-talet: deltagande i politiska sammanhang; deltagande i civilsamhälle; deltagande i religiösa sammanhang; arbetsplatsgemenskapen; de informella nätverken; den ömsesidiga tilliten medborgare emellan; och altruism. Putnams analys visar att det finns en mycket nära koppling mellan samhällets sociala sammansättning och dess politiska uttryck – för att demokrati skall fungera måste folk vara socialt aktiva och delta i kollektiva sammanhang, ett perspektiv som delas av denna uppsats. Putnam och hans kategorisering av socialkapital som antingen ”överbryggande” eller ”sammanhållande” spela en viss roll i detta arbete.

Dessa sociala omdaningar har även behandlats i den europeiska kontexten, av bland andra Peter Mair i *Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy*. Här beskriver Mair den välkända process genom vilken traditionell politisk organisation förlorar sitt folkliga stöd. Mair fokuserar förvisso på 1980- och 1990-talet, då den nyliberala ordningen skulle komma bli en nästintill oemotsagd ortodoxi där det politiska etablissemanget anlade perspektivet att politik inte längre var nödvändigt – en era vars antidemokratiska strömningar kom till yttersta uttryck i och med Tony Blair och hans regering.⁴⁰ Men sammanbrottet av efterkrigstidens demokrati, menar han började under 1970-talet. Den process han beskriver, där kontroll över samhället förs över från politiska instanser, till den sorts storskaliga,

³⁹ Ibid, 29-48.

⁴⁰ Mair, *Ruling the Void*, 3-4.; 48.

”opolitiska” byråkrati som karaktäriserar den nyliberala ordningen, kallar Mair ”the politics of depoliticization”.⁴¹ Mair fokuserar huvudsakligen på partiernas egen funktion och aktivitet, och försöker spåra det minskade politiska engagemanget till partiernas eget beteende och deras roll i ett större globalpolitiskt sammanhang. Mair fokuserar alltså inte på relationen mellan sociala omdaningar och en avpolitisering, utan snarare på det politiska systemets egen roll i att skapa detsamma. Det som är intressant här är framställningen av vad som händer då politiken förlorar sitt folkliga stöd, snarare än den specifika process Mair beskriver. Han talar bland annat om den vanliga medborgaren i det moderna politiska systemet som ”non-sovereign” – hon saknar kontroll över politiska skeenden och har längre tillgång till de sociala strukturer genom vilka medborgaren bidrar till en disciplinering av de politiska elitklasserna.⁴² Istället har den politiska eliten retirerat från mass-politik och från folket, in i en teknobyråkratisk struktur. Det föreligger alltså även här, som i Putnam, ett narrativ om en divergens mellan den politiska klassen och de breda folklagen.

Utvecklingar i det svenska politiska engagemanget, har behandlats av bland andra Adrienne Sörbom i *Vart tog politiken vägen?* Sörbom beskriver, likt Putnam och Mair, en individualisering av det politiska engagemanget, där traditionell politisk aktivitet har en avtagande betydelse. Sörbom menar dock att detta inte innebär ett trytande engagemang, eller en tilltagande politisk apati, utan att ”människor fortfarande är aktiva men de har bytt fora för sina handlingar”.⁴³ Sörbom menar att traditionellt partipolitiskt engagemang, har bytts mot mer individualiserade uttryck. Det handlar till exempel om konsumentbojkott, namninsamlingar och så vidare. Om dessa former ska likställas, alltså anses som likvärdigt politiska, hur definierar Sörbom då politisk aktivitet? Hon menar att politisk aktivitet är sådant som ”syftar till att skapa en förändring som inte bara berör den enskilda individen eller familjen, utan de syftar också, om än indirekt, till att försöka förändra på en kollektiv nivå.”⁴⁴ Problemet med denna definition, är att den likställer helt skilda former av aktivitet. Politik handlar självklart om att förändra på kollektiv nivå, men det betyder inte att allt som är ämnat att förändra på kollektiv nivå är politiskt. Sörbom menar att ”det bakom handlingen (måste) finn(a)s en medveten önskan om att påverka på en kollektiv nivå. Den som inte handlar på Shell därför att en sådan mack inte finns i närheten utför inte en politisk handling, medan den som medvetet väljer bort Shell därför att man inte vill stödja företag som verkar i diktaturer

⁴¹ Ibid., 51.

⁴² Ibid., 51.

⁴³ Sörbom, *Vart tar politiken vägen?*, 7.

⁴⁴ Sörbom, *Vart tar politiken vägen?*, 11.

agerar politiskt.”⁴⁵ Jag ogillar denna definition för att den karaktäriserar privat handlande, alltså sådant som varken sker på kollektiv basis eller inom den offentliga sfären, som politiskt handlande. Givet Sörboms definition, är det en politisk handling att skriva ”jag hatar diktatur” på ett papper som sedan förpassas till papperskorgen, i hopp om att den skall läsas av någon på sopsorteringscentralen. Ett sådant handlande, just som valet av en bensinmack över en annan, kanske kan representera någon form av känslomässig katarsis, men är inte att likställas vid gediget politiskt engagemang. Den definition som Sörbom använder, antar implicit att politik i grunden handlar om självuttryck – att politiskt handlande är att ge uttryck för en personlig preferens om samhället. Detta perspektiv problematiseras bland annat av Mair, då det ger skydd för den avpolitiserad som karaktäriserar den nyliberala epoken. Politik handlar inte om ”jaget”, eller om privata åsiktsuttryck. Politik handlar betydligt oftare om att förgå ”jaget” och rätta sig även efter sådana uttryck som man inte helt sympatiserar med. Privata åsiktsuttryck kan emellertid vara del av ett politiskt skeende, men endast i kombination med sådant som sker på kollektiv basis. Den som ”väljer bort Shell för att han inte vill stödja företag som verkar i diktaturer”, agerar i enlighet med en personlig preferens – detta är inte att likställa vid sådan handling som mobiliserar kollektivt inflytande i ett försök att tvinga Shell att sluta ”agera i diktaturer”. En organiserad bojkott kan vara politik, en privat bojkott kan det inte. Problemet jag har är inte att Sörbom intresserar sig vid privata uttryck, utan att hon likställer dessa vid kollektiv politisk aktion. Den logiska slutsatsen av Sörboms argumentation är att den politiska svaghet som de breda folklagren nu upplever, inte med rätta kan kategoriseras som politisk svaghet utan endast som en ny ”fora” för det politiska engagemanget. Sörboms framställning av medborgarens minskande intresse för det partipolitiska systemet kommer emellertid vara intressant för denna uppsats, oavsett hur Sörbom definierar ”politik”.

Genusordningen

Ämnar man skriva om 1970-talets svenska arbetarrörelse, måste man behandla den genusordning som var under stor förändring under denna period. På detta ämne finns få mer inflytelserika verk än Yvonne Hirdmans *Med Kluven Tunga*. Hirdman behandlar kvinnornas skiftande relation till arbetarrörelsen under efterkrigstiden. Hon delar in perioden i tre epoker baserat på hur genusrelationerna inom arbetarrörelsen såg ut: ”Hushållskontraktet 1946–1961”, ”Jämlikhetskontraktet 1961–1976” och ”Jämställdhetskontraktet 1976–1986”. Perioden 1946 – 1961, framförallt 1950-talet, är kallar Hirdman för det stora

⁴⁵ Ibid., 12.

”husmorsdecenniet”. Det var under denna period som idén om kvinnor som arbetare först började betraktas av LO. Enligt Hirdman karaktäriseras denna period av ”kvinnornas’ tvivelaktiga, medborgerliga, sociala position.”⁴⁶ Från LO:s håll, var frågan om kvinnor so arbetare inte en som togs seriöst. Arbetarrörelsens projekt ansågs vara ett mannens projekt. Perioden 1961–76, karaktäriserades av ett växande intresse för ”kvinnofrågan”, som kulle mynna ut i att man inför 1970-talets början, för sig med ett nytt ord ”jämlighet”. Då jämlighet mellan kvinnor och män, speciellt i relation till kvinnors möjligheter till förvärvsarbete, behandlats som en rationell-ekonomisk angelägenhet – industrin behöver den kvinnliga arbetskraften – börjar jämligheten istället ses som en rättvisefråga.⁴⁷ Man skulle inte längre ”tillåta” kvinnligt förvärvsarbete för industrins skull, utan man skulle yrka på jämlighet för kvinnornas egen skull. Hirdmans grundläggande idé, som bokens namn antyder på, är att alla genusordningens ”framgångar” har en baksida. Samtidigt om en aspekt av genusförhållandena ifrågasätts, hittar ”genusordningen” ett nytt uttryck. Samtidigt som det kvinnliga förvärvsarbetet växer i betydelse och det under perioden 1976–1986 talas om ”jämställdhet”, ökar arbetsmarknadssegregationen. Kvinnor förpassas till låglönearbete, ofta inom offentlig sektor, samtidigt som männen i traditionell ordning sysselsätts inom industrin. Tydligt blir således, att om man ämnar jämföra hur 1970-talet utspelar sig inom Metall och Kommunal – inom industri och offentlig verksamhet – måste man förhålla sig till den genusordning Hirdman beskriver.

Metod

De metodologiska val som görs i denna uppsats utgår delvis från arbetets ansats och delvis från materialets natur. Arbetets ansats är att förklara en aspekt av ett bredare händelseförlopp, till vilken ett flertal förklaringsmodeller med rätta kan anläggas. Den socio-politiska utvecklingen under 1970-talet, i världen såväl som i Sverige, är resultatet av en omätbar mängd sammanstrålande kausala faktorer varför det är meningslöst att försöka tillskriva en eller annan variabel ett definitivt kausalt värde. Jag kommer således här anlägga ett perspektiv där det historiska arbetet ses som förklarande- snarare än mätande. Jag har alltså inte för avsikt att mäta hur stor del av 1970-talets politiska utveckling orsakades av en eller annan aspekt, utan snarare att beskriva dessa omdaningar som en del av en större helhet. I och med att fastställandet av strikta kausala samband inte är del i min ansats, vinner heller inte uppsatsen särskilt mycket på försök att i kvantifieringssyfte förenkla materialet. Det jag väljer

⁴⁶ Hirdman, *Med kluven tunga*, 152.

⁴⁷ *Ibid.*, 280.

är istället en tolkande metodologi, där ansatsen inte är att tillskriva en variabel någon definitiv kausal kraft. För att tolka ett historiskt material, måste man behärska den kontext i vilken detta material uppstod. Detta är självklart en nästintill omöjlig uppgift, inte minst för att man inte kan veta på något regelrätt vis huruvida de omständigheter man behärskar är de mest relevanta. Detta innebär ett stort ansvar för historikern, vars uppgift inte bara är att tolka materialet i sig, utan också att konstruera en värld utifrån vilken materialet kan förstås. För att göra detta på ett ansvarsfullt sätt krävs en metodologisk grund, som tillåter att det empiriska materialets betydelse, ständigt och flytande, kan omprövas. Det krävs en konstant dialog mellan materialet och de omvärldsaspekter som ger materialet mening. En kvalitativ metod efter hermeneutiskt stuk passar således väl. Det är viktigt att påpeka att jag inte syftar till att anta en fenomenologisk ståndpunkt, där fokus ligger på att etablera en dialog mellan materialet och forskaren som meningsskapande enhet. Istället är jag intresserad av att etablera en dialog mellan materialet och relevant omvärldskontext, genom vilken materialet kan tolkas som del av en större helhet. Konkret, handlar det om att läsa materialet i omgångar och återvända till samma material flera gånger, i samband med att man utvidgar sin förståelse för det större skeende i vilket materialet ingår. Genom att man gör sig välbekant med materialet och kontexten tillsammans i en kontinuerlig process, etableras en dialog mellan de två varigenom materialet kan tolkas.

Även materialet i sig, dess utformning och karaktär gör en kvalitativ ”tolkande” metod mer passande. Materialet består framförallt av mötesprotokoll, vilka är skrivna i varierande format med en mycket variabel detaljrikedom och upplösning. Ibland skriver man i stor detalj om de deltagande medlemmarnas utsagor och diskussioner, i andra fall nöjer man sig med att nämna att ett visst ämne behandlats utan att vidare beskriva hur detta gestaltat sig. Om man skall omvandla dessa protokoll till data-set, som man sen kan utsätta för kvantitativa tester, kommer denna variation i upplösning skapa mycket stora problem. Emellertid kan variationen i sig ha en kvalitativ innebörd som en standardisering skulle dölja – ett ytligt fört protokoll kan till exempel vara ett tecken på att man inte förväntar sig behöva ställa frågor till protokollet, vilket i sin tur kan vara ett tecken på att man är tveksamt inställd till verksamhetens framtid. Den simplificering av materialet som en meningsfull kvantitativ metod skulle innebära, riskerar att maskera mycket av den nyans som gör materialet intressant och värdefullt. Självklart kan material som innehåller vissa former av kvantitativ information – i detta fall framförallt deltagarsiffror – vara intressanta även ur ett kvalitativt hänseende. Har man en hög täckning på sådan kvantitativ information kan detta självklart tolkas i syfte att

föra ett argument. Men, en hermeneutisk tolkande metod kräver att materialet inte förenklas, utan att nyansen och variabiliteten i materialet tillåts komma till uttryck i tolkningen.

Vidare kommer som sagt en stor del av uppsatsen upptas av en komparativ undersökning, med målet att söka skillnader i hur 1970-talets sociala omdaning kommer till uttryck inom Kommunal och Metall. I och med att en jämförelse är målet, finns det anledning att i förväg etablera just vilka aspekter av verksamheten som kommer jämföras, samt vilka antaganden om underliggande skillnader vad gäller dessa aspekter som man med rätta kan göra utifrån kontexten. De aspekter som kommer jämföras är, som tidigare nämnts: den sociala gemenskapen inom kubben och det fackliga engagemanget bland medlemmar. I en komparation av olika sammanhang är det givetvis viktigt att dessa sammanhangs kontextuella omständigheter tas tillvara och tillåts färga jämförelsen. Vad gäller mötesdeltagandet kan till exempel de ekonomiska förhållanden som kommer till varande under 1970-talet, speciellt efter 1973, skapa olika förutsättningar för verksamheten inom respektive förbund.

Industrisysselsättningen skulle under denna period minska i takt med att jobb och hela bruk bortrationaliseras. Inte mist i Stockholm var det välkänt bland arbetare att det pågick en bruksdöd, där arbetstillfällena antingen flyttar till annan ort eller försvinner helt. Samtidigt genomlider även stora delar Kommunals medlemmar nedskärningar, men under en period då arbetsbördan ökar. De nedskärningar man upplever inom offentlig verksamhet, speciellt inom vården, sker alltså med anledning av ren budgetåtstramning - ett resultat av politiska direktiv. Möjligheten att genom föreningsverksamhet påverka sysselsättningen och arbetsförhållandena bör med bakgrund av denna skillnad vara större inom offentlig verksamhet än inom industrin, varför det finns anledning att anta att engagemanget inom Kommunal är större än inom Metall. I en komparation är det således viktigt att man är medveten om de förhållanden som skapar olika grundläggande förutsättningar vad beträffar de aspekter man intresserar sig för.

Komparativa studier inom historievetenskapen har emellertid kritiserats, framförallt för att de kan vara okänsliga inför förändring. En jämförelse, om den ska ske på saklig grund, kräver nämligen att man väljer ett visst objekt – att man fryser den temporala aspekten och således även förändringsaspekten. Möjligheter till gynnsam historisk komparation finns dock beskrivna i *Om komparativ metod inom historievetenskapen*. Här beskriver man tre olika strömningar inom komparativ historievetenskap, i kronologisk ordning. Man börjar med att redogöra för det komparativa förhållningssätt som förespråkades av Annales-skolans Marc Bloch. Denna fokuserar på en kvalitativ komparation, som är mer inställning än regelrätt

metod. Det handlar om att identifiera ett fenomen som förekommer i mer än en social miljö och spåra hur detta fenomen har utvecklats i dessa miljöer. För att detta skall vara möjligt, menar Bloch, måste två huvudsakliga kriterier uppfyllas: ”a certain similarity or analogy between observed phenomena – this is obvious – and a certain dissimilarity between the environments in which it occurs.”⁴⁸ Det handlar alltså om att jämföra hur ett fenomen gestaltar sig i två eller fler skilda sociala miljöer. Detta sätt att närma sig komparativ metod betonar framförallt kvalitativa aspekter av verkligheten, då det rör sig om att jämföra förändringsprocesser som del av en större social och politisk kontext. I motsatsförhållande till det blochska förhållningssättet, har man det som Müller och Nováky kallar ”komparationen under naturvetenskapens inflytande”.⁴⁹ Här används komparation som ett sätt att föra över den naturvetenskapliga experimentella metoden till samhällsvetenskapen. Med hjälp av ett stort statistiskt material kan man modellera olika samhällen, för att sedan isolera individuella aspekter av dessa samhällen vilka blir föremål för komparation. Som man säger, förutsätter experimentering ”kontroll över alla faktorer som påverkar det studerade objektet.”⁵⁰ Detta är givetvis omöjligt inom samhällsvetenskapen, där sociala miljöer bestående av extremt komplicerade relationer undersöks. Är man intresserad av att försöka närma sig en komplicerad förändringsprocess ur ett komparativt perspektiv, måste man närma sig det hela på ett annat sätt – utan att binda sig till det kvantitativt rigida och förenklade. Sist diskuterar Müller och Nováky något de kallar ”balanserad komparation”, vilken är samtidigt ”komplex och generell”.⁵¹ Man nämner här flera olika användningar av balanserad komparation, vilka fokuserar på både skillnader och likheter mellan de valda objekten. Det som kommer vara av mest intresse här, samt den form av komparation som denna uppsats kommer föra sig med, kallas *makrokausal analys*.⁵² Syftet med makrokausal analys är att analysera förändringsprocesser i olika objekt, i en situation då man inte har fullkomlig kontroll över de fenomen man undersöker. Müller och Nováky skriver att makrokausal analys ”bygger på övertygelsen att det finns regelbundenheter i samhälleliga processer och att de går att fastställa.”⁵³ Men samtidigt tror man inte att det finns en entydig förklaringsmodell som kan redogöra för hela förändringen. Istället fokuserar man på att identifiera variationer av samma

⁴⁸ Bloch, ”Toward a Comparative History of European Societies” citerad i *Om komparativ metod inom historievetenskapen*, 4.

⁴⁹ Müller och Nováky, *Om komparativ metod inom historievetenskapen*, 6.

⁵⁰ Müller och Nováky, *Om komparativ metod inom historievetenskapen*, 8.

⁵¹ *Ibid.*, 11.

⁵² Skocpol och Somers, ”The uses of Comparative History in Macrosocial Inquiry” citerad i *Om komparativ metod inom historievetenskapen*, 11.

⁵³ Müller och Nováky, *Om komparativ metod inom historievetenskapen*, 11.

fenomen över olika samhällsliga objekt. Man är således intresserad av att hitta både likheter och skillnader i de objekt man jämför.

Det jag ämnar närma mig, är en mångfacetterad social omdaningsprocess inom två förbund vars verksamheter har olika sociala, politiska och ekonomiska förutsättningar. Eftersom det jag är intresserad av är skillnader och likheter i de ”lokala” uttrycken för en bredare process, menar jag att *makrokausal analys*, som den definieras av Müller och Nováky, passar denna uppsats väl. En pelare i den makrokausala analysen, är att man identifierar en genomgående samhällslig process, som har en mycket stor bredd orsaker och uttryck. Att detta stämmer in på 1970-talets sociala omdaning, visar bland annat Putnam. Han diskuterar en mycket lång rad uttryck för en avsocialisering och visar tydligt att det är en process som genomtränger hela samhället.

I min analys, kommer förhållanden på nationell nivå representeras av fackpressen, medan förhållandena på lokal nivå finner uttryck i mötesprotokollen. Den komparativa aspekten hanterar således inte bara skillnader mellan de två olika förbunden, utan också mellan de två nivåerna. Vilka skillnader och likheter ser man mellan hur den sociala dynamiken uppfattas på nationell nivå och hur den faktiskt utspelar sig på lokal nivå? Fackpressens bidrag till detta arbete blir således tvådelat. Delvis, tillåter den mig att jämföra uttryck vid olika fackliga nivåer, för att se i vilken mån förbundets och den bredare arbetarrörelsens uppfattning av det lokalfackliga läget rimmar med det man kan se i protokollen. Delvis tillåter den mig att i viss utsträckning kringgå materialets huvudsakliga svaghet – dess geografiska centrering kring Uppsala. Jag kan använda fackpressen delvis för att kontextualisera protokollen och delvis för att styrka arbetets analytiska värde – så att protokollen kan tala för ett bredare sammanhang.

Material

Protokollen

En beskrivning av materialet för föreliggande uppsats bör grunda sig i en kortfattad diskussion rörande organisationsstrukturen i Kommunal respektive Metall. De grundläggande nivåerna av facklig verksamhet som finns inom Kommunal är, i ordning störst till minst: förbund, avdelning och sektion – dessa utgör Kommunals huvudsakliga verksamhetsnivåer. En sektion kan innefatta anställda vid en arbetsplats, eller anställda från ett antal arbetsplatser inom ett område, beroende på hur många medlemmar det rör sig om. Kommunalavdelning 34 sektion 5, som behandlas i denna uppsats, är en sektion bestående av medlemmar från ett

flertal arbetsplatser; däremot avdelning 34 sektion 1 består endast av anställda vid en arbetsplats. Metall fungerar på ett liknande sätt, men den lägsta verksamhetsinstansen är klubben, vilken med mycket få undantag endast organiserar anställda vid en viss arbetsplats. Emellertid är det inte ovanligt att det finns mer än en metallklubb på en arbetsplats, i den mån detta motiveras av arbetsplatsens storlek och organisation. Den grundläggande enheten i Metalls fackliga struktur är alltså klubben, som i allmänhet är en mer specialiserad enhet än kommunalsektionen. Inom kommunalsektionen kan till exempel alla kommunalt anställda vid en vårdanstalt vara representerade, trots att dessa inte nödvändigtvis jobbar nära inpå varandra – det kan röra sig om sköterskor, matsalspersonal och nattvakter vid olika avdelningar på en vårdanstalt, som nästan aldrig stöter på varandra i det vardagliga arbetet. Detta innebär att man kan förvänta sig att den underliggande samhörigheten inom metallklubben är högre än inom kommunalsektionen, något jag ämnar ta hänsyn i min analys.

Materialet består av mötesprotokoll, alltså protokoll förda vid de möten som hålls för sektionens/klubbens medlemmar. Här förs ofta diskussion och debatt. Det är även här medlemmarna har möjlighet att komma med förslag och synpunkter rörande arbetet, arbetsplatsen eller den fackliga verksamheten. Dessa möten skiljer sig från styrelsemöten, där styrelsen diskuterar den fackliga verksamheten utan att medlemmar närvarar. Denna uppsats intresserar sig alltså primärt för de instanser där medlemmarna kan komma till tals, där en hälsosam facklig organisation ytterst finner stöd för sin verksamhet.

Protokollen är ofta av mycket variabel karaktär och kvalitet, där vissa protokoll är förda med mycket stor detaljrikedom och andra är förda på mycket ytligt sätt. Detta är av viss betydelse ur källkritiskt hänseende, vilket kommer behandlas i ett senare kapitel. De protokoll som är förda med fokus på yttlig sammanfattning, är på det stora hela inte till mycket hjälp för detta arbete. I de fall man i dessa protokoll hänvisar till mer detaljerade bilagor, kan dessa vara relevanta, men i allmänhet kommer arbetet lägga större vikt vid de protokoll som är förda på sådant sätt att man kan utvinna ur dem, något om klubbens interna funktion och sociala struktur.

Protokoll från denna grundnivå av facklig verksamhet, där de individuella medlemmarna kommer till uttryck, är en relativt outforskad form av facklig dokumentation. Det finns dock ett antal värdefulla exempel av sådan forskning, från vilka jag tagit inspiration när denna undersökning planerats och genomförts. Det rör sig huvudsakligen om två verk, som redan vid tidigare tillfälle diskuterats här: Ambjörnssons *Den skötsamme arbetaren*, samt Isacson

Vad gör en fackförening? Ambjörnsson använder sig av precis den sorts material som är intressant för denna undersökning, nämligen mötesprotokoll från fackklubbar och andra civilsamhällesorganisationer. Här behandlar Ambjörnsson de diskussioner och debatter som förs bland medlemmarna, för att söka utvinna idémässiga strömningar och avgöra huruvida dessa diskussioner kan anses stödja tesen om framväxten av ”den skötsamme arbetaren”. Jag kommer närma mig protokollen på ett liknande sätt. De uttalanden, debatter, rapporter och diskussioner som återspeglas i protokollen behandlas, i den mån det är passande, som uttryck för bredare skeenden. Isacson behandlar ett mer unikt material, men som är grundad i samma lokala fackliga organisation – således finns även här värdefulla insikter vad berör hanteringen av lokalfackligt material.

Rent konkret handlar det om material från fyra lokala fackliga organisationer från Uppsala och Enköping – samtliga finns i arkivbeståndet hos Uppsala Folkrörelsearkiv. I arkivbeståndet heter de olika organisationerna:

- Metallindustriarbetareförbundet, Avdelning 050, Klubb Prometek Uppsala (Nymans verkstadsklubb)
- Metallindustriarbetareförbundet, Avdelning 053, Enköping Verkstadsklubb Stratos Ventilation (Bahco verkstadsklubb)
- Kommunalarbetareförbundet, Avdelning 34, Sektion 1
- Kommunalarbetareförbundet, Avdelning 34, Sektion 5

Materialet täcker perioden 1970–1979 och innefattar som tidigare nämnts mötesprotokoll förda vid klubbarnas ordinarie-, extra- och årsmöten. Materialet har genomgående ett relativt standardiserat format, där mötet inleds med att ordförande hälsar de närvarande välkomna, varefter mötet beslutar om man skall antal dagordningen och mötets funktionärer väljs. Det handlar vid ordinarie- och extramöten om val av mötessekreterare och justerare, medan det på årsmöten även hålls val till styrelsens olika poster. I den mån man har olika kommittéer, utses representanter till dessa vid behov. Under ordinarie möten, efter val av funktionärer, är det vanligt att ordförande, styrelsemedlemmar, skyddsombud, studieansvarig osv. presenterar rapporter vad beträffar verksamhetens olika aspekter. Det är primärt i samband med dessa rapporter som man får insikt i fackets organisation och utfallet av deras arbete. Det är bland annat här man får veta hur omfattande studieverksamheten varit, eller hur god deltagandet varit vid en viss aktivitet. Hur dessa rapporter presenteras och bemöts under mötena kommer således genomgående vara av stor betydelse för den analys som bedrivs här. Det är ofta i

samband med dessa rapporter som diskussioner uppstår mellan medlemmar. Många av de ”livliga debatter” som det talas om har skett i samband med att någon rapport gillats eller ogillats av mötesdeltagarna. Efter rapporter är det vanligt att man lämnar utrymme för medlemmarna att komma med förslag vad beträffar olika delar av verksamheten, dessa uttalanden kommer också vara av stor betydelse för föreliggande analys. Protokollen är skrivna antingen för hand eller på skrivmaskin, i block eller på löst papper - skrivmaskin blev vanligare mot slutet av perioden.

Fackpressen

Utöver det huvudsakliga materialet kommer denna uppsats också analysera aspekter av fackpressens produktion. Uppsatsen fokuserar på två tidskrifter – *Metallarbetaren* och *Kommunalarbetaren*. Metallarbetaren, som namnet förråder, var Metallarbetareförbundets facktidning och gavs ut månadsvis med utskick till samtliga förbundsmedlemmar fram till 1997, då den gick samman med *Industrifacket* för att bilda tidningen *Dagens Arbete*. Tidningens innehåll består delvis av ledare där redaktionens åsikter om olika fenomen kommer till uttryck; inslag av information från förbundet, så som rapporter om rådande förhandlingar och annat; insändare från läsare, vilka i stor utsträckning på något sätt är kritiska till förbundets verksamhet; skönlitterära inslag, ofta dikter; samt reportage från lokala fackliga organisationer ute i landet, där man beskriver och diskuterar deras verksamhet. Denna uppsats kommer huvudsakligen fokusera vid de först- och sistnämnda av dessa inslag – ledarna och reportagen. Det är huvudsakligen i dessa former man kan utläsa pressens bild av det sociala engagemanget.

Kommunalarbetaren är i allt väsentligt mycket lik Metallarbetaren vad gäller disposition. Även här finns det ledare, insändare, skönlitteratur, information från förbundet, samt reportage från lokala organisationer. Även här kommer denna uppsats huvudsakligen fokusera vid ledare och reportage. Kommunalarbetaren anlägger emellertid en mer seriös ton än metallarbetaren, vilken är mer polemisk i sitt språk och innehåll. Skillnaden är dock marginell även ur detta hänseende.

Urval

Jag valde att behandla de ovannämnda organisationerna efter att ha läst igenom mötesprotokollen från ett 20-tal organisationer, ur arkivbestånden vid Uppsala folkrörelsearkiv (FA), Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB), samt arkivcentrum Örebro (ACÖ). De urvalskriterier jag arbetade efter, hade huvudsakligen att göra med materialets täckning och detaljrikedom. För att materialet skall vara värt något ur analytiskt

hänseende när avsikten är att undersöka en social omdaningsprocess, måste materialet rymma de individuella medlemmarnas uttryck, då syftet är att förstå medlemmarnas relationer till varandra. Detta ställer höga krav på materialets detaljrikedom, som bara en liten mängd av protokollen tillfredsställde. Vidare måste det finnas tillräckligt mycket material under perioden 1970–1979, så att det finns möjlighet att bilda sig en uppfattning om de kontinuiteter och förändringsprocesser som finns i gemenskapen och engagemanget. Ofta har en lokalfacklig organisation inte fler än 3–4 klubb/sektionsmöten om året, vilket visade sig inte räcka för att uppfatta de dynamiker och processer som karaktäriserade organisationens arbete. Samtliga organisationer jag valt för detta arbete, håller mellan 6–10 möten per år. I och med dessa kriterier, sållades nästan samtliga protokoll bort – de fyra som behandlas här återstod.

Det fanns även ett betydande urvalsarbete att göra vad gäller fackpressmaterialet. Jag gick igenom samtliga nummer av *Metallarbetaren* och *Kommunalarbetaren* mellan åren 1970–1979. Det rör sig om flera hundratals nummer. De artiklar, ledare och reportage jag sedan valt att analysera, är de som på något sätt behandlar det fackliga engagemanget eller den fackliga gemenskapen. Då jag inte möjligen kunnat läsa alla artiklar, ledare och reportage publicerade under 1970-talet på ett ingående sätt, fokuserade jag mitt urval på vissa ord och fraser, huvudsakligen i texternas titlar. Det rör sig om ord som *aktivitet*, *gemenskap*, *engagemang*, *mötesverksamhet*, och *solidaritet*.

Den huvudsakliga begränsningen i det föreliggande urvalet, är att samtliga organisationer är baserade i Uppsala med omnejd. Detta innebär att materialet i sig, egentligen endast kan vittna om de fackliga nätverken i Uppsala. Resten av landet uteblir. Inkluderingen av fackpressen som analytiskt objekt kan dock bidra till att lindra protokollens geografiska begränsningar.

Källkritiska synpunkter

Protokollen är, med mycket få undantag, godkända av minst två protokolljusterare som väljs inför varje möte. I regel roterar denna roll bland närvarande medlemmar. Protokollen signeras av dessa protokolljusterare, samt av styrelsens ordförande och mötets sekreterare. Detta gör att protokollen i allmänhet är mycket svårförfalskade. Ur källkritiskt hänseende är det trots detta av intresse att ta hänsyn till protokollens innehåll. Huruvida de verkligheter som protokollen vittnar om stämmer, är en vidare fråga. I den mån social problematik uppstår i relation till det fackliga arbetet, vilket det finns flera referenser till i protokollen, finns det

anledning att tro att material på olika sätt undagömts eller ändrats för att försköna eller maskera aspekter av ett skeende. Detta gäller till exempel i fallet med protokollen vid Nymans verkstadsklubb där protokollen talar om att mötena plågats av agitation från medlemmar som skriver i *Arbetarfront*. Problematiken kring tidningen är stor, men trots att det finns en tydligt pågående intern konflikt mellan styrelsen och falangen som skriver för *Arbetarfront*, försvinner detta plötsligt ur protokollen efter mötet 15/2 1972. Man kan antingen ta detta som tecken på att konflikten är löst, eller att de motsättningar som finns inte längre får komma till uttryck genom protokollen. Det finns således anledning att misstänka att vissa händelser, framförallt bråk och hetsiga debatter som är viktiga att ta del av ur gemenskapshänseende, avsiktligt inte dokumenteras. Skall man med hjälp av mötesprotokollen avgöra hur det ligger till med det fackliga engagemanget, måste man ha klart för sig som observatör att de röster som kommer till tals i protokollen tillhör de medlemmar som relativt den breda medlemskåren redan är ”aktiva”. Det man tar del av är således de aktiva medlemmarnas bild av aktivitetsnivån. Hur detta konkret påverkar uttrycken är emellertid omöjligt att veta, men att det är de helt oengagerade medlemmarnas perspektiv uteblir från protokollen, är viktigt att tänka på.

Vad gäller fackpressen finns det givetvis mycket att säga om hur man rapporterar möjliga sociala problem inom det egna förbundet. I den mån fackpressen representerar förbundets intressen, finns det givetvis en benägenhet att belysa sådant som främjar dessa intressen och gömma sådant som motarbetar dem. I den mån man har sociala problem inom förbundet, som grundar sig i en kritik mot förbundets linje, finns det anledning att anta att fackpressen kanske gömmer detta eller spelar ner kritiken. Vid en analys av materialet finns det dock anledning att ifrågasätta bilden av fackpressen som simpelt propagandaorgan för förbunden. Speciellt efter 1976, riktar fackpressen relativt djupgående kritik mot hela arbetarrörelsens struktur. Man talar bland annat om hur ”pampväldet” inom arbetarrörelsen skapar problem vad gäller engagemanget hos de unga medlemmarna. Det stämmer givetvis att fackpressen har en inneboende lojalitet gentemot den etablerade fackliga strukturen – detta gäller både Metallarbetaren och Kommunalarbetaren – men vid en observation av det material som tidningarna producerar framgår det att denna lojalitet inkluderar ett stort mått av kritik, i den mån redaktionen eller en individuell skribent tror att någon viss aktivitet inte gynnar arbetarrörelsen.

Fackföreningspressen om den lokala organisationernas 1970-tal

1970-talet var en period då de fackliga förutsättningarna var under stor förändring, ur både socialt- och politiskt hänseende. Det var under detta årtionde som arbetarrörelsens politiska hegemoni bröts efter socialdemokraternas valförlust 1976. Detta galvaniserade fackpressen, som efter detta började ge uttryck för en mer radikal politisk linje. Samtidigt som fackpressen spetsar till sin politiska hållning, karaktäriseras det hela av en viss besvikelse underton - man är missnöjd med arbetarnas politiska- och fackliga engagemang, men även med fackväsendets oförmåga att engagera sina medlemmar. Det är till detta missnöje, som denna del av uppsatsen kommer vända sig. Jag kommer här utifrån fackpressen kort skissera hur det fackliga engagemanget gestaltade sig. Detta kommer tjäna som grund för den analys av fackprotokollen, som följer.

Vad beträffar *Kommunalarbetaren*, var reportage om den fackliga aktivitetens fram- och motgångar inget ovanligt. Det kunde handla om reportage om studiecirkel, initiativ utanför arbetsplatsen eller någon aktivitet som ökat deltagandet. Under 1970-talets första hälft har sådana reportage primärt fokus på initiativ som man menar har lyckats engagera medlemmar till ökad aktivitet. Snarare än att fokusera på de svåra läget, anlägger man ett optimistiskt synsätt. I *Gruppsolidaritet ger oss trygghet* den 20:e februari 1971 talar man till exempel om hur en liten skara städskor genom att delge sin tid och uppmärksamhet lyckats öka det fackliga engagemanget på arbetsplatsen. De talar om hur den gemenskap man känner gentemot varandra bidrar till att man vågar tala om de problem man stöter på i arbetslivet. Den otrygghet och isolering man tidigare känt, lättas genom aktivt engagemang och organisation.⁵⁴ Det är framgången som står i fokus. Denna optimistiska inställning återfinns även i *Skäll inte på medlemmen om hon inte är intresserad av facket* den 29:e maj 1971. Här beskriver man en arbetsplats med låg aktivitetsgrad, där medlemmarna är ointresserade och det finns ett motstånd mot mötesdeltagande. Man beskriver hur Kommunal ämnar lösa detta genom att fokusera på de kontaktombud ”i somliga fall kanske endast finns på papperet.”⁵⁵ Genom att ge kontaktutbuden utbildning och utökade resurser, lyckas man förbättra situationen och öka medlemmarnas engagemang. Man diskuterar även hur man får mötena att vara blir bättre besökta. I *Platsmöten ökar aktiviteten* beskriver man det låga sektionmötesdeltagande vid Bollnäs sjukhus. Här skriver man ”Medlemmarna i allmänhet är

⁵⁴ Redaktionen. ”Gruppsolidaritet ger oss trygghet”, *Kommunalarbetaren*, nr 4, 1971.

⁵⁵ Redaktionen. ”Skäll inte på medlemmen om hon inte är intresserad av facket”, *Kommunalarbetaren*, nr 10, 1971.

inte aktiva, kommer inte på möten osv”.⁵⁶ Man menar att detta är ett resultat av att sektionmötena innefattar för många medlemmar från för många olika sjukhusavdelningar, som man inte stöter på i det vardagliga arbetet. När den fackliga aktiviteten bedrivs på mindre skala för de olika avdelningarna, blir uppslutningen bättre. Den gemenskap som medlemmarna delar med sina närmaste arbetskamrater menar man är en aspekt som lockar till mötena när mötena är mindre – ens förmåga att komma till tals förbättras och man är inte lika nervös inför att uttrycka sig. Kontentan är att mindre konstellationer är bättre om det är aktivt deltagande man är ute efter. Även i *Vi har roligt tillsammans* visar man ett stort mått optimism inför den fackliga verksamhetens framtid och understryker den sociala gemenskapens betydelse för att uppmuntra till aktivt engagemang. Man skriver att ”Medlemmarna ställer beredvilligt upp på alla aktiviteter och det är aldrig svårt att få folk att åta sig fackliga uppdrag.”⁵⁷ Läget här är givetvis ovanligt bra, det är sällan man stöter på reportage om organisationer med så höga engagemangsnivåer. Vidare menar man att studieverksamheten spelat en central roll i verksamheten och att denna varit mycket framgångsrik. Organisationen anordnar även aktiviteter utanför den ordinarie verksamheten, vilket man menar bidrar till gemenskapen medlemmarna emellan. Det skrivs att ”Man hör ofta folk klaga över att medlemmarna inte kommer på fackliga möten. Men Eivor klagat inte, medlemmarna kommer på mötena... Medlemmarna sluter entusiastiskt upp på alla aktiviteter.”⁵⁸ Fokus här ligger på hur den sociala gemenskapen gagnar det fackliga engagemanget och man menar att om en sådan gemenskap kan uppnås, så följer aktiviteten. Fokus i dessa artiklar, ligger på att belysa sådana åtgärder som lyckats engagera medlemmarna, snarare än på det låga engagemanget som sådant. Trots svårigheter, anser man att god verksamhet och utbyggnaden av en god gemenskap, leder till en god utveckling inom verksamheten.

Även i *Metallarbetaren* håller man en optimistisk ton under 1970-talets början. Emellertid kvalificeras denna optimism av de svåra omständigheter som den svenska industrin ställdes inför redan under 1970-talets första hälft i och med 1973 års oljekris. I *Möten på arbetsplatsen långpendlarnas enda chans* beskriver man svårigheterna med att driva verkstadsklubben vid ASEA i den lilla bygden Mellansel. Här talar man bland annat om hur företagets ovilja att delge klubben information gör arbetet mycket svårt, ”Informationen från

⁵⁶ Redaktionen. ”Platsmöten ökar aktiviteten”, *Kommunalarbetaren*, nr 9, 1972.

⁵⁷ Nyström, Christina. ”Vi har roligt tillsammans”, *Kommunalarbetaren*, nr 9, 1973.

⁵⁸ Nyström, Christina. ”Vi har roligt tillsammans”, *Kommunalarbetaren*, nr 9, 1973.

företagsledningen bör vara mycket bättre än vad den är.” menar en klubbstyrelsemedlem.⁵⁹ Vidare menar man att ”Verkstadsklubben fungerar, men har tydligen stora svårigheter att nå ut med informationen till medlemmarna. Mötena är inte talrikt besökta.”⁶⁰ Problematiken grundar sig delvis i medlemmarnas sammansättning och delvis i en ovilja att från företagets håll tillmötesgå verkstadsklubben. Man har till exempel inte tilldelats en klubblokal eller ”ens telefon så att vi kan ringa ostört eller ta samtal direkt.”⁶¹ Man menar också att medlemmar måste åka långa sträckor för att ta sig till fabriken, ibland så långt som fem mil. Detta leder till att det ändå sätt att få medlemmar att gå på mötena, är att hålla dessa på arbetstid. Man menar även att det utspridda sätt på vilket de anställda bor, innebär att många inte känner varandra så väl, vilket ytterligare skadar möjligheterna till mötesdeltagande. Företagets väsentliga monopolställning i bygden diskuteras också, det heter att ”I det här företaget i Mellansel – som på så många andra som placerats i industrifattiga bygder – finns det hos många anställda en tacksamhet över att ha fått arbete som kan bli så stor att den fackliga aktiviteten hämmas.”⁶² Trots detta är man optimistisk om klubbens framtid. Man anser att om man kan fortsätta mötas på arbetstid, samt lyckas övertala företaget att ge klubben lokaler, har man en ljus framtid för sig. Samma kvalificerade optimism ger man uttryck för i *Utsiktsfönster och ny anda på BT i Mjölby*.⁶³ Här talar man om de framsteg som verkstadsklubben gjort i och med utbyggnaden av verkstadsgolvet, då man lyckades få företagsledningen att åtgärda många stora arbetsmiljöproblem som tidigare fanns. Man menar att man kommit långt i samverkan mellan verkstadsklubben och företagsledningen och att ”en ny anda” skapats däremellan.⁶⁴ Man menar även att den fackliga uppslutningsgraden är mycket god, då man ”fått en introduktionstid för varje nyanställd när vi får informera om våra rent fackliga angelägenheter. Det har lett till att vi har en 99,9 procentig uppslutning här på BT.”⁶⁵ Samtidigt menar man att det finns problem med den ordinära fackliga aktiviteten ”Om den nya andan nått ut på golvet i samma grad är kanske tveksamt. Medlemmarna upplever väl vissa förändringar och förbättringar men vet inte vad som ligger bakom. De traditionella klubbmötena är dåligt besökta. Den vägen är det svårt att nå ut. Hur vi ska klara den nöten –

⁵⁹ Redaktionen. ”Möten på arbetsplatsen långpendlarnas enda chans”, *Metallarbetaren*, nr 5, 1973.

⁶⁰ *Ibid.*, nr 5, 1973.

⁶¹ *Ibid.*, nr 5, 1973.

⁶² *Ibid.*, nr 5, 1973.

⁶³ Askling, Lena. ”Utsiktsfönster och ny anda på BT i Mjölby”, *Metallarbetaren*, nr 42, 1973.

⁶⁴ *Ibid.*, nr 42, 1973.

⁶⁵ *Ibid.*, nr 42, 1973.

att nå medlemmarna och få fler aktiva – det har vi inte löst än.”⁶⁶ Samtidigt som man är optimistisk inför klubbens fortsatta verksamhet och nöjd med de framsteg man gjort, är man även skeptisk inför bland annat mötesverksamhetens möjligheter.

Under 1970-talets andra hälft skulle dock tongångarna komma att förändras hos *Metallarbetaren*. En försiktig optimism vad beträffar det fackliga engagemanget kommer bytas mot en genomsyrande pessimism. I *Ju tristare jobb desto sämre fritid* där man beskriver hur arbetets utformning påverkar arbetarens vardag, inte minst i relation till det fackliga engagemanget. Man menar att hos de som anser att det vardagliga arbetet är otillfredsställande är det fackliga engagemanget betydligt lägre.⁶⁷ Vidare handlar den nya pessimismen om introduktionen av medbestämmandelagen (MBL) – en stor vinst för arbetarrörelsen, men också en utveckling som ställde mycket stora krav på den lokala fackliga organisationen. MBL bidrog till ökat inflytande och möjliggjorde en utökning av facklig makt – lagen innebar dock även att arbetsbördan för de lokala organisationerna blev enormt mycket större. I takt med att MBL etablerades, blev det tydligt för fackväsendet att den lokala klubbarna ofta inte var stora nog för att tillfullo nyttja MBL, speciellt eftersom lagen huvudsakligen utgjorde ett ramverk som skulle fyllas med konkret innehåll genom förhandling mellan organisation och arbetsgivare. I *Flera måste bli aktiva i facket!* rapporterar *Metallarbetaren* om en enkät som skickats ut inför LO-kongressen 1976, där man frågar fackligt aktiva huruvida man klarar av arbetet kring MBL. Man frågar: ”Kommer vi att orka med det ökade medbestämmandet? Om inte, vad ska vi i så fall göra?”⁶⁸ De svar man fick går enhälligt i samma riktning: det behövs fler aktiva medlemmar. En funktionär svarar att ”På min arbetsplats... är det dåligt med aktivt folk. Även om vi haft en betydande ökning av studieverksamheten. Men vi behöver mer folk för att driva de här frågorna.”⁶⁹ En annan skriver att ”Vi behöver betydligt fler aktiva. Det kräver en kraftig satsning på utbildning. Och alla måste få chansen. Därför måste utbildning och information få bedrivas på arbetstid. Annars blir rätten till demokrati på jobbet inte värt ett dugg.”⁷⁰ MBL ställer krav på den lokala fackliga verksamheten som man har stora svårigheter att möta. Fokus hos redaktionen förs bort från framgångsrika lösningar på engagemangsproblemet, till att tala om det låga engagemanget i sig. I *Nu ska alla nyanställda få veta vad facket är* talar man om en bred

⁶⁶ Ibid., nr 42, 1973.

⁶⁷ ”Ju tristare jobb desto sämre fritid”, *Metallarbetaren*, nr 10, 1975.

⁶⁸ ”Flera måste bli aktiva i facket!”, *Metallarbetaren*, nr 26–27, 1976.

⁶⁹ Ibid., nr-26–27, 1976.

⁷⁰ Ibid., nr 26–27, 1976.

okunskap även bland facket's aktiva medlemmar vad beträffar grundläggande aspekter av facket's arbete. Man talar även om de svårigheter som finns med att informera anställda genom mötesverksamhet – ”Det är nog lite mastigt det här, tyckte en av deltagarna när det drog ihop sig till kritik av Steg 2. Inte orkar folk sitta still så länge.”⁷¹ I *Kursen klar om medbestämmandet* fortsätter man ivra för behovet av fler fackligt aktiva för att möta de administrativa krav som ställs av MBL.⁷²

Emellertid är det inte bara oförmågan att möta MBL:s krav som ligger till grund för fackpressens pessimism. Valet 1976, då Socialdemokraterna för första gången på fyra decennier blivit utan regeringsmakt, trappar man upp diskussionen om det låga engagemanget. Den retorik som nu riktas mot de lokala organisationerna och den fackliga strukturen i allmänhet är av en långt mer kritisk karaktär än tidigare. I *40 procent av oss vet inte vad ordet ’solidaritet’ betyder* beskriver man en språklig- och social klyfta mellan vanliga arbetare och den fackliga strukturen. Man menar att facket utvecklat ett ”innespråk” som inte förstås av vanliga arbetare. Arbetarrörelsen, som bör uppbäras av folkligt stöd, håller på att bli en samling elitorganisationer.⁷³ Funktionärernas försök att skilja sig åt, såväl kulturellt och socialt som rumsligt, från de breda folklagren kan ses som ett uttryck för de sociala svårigheter jag menar var tilltagande under det sena 1970-talet. Samtidigt som detta är ett gediget problem, överskattar man den fackliga elitismens roll i att alienera arbetarna från den organisatoriska verksamheten. Det har alltid funnits drag av vad man skulle, ur vissa perspektiv, kunna beteckna som elitism inom arbetarrörelsen. Det skötsamhetsideal som växte fram under sent 1800-tal, där arbetarrörelsen ställde sociala krav på den individuella arbetarens bildning och beteende, kan tolkas som ett uttryck för en sådan elitism.

Skötsamhetsidealet var en del i en social skapelseprocess, genom vilken arbetaren skall bli politiskt verksam. Det ingick i arbetarens roll att lära sig det språk, de metoder och den teori som låg till grund för arbetarrörelsens arbete – man skulle som arbetare bli medveten. Som Ambjörnsson visar var detta ideal, underliggande elitism till trots, en mycket viktig del i att skapa en arbetarklass med en enhetlig uppfattning om sina egna intressen.⁷⁴ Perspektivet som Metallarbetaren här ger uttryck för är ett tecken på att det skötsamhetsideal som Ambjörnsson

⁷¹ Jacobsson, Cecilia. ”Nu ska alla nyanställda få veta vad facket är”, *Metallarbetaren*, nr 3–4, 1976.

⁷² Redaktionen. ”Kursen klar om medbestämmandet”, *Metallarbetaren*, nr.1–2, 1977.

⁷³ Höök, Wiking. ”40 procent av oss vet inte vad ordet ’solidaritet’ betyder”, *Metallarbetaren*, nr 33, 1976.

⁷⁴ Ambjörnsson, *Den skötsamme arbetaren*, 223–271.

beskriver i stort har övergivits. Det föreligger inget socialt tryck på arbetaren att göra sig kunnig i fackens språk, istället anser man att facket måste anpassa sitt språk för att locka till sig arbetaren. Det som tidigare ansågs vara arbetarens skyldighet att förstå, kan han inte längre förväntas lära sig. Att den sociala och språkliga klyftan mellan arbetarrörelsen och de breda samhällslagren växer är huvudsakligen en funktion av att arbetaren inte längre har en gedigen social koppling till sin egen rörelse. Jag är emellertid inte intresserad av att spela ned arbetarrörelsens roll i denna process, men jag menar att den relation som föreligger mellan arbetare och arbetarrörelse, inte endast är en funktion av arbetarrörelsens egen verksamhet, utan också av de sociala omständigheter som arbetarklassen lever med – något fackpressen inte ter sig förmögen att diskutera. Om arbetarrörelsen förlorat sitt inflytande i arbetarens vardag – om den mist sin roll som strukturerande princip i arbetarens sociala verklighet – spelar det inte mycket roll hur rörelsen förändrar den egna verksamheten, klyftan mellan arbetare och arbetarrörelse kommer växa. Som Ambjörnsson visar var skapandet av den svenska arbetarrörelsen beroende av att det fanns en återkopplingsmekanism, där ett socialt tryck sattes på den arbetare som inte ville engagera sig, eller rätta sig efter rörelsens krav och direktiv. En sådan återkopplingsmekanism kräver, i sin tur, att det finns ett socialt sammanhang som kan yrka inflytande över arbetarens liv och att detta sammanhang är brett nog att nås av arbetarrörelsen. Kort sagt, för att arbetarrörelse skall fungera krävs det att människor ingår i breda sociala sammanhang. Det är förlusten av dessa sammanhang, snarare än specifika aspekter av arbetarrörelsens verksamhet, som leder till att folket inte längre förstår facket.

Vidare tecken på sammanbrottet av breda sociala sammanhang kan ses i frågan om de unga arbetarnas engagemang. Samtidigt som den fackliga strukturen på vissa sätt "retirerar" från folket, har den yngre generationen mist sin gemenskap med den egna klassen. Arbetare skiljs från sin rörelse, men också från varandra. I *Värva de unga till fackligt arbete!* talar man om de svårigheter man har att rekrytera och engagera unga medlemmar till facklig aktivitet. Här menas att de unga medlemmarna är passiva och inte motiveras till aktivitet ens av att deras materiella förhållanden förändras. Artikeln uttrycker förvåning över att inte ens försämrade jobbsäkerhet kan motivera till ökat engagemang. I samband med detta diskuterar man "debatten om pampväldet" och den ökade distans som föreligger mellan arbetare och förening, som orsaker till att de unga inte kan engageras.⁷⁵ Man är fortsatt fast i idén att det

⁷⁵ Wall, Carin. "Värva de unga till fackligt arbete!", *Metallarbetaren* nr 19, 1978.

är facketts egen verksamhet som helt styr huruvida den är socialt framgångsrik eller ej. Huruvida det finns underliggande sociala problem hos arbetarklassen överväger man inte. En liknande aspekt diskuteras i *Våga vara uppkäftig!* där man talar om behovet att ifrågasätta det så kallade ”magisterväldet” inom arbetarrörelsen. Man menar att magisterväldet är det skikt av fackliga funktionärer som ”viftar med pekpinnar”.⁷⁶ Redaktionen menar att man måste våga sätta sig emot dessa funktionärer och göra sin röst hörd – ”vara uppkäftig”.⁷⁷ Man menar alltså att det är den egna strukturens trötthet och elitism som avskräcker de unga från deltagande. De ungas perspektiv ges uttryck i *Facket är väl mest för de äldre*.⁷⁸ Här intervjuas ett antal unga om sitt engagemang i verkstadsklubben vid sin arbetsplats. De ger uttryck för en generell ovilja, eller kanske nervositet, inför att delta i facketts aktiviteter och vid möten. ”Möten och andra fackliga aktiviteter är huvudsakligen något de äldre sysslar med. Nästan lika främmande som landshövdingen och jubileumsfestligheterna.”⁷⁹ Man beskriver hur arbetsplatsen socialt är mycket åldersindeldad. ”Det är nästan så man tror man är i en skola när man vandrar in i lunchrummet. Vid teve-monteringen där vi sitter och pratar är det nästan bara ungdomar. Men i det fackliga arbetet – där finns de inte.”⁸⁰

Den lokala verksamhetens funktioner

I sin analys av den fackliga klubbverksamheten vid Volvo och Saab, identifierar Bo Stråth två huvudsakliga – ofta ömsesidigt uteslutande – verksamhetsfunktioner en verkstadsklubb kan fylla. Den ena kallar Stråth *intressefunktionen*, där klubben förespråkar sina medlemmars direkta intresse på bekostnad av företaget: förhandlingar om en mer gynnsam fördelning av arbetsresultat, bättre arbetsvillkor och så vidare – detta utgör den traditionella fackliga verksamheten.⁸¹ Här antar man ett motståndsförhållande gentemot företaget, där man kräver fördelar och förändringar som skall vara till medlemmarnas fördel. Den andra kallar han *problemlösarfunktionen*, där klubben arbetar tillsammans med företagsledningen för att lösa något problem som företaget står inför, som skulle negativt påverka klubbens medlemmar.⁸² Ofta handlar det om att öka lönsamheten, i försök att förhindra omorganiseringar, uppsägningar eller liknande. Detta innebär ofta att medlemmarnas direkta intressen läggs åt

⁷⁶ Redaktionen. ”Våga vara uppkäftig!”, *Metallarbetaren* nr 33, 1978.

⁷⁷ Ibid., nr 33 1978.

⁷⁸ Svensson, Tommy. ”Facket är väl mest för de äldre”, *Metallarbetaren* nr.12, 1978.

⁷⁹ Ibid., nr 12, 1978.

⁸⁰ Ibid., nr 12, 1978

⁸¹ Stråth, ”Verkstadsklubbarna vid Volvo och Saab: Facklig politik i två företagskulturer”, 83–103.

⁸² Ibid., 83–103.

sidan; klubben arbetar med ledningen, snarare än emot ledningen. Stråth menar att distinktionen mellan klubbens två funktioner, ofta rent konkret upplevs som en distinktion mellan funktionärer och arbetare – mellan klubbstyrelse och klubbmedlem. De som aktivt engagerat sig i förhandling med företaget, ser de faror som den reguljära medlemmen inte ser. I takt med att krisen för svensk industri djupnar efter 1973, blir *problemlösarfunktionen* allt vanligare. Den fackliga verksamheten handlar mindre om att yrka på en för medlemmarna mer gynnsam fördelning av företagets resurser – istället handlar det om att försöka gynna företaget, i syfte att ”rädda jobben”. Detta kommer på ett mycket konkret sätt stötas på i protokollen. Samtidigt som de fackliga organisationerna på lokal nivå ofta tvingas lätta på kraven i syfte att ”rädda jobben”, blir den fackliga retoriken på förbunds nivå allt skarpare. De observationer Stråth gör, är huvudsakligen applicerbara på metallklubbarna, vilka vi först kommer fokusera på. Det är med denna utgångspunkt och med tanke på distinktionen mellan *intresse-* och *problemlösarfunktionen* som denna analys av protokollen kommer fortgå.

Protokollen – en kronologi

Denna undersökning kommer först närma sig klubb- och sektionens protokollen en och en, i syfte att kronologiskt skissera verksamheternas generella utveckling. Detta kommer sedan följas av den jämförelse som det hela syftar till.

Nymans verkstadsklubb – Uppsala

Nymans regi – stabilitet och sociala problem

Den klubb som i arkivbildarbeståndet hos Folkrörelsearkivet i Uppsala rubriceras som ”Klubb Prometek”, går egentligen under tre olika namn under 1970-talets gång – men aldrig just ”Prometek”. Fabriken till vilken klubben var bunden byggdes 1966 av Nymans verkstäder, som ämnade flytta dit sin verksamhet från dess tidigare fabrik på Salagatan i centrala Uppsala. I de nya lokalerna tillverkade man under Nymans verkstäders regi en rad produkter, bland annat båtmotorer, motorsågar och jordfräsar. Man producerade också delar åt andra företag, framförallt Volvo och Saab, vilket skulle komma vara viktigt för fabriken och således klubbens framtid. Med fabriken under Nymans verkstäders regi heter klubben ”Nymans verkstadsklubb”, vilket den för enkelhetens skull kommer kallas under arbetets gång. Under det tidiga 1970-talet, en period av relativ ekonomisk stabilitet, hålls sysselsättningen uppe och de problem man från klubbens sida bemöter är huvudsakligen inte av ödesdiger karaktär. Det gryr dock vissa sociala problem, en klyfta har uppstått mellan

klubbstyrelsen och vissa medlemmar i ett antal frågor. Medlemmarna vill gå hårdare fram i förhandlingar med företaget, samtidigt som styrelsen förespråkar en mer efterhållsam linje.

Vid årsmötet den 24:e februari 1971 framgår det att två medlemmar delat ut en skrivelse, i vilken man kritiserar klubbstyrelsen för bristande ”demokrati i avtalsförhandl.”⁸³ Detta dementeras av styrelsen och en debatt inleds. De två medlemmarnas utsagor ogillas av majoriteten av de övriga mötesdeltagarna, men att det föreligger en viss splittring mellan medlemmarna och styrelsen framgår. Under mötet 2:a juni 1971, säger man att samma medlemmar som under föregående möte delat ut den styrelsekritiska skrivelsen, någon gång mellan februari och juni avskedats för skrivelser i tidningen *Arbetsfront* som enligt företagsledningen uppmuntrat till ”att fusk i arbetet skulle tillämpas.”⁸⁴ Klubbstyrelsen menar att de tillämpat alla tillgängliga medel för att strida mot avskedandet utan effekt. De två medlemmarna däremot (som trots att de inte längre är anställda tilläts delta vid mötet) menar att styrelsen inte fortskridit snabbt och aggressivt nog. Mötet, på det stora hela, uttrycker sig sympatiskt gentemot de avskedade. Vissa medlemmar menar dock att *Arbetsfront* ”skulle sluta med sin verksamhet, vilken tydligen bara syftar till splittring på arbetsplatsen och bara var till skada för samtliga.”⁸⁵ Bevarandet av den sociala sammanhållningen är tydligen en prioritet för klubben. Samtidigt som medlemmarna ser negativt på avskedandet, menar man att medlemmar i allmänhet har ett ansvar att inte bidra till att skapa ”splittringar” på arbetsplatsen. Det görs en avvägning här, mellan att motsätta sig företagets lättsinniga avskedande av de två medlemmarna och att främja sammanhållningen i klubben. Man kan undra vilken koppling som finns mellan klubbens ovilja att kämpa hårdare för de två avskedades sak och den skrivelse de två lade fram i februari. Emellertid är det uppenbart klubben i allmänhet ansåg de två medlemmarna vara tärande på sammanhållningen på arbetsplatsen.

Vid nästa möte 1:a september 1971 följer man upp det hela, då en medlem frågar huruvida styrelsen agerat ytterligare för att de två ska bli återanställda. Ordförande meddelar då att han ”ej var beredd att engagera sig mer i ärendet, då han ansåg att de hela sin anställningstid agerat osolidariskt mot organisationen.”⁸⁶ Vid ett ordinarie möte i november samma år

⁸³ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 050, klubb Prometek Uppsala, 24/2 1971, Uppsala folkrörelsearkiv.

⁸⁴ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 050, klubb Prometek Uppsala, 2/6 1971, Uppsala folkrörelsearkiv.

⁸⁵ Ibid., 2/6 1971.

⁸⁶ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 050, klubb Prometek Uppsala, 1/9 1971, Uppsala folkrörelsearkiv.

presenterar ordförande en skrivelse från förbundet, som förklarar ärendet avslutat. Vissa medlemmar ”beklagat styrelsens ställningstagande”.⁸⁷ Klubben har alltså under 1971 ett stort fokus vid att upprätthålla solidaritet inom de egna leden, där man kräver ett visst mått av personlig uppoffring från medlemmarna – agera inte på ett sätt som skapar splittringar inom klubben.

Under den första perioden, då fabriken låg under Nymans verkstäders regi, var styrelsen relativt ovillig att driva hårt i förhandlingar med företaget – man är mer fokuserad på problemlösarfunktionen än intressefunktionen. Detta framgår bland annat i frågan kring matsalssubventioner, som drivits sedan mötet 1:a september 1971. En grupp medlemmar kommer med ett förslag till mötet om att de nyligen höjda matsalspriserna skall sänkas genom subventionering från företaget – alltså på företagets bekostnad. Detta förslag ogillas av styrelsen, som istället föreslår att man skall yrka på prissänkningar genom att till företaget föreslå en rationalisering av matsalsverksamheten. Vid mötet 15:e februari 1972 framgår det att företaget vid åtskilliga tidpunkter har gjort avslag på förslag till subvention av matpriser, med hänvisning till att man redan subventionerar maten i matsalen. Således menar styrelsen att det är meningslöst att komma med ytterligare krav på subventionering, utan att man istället måste presentera företaget med ett lönsamt alternativ. Detta förhållningssätt exemplifierar precis det Stråth avser med problemlösarfunktionen. Styrelsens resonemang ogillas av flera medlemmar, som menar att förslag på rationalisering oundvikligen skulle leda till ”permittering av matsalspersonal i dessa arbetslöshetens tider.”⁸⁸ Klassolidariteten lever tydligt i dessa utsagor. En stor motsättning finns alltså här, mellan medlemmar som vill gå hårdare fram och en styrelse som inte vill framföra deras krav, utan istället vill arbeta för att vara företagsledningen till lags. Från styrelsens sida heter det att ”det är var lätt att ställa krav när man ej behövde framställa dem, men svårare att lämna vettiga förslag som skulle uppnå resultat.”⁸⁹ Dragkampen mellan de två funktionerna – intresse- och problemlösning – uttrycks tydligt i detta skeende. Någon lösning på frågan blev det inte – styrelsen ombads framställa mötets krav till företagsledningen, vilken gav avslag.

Samtidigt fortsätter konflikten mellan *Arbetsfront* och klubbens styrelse – det framgår av protokollen 15:e februari 1972 att samma medlem som hårdast driver frågan om

⁸⁷ Ibid., 1/9 1971.

⁸⁸ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 050, klubb Prometek Uppsala, 15/2 1972, Uppsala folkrörelsearkiv.

⁸⁹ Ibid., 15/2 1972.

subventionering av matpriser också är involverad i *Arbetsfront*. Styrelsen menar att vissa uppgifter som publicerats i *Arbetsfront* om uttalanden under mötena, utan att specificera vilka uttalanden det rör sig om, är felaktiga. Medlemmen i fråga dementerar att det skulle vara han som skriver för *Arbetsfront*, men det framgår från debatten att han är involverad. Ordförande menar att det ”var fegt att ej kunna sätta sitt namn under uppgifterna och svara för dessa.” Den berörda medlemmen svarar då att ”han viste hur det kunde gå om man skrev sitt namn i tidningen.”⁹⁰ Förmodligen syftar medlemmen på de två som avskedades för sina skrivelser i *Arbetsfront* under 1971. Andra mötesmedlemmar instämmer med styrelsens uppfattning, att då man inte håller sig från att publicera andras namn i tidningen, bör man också vara redo att skriva under med namn. I protokollen heter det att ”flera uttalade sitt ogillande om tidningen.”⁹¹

Dragkampen mellan styrelse och medlemmar fortsätter vid mötet 25:e februari 1972, då styrelsen meddelar att det beslut man tidigare under året tagit om plitkassans avskaffande skall omprövas. Detta sker med hänvisning till att företaget sagt att om plikten avskaffas, kommer de själva införa en högre pliktavgift, där pengarna från avgiften förvaltas av företaget istället för av klubben. Att styrelsen i och med detta hot backade från den position man beslutat om vid ett tidigare möte, leder till en debatt mellan närvarande medlemmar på samma grund om i frågan om matsalssubventioner – vissa medlemmar vill gå hårdare fram, medan styrelsen vill vara mer efterhållsam. En medlem menar att ”har vi en gång meslutat om plitkassans avskaffande inom klubben, så skall vi också stå fast vid detta.”⁹² Från styrelsens sida menar man istället att ”det mest avgörande... är ju att klubben slår vakt om sina medlemmars intressen. Och det kan man väl inte göra... om klubben medverkar till att ett sämre pliktssystem får införas.”⁹³ Det går delade meningar bland medlemmarna om hur man ska hantera frågan, men i slutändan hävs beslutet om plitkassans avskaffande efter en mycket jämn votering. Styrelsens efterhållsamma linje vinner – företagets hot fungerar. Under 1972 fortsätter problemlösarfunktionen vara den som premieras av styrelsen, samtidigt som kritiken mot styrelsens förhållningssätt mot företaget ökar.

⁹⁰ Ibid., 15/2 1972.

⁹¹ Ibid., 15/2 1972.

⁹² Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 050, klubb Prometek Uppsala, 25/2 1972, Uppsala folkrörelsearkiv.

⁹³ Ibid., 25/2 1972.

Stundande förändringar – ny regi och rationalisering

I slutet av 1973 framgår det att stora förändringar står att vänta för fabriken och klubben - under mötet 3:e december 1973, meddelas att fabriken kommer övertas av Volvo AB från och med mitten av 1974. Fabriken kommer då skifta bort från den diversifierade produktion man haft under Nymans regi, för att istället specialisera sig på just Volvos produkter. Valet av Volvo att expandera sin produktion under 1973, säger något om hur man såg på ekonomin under det tidiga 1970-talet. Tecken på att ekonomin saktar in fanns redan före krisen 1973 – trots detta var det mycket få företag som påvisade någon vaksamhet under denna period. Eventuella ekonomiska problem ansågs aldrig vara del av en större ekonomisk omstrukturering – vilket senare skulle visa sig vara fallet.

Redan tidigt under 1974 börjar världsekonomin stundande omdaning ställa till förtret för klubben. På mötet 16:e januari 1974, nämns ”oljekrisen” för första gången i protokollet. Krisen nämns som motivering till att man, från Volvos sida, inte mer specifikt kan säga hur fabriken sysselsättning och produktion påverkas av övertagandet. Men menar att man planerat att ”fabriken skulle ökas ut, men att det var svårt att säga något just nu på grund av oljekrisen.”⁹⁴ De planer Volvo hade för fabriken strandades innan de ens hunnit påbörjas.

Våren 1974 karaktäriserades av en osäkerhet för klubben och dess medlemmar. Trots att Volvo meddelat att ingen anställd vid fabriken skulle behöva gå – något som kommer visa sig inte stämma – fanns det ett stort mått av osäkerhet kring hur man skulle organisera den fackliga verksamheten. Under årsmötet 18:e februari 1974 framgår det att klubbens valberedning vill skjuta upp valet av skyddsombud, då det ”inte var klart hur många skyddsombud som skulle vara på verkstaden.”⁹⁵ Ett effektivt fackligt arbete kräver ett stort mått av stabilitet vad gäller ägande, bolagsstruktur och organisation – då man på ett reaktivt sätt måste förhålla sig till företagets aktivitet. Organisatoriska rationaliseringar och ägarbyten slår undan benen för den fackliga verksamheten, något man tydligt ser här. I och med Volvos övertagande av fabriken byter klubben under mötet 11:e mars 1974 namn till ”Volvo verkstadsklubb Uppsala”.

Vid mötet 9:e april 1974 verkar det som röken kring Volvos övertagande lagt sig. Klubbens interna splittringar bubblar åter till ytan - nu med ett större mått av galla än tidigare. Här diskuteras huruvida klubben skall acceptera att företaget ”utöva(r) disciplin medelst

⁹⁴ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 050, klubb Prometek Uppsala, 16/1 1974, Uppsala folkrörelsearkiv.

⁹⁵ Ibid., 18/2 1974.

varningar.”⁹⁶ Detta följdes av en generell debatt där klubbstyrelsens förhållningssätt gentemot Volvo kritiserades, på samma grund som tidigare – styrelsen är för fokuserad på att vara företaget till lags på bekostnad av medlemmarnas intressen. Klubbstyrelsen menar att ”vissa personer envetet går in för att skälla på klubbstyrelsen och överhuvudtaget försöka splittra arbetarrörelsen.”⁹⁷ Detta är en anklagelse som till sitt innehåll känns igen – vissa medlemmar vill ställa hårdare krav på företaget, något styrelsen inte är beredd att göra, vilket leder till konflikt där medlemmarna anklagas för att så splittringar i gruppen – men som samtidigt är mycket hårdare än tidigare. Man menar att de medlemmar som ställer sig emot styrelsens linje i detta fall medvetet söker sabotera verksamheten och den bredare rörelsen. Någon lösning på frågan om disciplinering förekommer inte här.

Under den period som följer fortsätter konflikten mellan medlemmar och styrelse att eskalera. Under mötet 14:e maj 1974 påtalas för styrelsen att en namninsamling bedrivits där man yrkat på ett beslutande extramöte i frågan om löneförhandling. I samband med denna namninsamling kräver man pådrag på lönen utöver det som styrelsen förhandlat med företaget. Insamlingen var framgångsrik, vilket innebär att ett beslutande extramöte i lönefrågan bör kallas. Detta har dock inte skett. När styrelsen konfronteras med detta menar man att ”medlemmar har haft möjlighet att ta upp dessa frågor på ordinarie möten.”⁹⁸ Detta svar ogillas av en stor del av de närvarande och när votering kallas i lönefrågan röstar mötet för att avstå styrelsens förslag till löneökning och istället kräva ett större pådrag. Man menar igen att klubbstyrelsen inte är lyhörd inför medlemmarnas åsikter och istället har alltför stort fokus på att vara företaget till lags. Man tar även i samband med detta möte igen upp frågan om företags rätt att ”utöva disciplin medelst varningar.” Där frågan lämnats olöst under tidigare möte, yrkar nu en medlem på votering om huruvida klubben ska uttala sig mot de varningar företaget delat ut – mötet beslutar i enlighet med förslaget.

Att motsättningarna mellan styrelsen och vissa medlemmar är fortsatt tilltagande även efter detta syns tydligt under det extramöte som kallas 30:e maj 1974 rörande pågående löneförhandlingar. Här försöker medlemmar igen misstänkliggöra styrelsen. Medlemmarna presenteras under detta möte med företags svar på de krav man beslutat ställa under föregående möte, vilka avvisats av företaget. Istället presenterar styrelsen nu medlemmarna

⁹⁶ Ibid., 9/4 1974.

⁹⁷ Ibid., 9/4 1974.

⁹⁸ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 050, klubb Prometek Uppsala, 14/5 1974, Uppsala folkrörelsearkiv.

med en kompromisslösning. Detta får vissa medlemmar att anklaga styrelsen för att ”sko sig själva”, alltså försköna sig inför företaget i försök att skaffa sig personliga fördelar. Ur sammanhållningssynpunkt är sådant misstänkliggörande förödande för klubben. Nätverk, som tidigare diskuterats, bygger på att medlemmarna har ett gemensamt beroendeförhållande som kräver solidariskt beteende. I den mån man bryter mot den solidariteten för att skaffa sig egna fördelar, bryter man mot nätverkets själva grundläggande funktion. Att sådana anklagelser riktas mot styrelsen är ett tecken på att klubbens sociala sammanhållning tryter.

Under mötet 8:e oktober 1974 nämner man för första gången lagen om anställningsskydd i mötesprotokollen. Denna hanteras givetvis som ett steg i rätt riktning för den fackliga verksamheten. Alla medlemmar är dock inte positivt inställda. De menar att LAS ger möjlighet till ”uppsägning vid vild strejk” på ett sätt som förvisso tidigare skedde, men som nu var stadgat i lag.⁹⁹ Även i samband med att arbetarrörelsen tar steg framåt, finns det motsättningar inom leden. Hur man förhåller sig till vilda strejker som fenomen skulle komma spela viss roll för klubbens verksamhet under 1975. Vid årets första möte 11:e februari, bestämmer sig klubben för att ge avslag på ett förslag om att ge stöd till ”vilda strejker i Umeå och Skövde.”¹⁰⁰ Detta förslag refererar till den serie vilad strejker bland städare vid *Allmänna svenska städning AB (ASAB)* som pågick under 1974–75 – den så kallade *Städerskestrejken*. Att man var ovillig att stödja städerskestrejken är föga förvånande, inte ens städerskornas egna förbund ställde sig bakom aktionen. Vissa medlemmar vid Volvo-klubben reserverar sig mot mötets beslut att inte stödja de strejkande städerskorna, men någon ytterligare debatt i frågan blev det inte. Vid ett senare möte den 22:a april 1975, kommer åter en fråga om stöd till en annan arbetaraktion – denna gång till ”de strejkande skogsarbetarna”.¹⁰¹ Även i detta fall gav mötet avslag på förslag om stöd, trots att skogsarbetarstrejken, till skillnad från städerskestrejken, var helt laglig och stöddes av LO. Klubben bestämde sig dock för att en frivillig insamling skulle anordnas.

År 1974 och första hälften av 1975, karaktäriseras - trots den stora osäkerheten - av en normalitet i arbetsfrågor utan stora konflikter mellan klubben och företaget. Samtidigt ökar klubbens benägenhet att ta ställning i geopolitiska frågor. Vid samma möte som stöd till ”de strejkande skogsarbetarna” avisas, behandlar man ett förslag vad beträffar USA:s militäraktion

⁹⁹ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 050, klubb Prometek Uppsala, 8/10 1974, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹⁰⁰ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 050, klubb Prometek Uppsala, 8/18 1974, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹⁰¹ Ibid., 8/18 1974.

i Vietnam. Det handlar om ett uttalande som skall tilldelas *Metallarbetaren*, där man skriver att ”Svenska regeringen borde stödja PRR-s krav om omedelbart ’eld upphör’, samt en uppmaning till Amerika att dra tillbaka sina trupper.”¹⁰² Detta förslag antogs av mötet. Vid ett möte 27:e maj 1975, kommer ytterligare förslag till solidaritetsyttring i en geopolitisk fråga, denna gång för den ”folkliga befrielsekampen i Kambodja och Vietnam.”¹⁰³ Även detta förslag om uttalande antas av mötet. Även en bojkott av militärjuntan i Chile antas under 1975, vid mötet 23:e september. Samtidigt som man avvisar chanser att solidarisera sig med arbetarrörelsens sak på hemmaplan, ökar benägenheten att diskutera och ge stöd åt vänsterpolitiska uttryck i utlandet. Givetvis stämmer det, vilket man måste vetat, att det är bättre politisk avkastning på stöd till arbetaraktion i Sverige än på uppmaningar till svenska staten om motstånd i Vietnam- eller Chilefrågan. Engagemanget i globala frågor skulle dock strandas i och med att fabriken ekonomiska sats blev värre och osäkerheten blir mer akut.

Under ett extramöte 25:e juni 1975 beslutar klubben att ge mer ”publicitet åt förhandlingarna för att få en större opinion bland medlemmarna. Och som följd härav starkare medlemsstöd bakom förhandlingsdelegationen, vilket ju i sin tur medför ökad respekt för våra krav.”¹⁰⁴ Det som framgår här är att styrelsens handlingsutrymme ur förhandlingshänseende smalnar, förmodligen i takt med att 70-talskrisens kroniska natur uppdragar sig för Volvo. Klubben väddar således till medlemmarna för ökat stöd – stöd man tidigare inte behövt då man genom kompromiss lyckats hitta för styrelsen acceptabla lösningar i förhandlingsfrågor. När detta inte längre går, vänder man sig till medlemmarna. Att söka utökat stöd från medlemmarna i förhandlingar har inte varit klubbstyrelsens prioritet under 1970-talets första hälft, då man istället fokuserat på att försöka övertala medlemmarna att acceptera företagets kompromisser. Det verkar som problemlösarfunktionen långsamt ersätts av ett större fokus på intressefunktionen, i samband med att den rådande ekonomiska situationen gör det omöjligt för styrelsen att hitta acceptabla kompromisser. Som svar på styrelsens beslut att söka ett ”starkare medlemsstöd”, frågar en medlem ”varför styrelsen numera ställer krav på arbetsgivaren istället för att som förut mest gå i deras ärenden?”¹⁰⁵ Ordförande svarar att ”kraven nog fanns förut också men MCB (den koncern genom vilken Nymans verkstäder AB ägde fabriken) hade ju inte möjlighet att betala.”¹⁰⁶ Detta svar förklarar dock inte varför

¹⁰² Ibid., 8/10 1974.

¹⁰³ Ibid., 27/5 1975.

¹⁰⁴ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 050, klubb Prometek Uppsala, 25/6 1975, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹⁰⁵ Ibid., 25/6 1975.

¹⁰⁶ Ibid., 25/6 1975.

styrelsens inställning inte förändrades förens det blev tydligt att Volvo inte hade för avsikt att fullfölja sitt tidigare löfte vad beträffar sysselsättningen. Man hade en gemytlig och tillmötesgående inställning till Volvo under hela 1974 och halva 1975. Det är snarare mer troligt att man i samband med avtalsrörelsen 1975 insåg att Volvo hade för avsikt att genomföra rationaliseringar vid fabriken, varför man tvingades byta inställning och gå hårdare fram.

Under 1975 får man också reda på hur klubben ser på relationen mellan den egna verksamheten och den ”kommunala servicen”. Vid möte 23:e september 1975 röstar klubben om ett resolutionsförslag där man ”krävde att kommunens nämnder och styrelser skulle vidga de ekonomiska ramarna, som nu stryper eller kommer att strypa den kommunala servicen.”¹⁰⁷ Resolutionen antas av mötet och det beslutas att ett uttalande ska skickas till *Arbetarbladet*. Det man ser här är en metallklubb, vars aktivitet inte ligger i linje med den uppfattning om en motsättning mellan industri och offentlighet som finns på förbunds nivå. Istället för att se en utökad offentlighet som tärande på industrins förutsättningar, uppmuntrar man istället till utökad kommunal verksamhet.

Trots att det finns antydning till stora problem redan under 1975, är det först under våren 1976 som man från klubbens sida inser just hur hotad sysselsättningen är vid fabriken. I samband med mötet 25:e maj 1976 framgår att styrelsen fått ta del av den så kallade ”organisationsutredningen” som gjorts av en konsult vid fabriken.¹⁰⁸ Denna utredning föreslår bland annat att viss produktion skall flyttas från fabriken i Uppsala till andra Volvofabriker runt om i landet. Det rör sig alltså om planer på en fullgod rationalisering. Under mötet författas en plan för hur man ska förhålla sig till rationaliseringsförsök vid fabriken. Denna lyder: ”1) Vi bör med all kraft försvara och öka sysselsättningen i Uppsala-fabriken.”¹⁰⁹ Det är nu ”kampen om jobben” börjar ordentligt. Vid ett möte en dryg vecka senare 3:e juni 1976 har man mottagit ett meddelande från företagsnämnden vad beträffar organisationsändringar vid fabriken. Bland annat framgår det att ungefär 50 arbetstillfällen vid fabriken kommer förloras, vilket motiveras av dålig lönsamhet. Man säger att man var ”alltför optimistisk när man övertog MCB”, man hänvisar även till oljekrisen och till att en del av den differentierade produktion som fabriken sysslar med måste överges till fördel för

¹⁰⁷ Ibid., 23/9 1975.

¹⁰⁸ I Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 050, klubb Prometek Uppsala, 25/5 1976, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹⁰⁹ Ibid., 25/5 1976.

en större produktion av motorer.¹¹⁰ Man måste enligt nämndens rapport dubbla produktionen från 50,000 motorer per år, till 100,000 motorer per år. Den strukturkris som slår mot svensk industri känns här direkt i fabriken verksamhet. Rationaliseringar, inskränkt sysselsättning och osäkerhet kommer karaktärisera medlemmarnas vardag under resterande 1970-tal.

Volvo försöker under 1976 rättfärdiga sitt beslut om rationalisering vid Uppsala-fabriken. Under mötet 26:e oktober 1976 meddelas att man talat med företagsnämnden om konjunkturutvecklingen, där de sagt att behovet av omorganisering av produktionen är en fråga om ”kostnadsutveckling och konkurrenskraft. Den gamla vanliga visan om att våra löner är för höga.”¹¹¹ Den globala marknadens ökande inflytande motiverar att förändringar måste göras. Att de höga lönerna på den svenska marknaden skulle ha negativa effekter på konkurrenskraften för svenska företag är inget nytt utspel, detta har man från fackets sida hört förut. Volvo menar att man inte har råd att bibehålla produktionen i en situation då man ”på den svenska marknaden måste dras med priskonkurrens från Japan.”¹¹²

Det tillspetsade konfliktläget och den ökade osäkerheten på fabriken leder dock inte direkt till att alla andra frågor förpassas. Bland annat planerar man utge en egen klubbtidning till medlemmarna, för att lättare kunna distribuera information om fackets verksamhet. Detta med avsikt att öka engagemanget. Att öka engagemanget bland medlemmarna är, som tidigare nämnts, av stor vikt just för att man inte längre tror på Volvos vilja att tillmötesgå medlemmarnas behov genom kompromiss. Istället krävs det kamp. Man beslutar vid ett senare möte att byta möteslokal. Man har tidigare haft mötena i folkets hus, nu ska de flyttas till fabriken lokaler i syfte att öka mötesanslutningen.

Under 1977 kommer läget för klubben och fabriken att förvärras ytterligare. Året inleds vid mötet 25:e januari 1977, med ett besked från Volvo om en rad uppsägningar vid andra fabriker. Det heter att Volvo just avskedat ”35 aktiva fackföreningsarbetare”.¹¹³ Från styrelsens sida menar man att klubben måste förbereda sig på att sätta emot nedskärningar vid den egna fabriken. Redan vid nästa möte redogörs för ett förödande besked – en stor del av produktionen vid Uppsala-fabriken ska flyttas till Volvos fabrik i Köping. En ren rationalisering som ämnar till att på bekostnad av fabriken sysselsättningsgrad kortsiktigt

¹¹⁰ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 050, klubb Prometek Uppsala, 3/6 1976, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹¹¹ Ibid., 26/10 1976.

¹¹² Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 050, klubb Prometek Uppsala, 26/10 1976, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹¹³ Ibid., 25/1 1977.

öka lönsamheten. Att Volvo har för avsikt sälja fabriken vidare, ter sig i och med detta uppenbart. Vidare problem kommer när den produktionsökning av motorer som Volvo under 1976 menade var nödvändig för att få till en lönsamhet skärs ner på med hänvisning till den höga kostnadsutvecklingen. Man gjorde sig av med en stor del av den differentierade produktion man tidigare hade vid fabriken, till fördel för fokus på Volvo-motorer som nu inte går att sälja. De 100,000 motorer man skulle bygga per år, har nu blivit 40,000 – alltså 10,000 färre motorer än man producerade innan omorganiseringen. Avskaffandet av den differentierade produktionen gjordes helt i onödan.

Trots att styrelsen under 1975, 1976 och 1977 ändrat sin inställning till medlemmarna i syfte att bättre söka deras stöd, finns det inga tecken på att det fackliga engagemanget faktiskt ökat bland medlemmarna. Misstänkliggörandet av styrelsen, som var vanligt under 1970-talets första hälft, föreligger fortfarande. Vid mötet 25/10 1977 väcks en stor upprördhet bland medlemmar då styrelsen tecknat avtal med Volvo vad beträffar lönepådrag, utan att först kalla möte för diskussion om detsamma. Trots att man under lång tid påstår att man försökt engagera medlemmar i den fackliga verksamheten, går man över huvudet på medlemmarna i avtalsfrågor. Det menas från mötets sida att ”genom detta styrelsebeslut har medlemmarnas känsla av vanmäktighet inför styrelsens makt stärkts.”¹¹⁴ De motsättningar som finns mellan medlemmar och styrelse verkar således inte ha förbättrats, trots styrelsens strävan till ökat engagemang.

Problematiken förvärras ytterligare under 1978, då man 24:e januari 1978 får besked att produktionen av motorer igen skärs ned, från 40,000- till 30,000 motorer om året. I samband med detta utlyses några dagar senare 2:a februari 1978 ett extramöte, där man diskuterar ”Frågan om Uppsalafabrikens framtid” man är i detta läge mycket orolig att Volvo planerar att lägga ner hela verksamheten och flytta en del av de anställda till fabriken i Köping.¹¹⁵ I samband med detta möte bildar styrelsen grupper inom klubben som får i uppdrag att utreda möjligheten till alternativ produktion vid fabriken, i ett försök att säkra sysselsättningen. Detta är ett mycket tydligt exempel av såväl ”kampen om jobben”, som en återkomst av problemlösfunktionen. Den hårdare linje man försökt föra gentemot företaget har inte gett de utfall man hoppats på. Istället kommer fokus nu ligga på att presentera Volvo med ekonomiskt gynnsamma förslag för utökad produktion. Vid mötet 28:e februari 1978 är det

¹¹⁴ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 050, klubb Prometek Uppsala, 25/10 1977, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹¹⁵ Ibid., 2/2 1978.

uppenbart att nedläggning av fabriken framstår som sannolikt för styrelsen. Man debatterar två tillvägagångssätt för att motstå detta: ”Den ena föreslår demonstration tillsammans med tjänstemännens fackklubbar. Den andra föreslår en namninsamling kring kravet på att Uppsalafabriken ska vara kvar.”¹¹⁶ Båda förslagen antogs och det beslutades vidare att man skulle tillsätta en ”arbetarkommitté” med huvudsaklig uppgift att undersöka möjligheter till utökad produktion och driva ”kampen om jobben.”¹¹⁷ Lite mer än en vecka senare vid mötet 7:e mars 1978 har man fortfarande inte fått besked från företaget i nedlägningsfrågan. Det ryktas också bland medlemmarna att Volvo ämnar ”tillverka motorerna i ett annat land.”¹¹⁸

I mitten av mars hålls den demonstration man beslutat att anordna tillsammans med tjänstemännen mot ”nedläggningsalternativet.” Vissa medlemmar vänder sig dock mot hur styrelsen hanterat aktionen – det menas att demonstrationen var ”dåligt organiserad”, vilket försvårade till effektiv aktion. I samband med diskussionen om den undermåliga demonstrationen väcks det en bredare fråga om engagemanget inom klubben. Man tar upp att klubbmötena, trots försök från styrelsen till ökat engagemang, är dåligt besökta. En medlem menar att detta ”speglar styrelsens sätt att arbeta.” Att det finns en känsla av vanmakt hos medlemmarna, både i relation till styrelsen och företaget, är uppenbart.¹¹⁹

Samtidigt som ”arbetarkommittén” undersöker sätt att öka produktionen vid fabriken, ställer vissa medlemmar krav på en handlingsplan inkluderande demonstrations- och kampåtgärder om företaget inte går med på kommitténs förslag. Man säger vid möte 25:e april 1978 att man måste bilda närmare kontakter med andra volvoklubbar, för att säkra deras stöd vid en eventuell konflikt. Ett antal demonstrationsaktioner föreslås också. Det som dock understryks är att man måste skaffa ett bättre stöd hos medlemmarna, man måste uppmuntra till mötesdeltagande för att låta ”våra medlemmar avgöra kampmetoder och åtgärder. Förutsättningen för några metoder att lyckas är ju att medlemmarna mangrant stödjer dem och själva ställer upp.”¹²⁰ Mötet beslutar i enlighet med detta, att försöka uppmuntra medlemmar till ökat mötesdeltagande, samt att man ska bjuda in en journalist från Metallarbetaren för att skriva om Uppsala-Volvo. Under de månader som följer fortsätter

¹¹⁶ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 050, klubb Prometek Uppsala, 28/2 1978, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹¹⁷ Ibid., 28/2 1978.

¹¹⁸ Ibid., 7/3 1978.

¹¹⁹ I Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 050, klubb Prometek Uppsala, 25/4 1978, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹²⁰ Ibid., 25/4 1978.

”kampen om jobben”, men man fruktar från styrelsens håll att Volvo nu bestämt sig för att stänga fabriken och kommer agera i det syftet.

Volvo överger fabriken – ny regi igen

Vid mötet 31:a augusti 1978, når man dock en ny etapp i förhandlingarna. Det framgår att det redan i maj varit tal om att ett verkstadsföretag vid namn Hjalmarsson skulle överta fabriken från Volvo. ”Hjalmarsson är et litet verkstadsföretag med 60 anställda. Deras ekonomi är inte så god, även om företaget expanderar kraftigt. De klarar inte av att stå pall för några större ekonomiska smällar.” Man fortsätter: ”Volvos avsikt med affären är att försöka komma ifrån allt ansvar för Uppsalafabriken. För vår del är det bättre att stanna kvar hos Volvo som har mycket större resurser och det åligger också på dem att reda ut problemen här i Uppsala.”¹²¹ Trots de svårigheter man haft under Volvos regi, motsätter man sig alltså av förståeliga skäl ett ägarbyte – i detta fall framförallt föra att man inte tror på Hjalmarssons förmåga att upprätthålla sysselsättningsgraden. Möjligheten att ställa krav på ett företag av Hjalmarssons storlek, upplevs som mycket liten. Vid ett möte 24:e oktober 1978 diskuteras huruvida klubben skall ställa sig bakom en skrivelse som yrkar på ett förstatligande av Volvo, som sedan skulle sättas under fackets kontroll. Styrelsen yrkar på avslag, i och med att det ”inte finns förutsättningar att genomdriva så långtgående krav.”¹²² Denna motivering ogillas av vissa mötesdeltagare, som menar att ”styrelsen inte har agerat kraftigt, utan hela tiden gett efter för företaget.”¹²³ Detta kan ses som ett desperat sista försök från de mer radikala medlemmarna att visa sitt missnöje med det planerade ägarbytet. I slutändan ogillas dock förslaget av mötet, som håller med styrelsen om det orealistiska i att kräva ett förstatligande av Volvo.

Tidigt under 1979 har Hjalmarssonaffären blivit det troligaste utfallet. Man diskuterar under mötet 10:e januari 1979 vad detta skulle innebära för de anställda vid fabriken. Hjalmarsson hade på förfrågan från klubben delgett besked in att de ”skulle starta med 150 jobb som en början och att det skulle finnas möjlighet att utöka... Men de säger att de inte kan tänka sig klara med än 210 anställda.”¹²⁴ Med hänvisning till detta menar klubben att man inte kan godkänna övertagandet under rådande omständigheter, då det skulle innebära att över 100

¹²¹ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 050, klubb Prometek Uppsala, 31/8 1978, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹²² I Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 050, klubb Prometek Uppsala, 24/10 1978, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹²³ Ibid., 24/10 1978.

¹²⁴ Ibid., 11/1 1979.

anställda behöver gå. Trots protester från klubben framgår det vid mötet 27:e mars 1979 att ”sammangången” med Hjalmarsson är ett faktum.¹²⁵ Utöver de jobb som kommer förloras, kommer man nu för andra gången på fem år tvingas ändra sitt arbetssätt och anpassa sig efter nya administrativa rutiner vilket skadar klubbens förmåga att arbeta för medlemmarnas sak. Hjalmarsson har även ett annat lönesystem än Volvo, med fler lönekategorier, vilket ytterligare kommer försvåra för klubbens arbete. Vid mötet påbörjades en diskussion om vilka krav man bör ställa på förändringar av Hjalmarssons lönesystem, men man beslutade att ”det inte var någon mening att diskutera arbets- och anställningsvillkoren eftersom det var så få på mötet.” Hela det skeende som karaktäriserat klubbens vardag sedan Volvos övertagande 1974, har försvårat för den fackliga verksamheten. Vid mötet 17:e oktober 1979 beslutar man att klubben vid Uppsala-fabriken ska slås ihop med den klubb som fanns vid Hjalmarssons tidigare fabrik för att bilda ”Hjalmarsson verkstadsklubb Uppsala”.

Det skeende som klubben befinner sig i under 1970-talet karaktäriseras av nedskärningar, uppsägningar, rationaliseringar, ägarbyten och sociala problem. Ända sedan sysselsättningsnivån ordentligt började falla vid fabriken under 1975, då den differentierade produktionen avslutades till fördel för produktionen av Volvos egna motorer, har man från klubbens sida – genom både kamp och kompromiss – kämpat för att upprätthålla sysselsättningen. Till och med i det skeende då klubben aktivt arbetade för att utöka produktionen vid fabriken har detta skett med mycken liten entusiasm från Volvo, som varit mer fokuserad på att rationalisera bort arbetstillfällen för att kortsiktigt öka lönsamheten och sälja vidare verksamheten. Detta skeende är typiskt för industrin i den ekonomiska ordning som växer fram under 1970-talet, då arbetarnas trygghet och förmåga att påverka sina arbetssituation inskränks. Samtidigt har den minskande förmågan att påverka den egna situationen svåra konsekvenser för medlemmarnas benägenhet att engagera sig. Det sista mötet innan Hjalmarssons övertagande hösten 1979, var så dåligt besökt att man inte ens försökte diskutera lönefrågan. Trots upprepade försök från klubbens sida under 1970-talets andra hälft lyckades klubben inte engagera medlemmarna.

[Kommunalarbetareförbundet avdelning 34, sektion 1 – Uppsala](#)

Sektion 1 organiserar kommunalt anställd personal vid Uppsala akademiska sjukhus (UAS). Det rör sig om bland annat sjuksköterskor, vaktmästare, städare och matsalspersonal. UAS var och förblir en enorm arbetsplats med flera tusen anställda, av vilka en stor andel

¹²⁵ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 050 klubb Prometek Uppsala, 27/3 1979, Uppsala folkrörelsearkiv.

organiseras av sektion 1. 1970-talets ekonomiska och politiska skeende spelar stor roll för dessa anställda, dock på ett helt annat sätt än för de som var anställda inom industrin. Likt inom industrin skulle även sysselsättningen på UAS vara ett problem, men då utan hänvisning till en sämre konjunktur. De sysselsättningsproblem som förelåg hos USA, såväl som hos de flesta andra vårdanstalter, var inte motiverat av någon strikt lönsamhetslogik. Istället grundades problematiken i politiska direktiv, som ämnade att spara in på vårdkostnader. Det handlar inte heller i någon bred utsträckning om uppsägande eller förlorade arbetstillfällen för de redan anställda, utan en ovilja från landstingets sida att fylla de tjänster som behövdes för att ge de anställda acceptabla förhållanden. Med bakgrund av detta, finns det liten möjlighet att anpassa Stråths modell av intresse- och problemlösarfunktionen på den kommunala verksamheten. För sektion 1, som för kommunalsektioner i allmänhet, handlar det inte om att bibehålla sysselsättningen, utan om att söka utöka den.

Gamla och nya problem – privat entreprenad och nedskärningar

Det som först är av relevans i protokollen är dock inte en direkt sysselsättnings fråga, utan den om den privata entreprenaden inom offentlig verksamhet, som har haft stor betydelse för kommunalarbetareförbundets verksamhet under hela dess existens. Vid mötet 30:e november 1971 diskutera man ”faran med att lämna ut tjänster på entreprenad”, i samband med en rapport från ”överläggningar med USA”. Specifikt handlar det om ”utarrendering av portvaktsysslan”, vilken tydligen skall tilldelas ett privat företag.¹²⁶ Den privata entreprenaden diskuteras igen vid mötet 19:e september 1972, då man konstaterar att det finns en motsättning mellan att hyra in dyra privata aktörer för sysslor som skulle kunna hanteras av egen personal, samtidigt som sjukhuset talar om att göra insparningar genom ”ev. vakantsättning av tjänster.”¹²⁷ Denna ”vakantsättning” handlar inte om fast anställda, utan huvudsakligen om vikarier. Utan vikarier, blir arbetsbördan på de redan hårt pressade anställda än högre. Medlemmarna menar att sektionen bör ”reservera sig mot alla sådana beslut” som antingen yrkar på mer privat entreprenad, eller på en minskning av antalet tillgängliga vikarier.¹²⁸ Man ser här en motsättning mellan det privata och det offentliga som ur intressehänseende skapar en ofrånkomlig konflikt – sektionen kan inte acceptera att de

¹²⁶ Protokoll fört vid svenska Kommunalarbetareförbundet avdelning 034 sektion 01 Uppsala, 11/30 1971, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹²⁷ Ibid., 19/9 1972.

¹²⁸ Ibid., 19/9 1972.

egna medlemmarna överarbetas, samtidigt som sjukhuset hyr ut tjänster till entreprenad för dyra pengar.

Samtidigt som man hotas av nedskärningar i vikariepoolen, finns det en viss problematik i att nå ut till nyanställda. Det talas även om möjligheterna att nå nya medlemmar med information om sektionens verksamhet. Man menar att den information man kan ge de nyanställda är mycket ytlig och snarare baserad på grundläggande information om facket ur ett samhällsperspektiv, än på sektionens specifika frågor och verksamhet. Det framgår att det finns en generell okunskap bland de nya medlemmarna om facket i allmänhet. Vidare menar man att ”Tiden 40 min. räcker inte föra att gå djupare in på verksamheten.”¹²⁹ Man anser att förutsättningarna att informera nya medlemmar om verksamheten och således även förutsättningarna att få dem intresserade för den fackliga saken, är undermåliga. På samma tema diskuterar man även vid mötet en skrivelse från AFFU (Arbetsgruppen för facklig ungdomsverksamhet) som påstår att det finns problematik i att engagera de unga medlemmarna. Man menar att det är av stor vikt att ”aktivera dessa unga och få dem intresserade för facklig-politisk verksamhet.”¹³⁰ Precis som påpekas i fackpressen är gruppen unga en speciellt svår målgrupp att nå ur fackligt hänseende.¹³¹ Man fortsätter under 1973, på samma spår, med att diskutera den undermåliga informationsverksamheten vid sektionen. Vid möte 1:a mars 1973 efterlyser medlemmar att styrelsen undersöker hur ”informationen för styrelsemötena kan förbättras.”¹³² Det finns tydligen en viss problematik i att uppmuntra medlemmar att delta i sektionens möten. De spridda arbetstider medlemmarna jobbar, samt deras separation vid sjukhusets olika avdelningar, gör informationsarbetet mycket svårt för klubben. Vid mötet 17:e oktober talar man om den dåliga informationen till personal som jobbar kväll- och natt. Man menar att ”Allmänt är det dåligt med information till just den delen av personalen.”¹³³ Frågan diskuteras igen vid mötet 30:e januari 1974, då i relation till de anställda som jobbar ”utanför sjukhusområdet.”¹³⁴ Den sammanhållning personal emellan som behövs för att ha en effektiv facklig verksamhet, görs betydligt svårare av att personalen sprids i tid och rum. Samtidigt gör avsaknaden av vikarier att anställda måste röra sig mellan

¹²⁹ Protokoll fört vid svenska Kommunalarbetareförbundet avdelning 034 sektion 01 Uppsala, 19/9 1972, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹³⁰ Ibid., 19/9 1972.

¹³¹ ”Facket är väl mest för de äldre”, *Kommunalarbetaren*, nr 12 1978.

¹³² Protokoll fört vid svenska Kommunalarbetareförbundet avdelning 034 sektion 01 Uppsala, 1/3 1973, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹³³ Ibid., 17/10 1973.

¹³⁴ Ibid., 30/1 1974.

avdelningar. Man delges under sådana omständigheter inte möjligheten att bilda de kontakter som underbygger en facklig nätverksstruktur. För att facket skall vara en organiserande aspekt i medlemmarnas liv, måste sektionens verksamhet vara synlig för medlemmarna. Under sådana omständigheter som råder vid UAS, blir det mycket svårt att skapa en sådan synlighet.

Utöver det dåliga informationsläget som försvårar för sektionens verksamhet, finns det också tecken på vissa motsättningar bland de som informationen till trots är aktiva. Vid mötet 30:e januari 1974 bemöter styrelsen ett rykte som går beträffande valberedningens arbete. Mans skriver att man vill ”dementera vissa rykten om att styrelsen skulle givit valberedningen direktiv om att städgruppen inte ska få vara med på några poster inom sektionen.”¹³⁵ Det uppfattas alltså av vissa medlemmar, att det finns en diskriminering vad beträffar städpersonalen. Vad detta mynnar ut i framkommer inte, men ryktet måste varit vida spritt nog att styrelsen ansåg sig behöva bemöta det. Detta tyder på sociala problem inom klubben.

Utöver anklagelser om diskriminering har valberedningen i allmänhet problem med utförandet av sitt uppdrag – ett resultat av den låga graden aktivitet. Vid mötet 30:e januari 1974, beskriver valberedningen att ”det inkommer för dåligt med förslag till kandidater från medlemmarna.”¹³⁶ Medlemmarna visar ett ointresse vad rör deltagande i sektionens verksamhet. Detta inte förvånande, givet sektionens dåliga organisatoriska förutsättningar. Vid samma möte uppmanar en studiesamordnare till ”bättre spridning av information om cirklar och kurser.”¹³⁷

Studieverksamheten spelar en relativt betydande roll för sektionen under det tidiga 1970-talet. Vid mötet 23:e september 1971 meddelar man att det bedrivs kurser i både ”Medlem driver på” och ”Medlems rätt”. Dessa kurser är tydligen mycket populära bland medlemmarna.¹³⁸ Även 11:e mars 1971 rapporterar man från studieverksamheten att ”8 medlemmar går ’facklig grundkurs’, 2 cirklar pågår i ’Medlem driver på’ och en medlem deltar i LO:s 6-veckorskurs.”¹³⁹ Studieverksamheten är tydligen relativt populär under det tidiga 1970-talet. Redan vid 1974 tycks detta dock ha förändrats, och det framkommer under mötet 30:e januari

¹³⁵ Protokoll fört vid svenska Kommunalarbetareförbundet avdelning 034 sektion 01 Uppsala, 30/1 1974, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹³⁶ Ibid., 30/1 1974.

¹³⁷ Protokoll fört vid svenska Kommunalarbetareförbundet avdelning 034 sektion 01 Uppsala, 30/1 1974, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹³⁸ Ibid., 23/9 1971.

¹³⁹ Ibid., 11/3 1971.

1974 att man har vissa problem med att nå medlemmar med information om cirklar och kurser.

Samtidigt som klubben möts av problem med deltagandet och en ökande arbetsbörda, vinner arbetarrörelsen på nationell nivå en stor framgång i och med genomröstandet av Lagen om anställningsskydd (LAS), vilken nämns i protokollen för första gången 1974. LAS innebär nya befogenheter för sektionen, speciellt för skyddsombuden som nu har möjlighet att bland annat stoppa sådana arbetsmoment som de anser skadliga. Detta innebär dock en långt mycket större arbetsbörda för både skyddsombud och sektionen i allmänhet. Kraven på den fackliga verksamheten höjs, samtidigt som engagemanget tryter hos medlemmarna.

Sysselsättningsproblemen blir än värre vid UAS. Under mötet 28:e maj 1974 redogör man för nedskärningar i ”personaläskanden” för 1975–76. ”Direktionen har skurit ner äskandet till 106 tjänster (från 273)”.¹⁴⁰ Man ser alltså en stark minskning i de nya tjänster som aviseras av sjukhuset, samtidigt som arbetsbördan ökar markant för de redan anställda. Några förbättringar i arbetsförhållanden går inte att finna under denna period. Vid samma möte ger vissa medlemmar uttryck för att det skulle vara ”önskvärt om sjukgymnasten kunde bistå med gymnastik och lyftteknik. Det skulle spara på personalens ryggar och göra personallyften lättare.”¹⁴¹ Det rör sig ett mycket tungt arbete för en stor del av medlemmarna – ett arbete som blir allt tyngre i takt med att den personalbrist som råder blir värre.

Vid mötet 26:e september 1974 har medlemmarna möjlighet att ställa frågor till en arbetsskyddsexpert, samt sjukhusets personalchef vad beträffar arbetsmiljön och sysselsättningsläget. Ett mycket intressant utbyte följer mellan medlemmar och de två experterna. Den mest intressanta fråga som ställs är ”Vad görs åt den stora personalomsättningen och den dåliga lönen?”¹⁴² Man får till svar att ”Det rör sig inte om speciellt stor omsättning cirka 20–25%. Det är inte bara lönen (Den kan inte sjukhuset göra något åt då den sköts centralt genom avtal.) som ligger till grund vid personalomsättning, utan det rör sig också om människor i yrkeskarriär.”¹⁴³ Det framgår av detta att sjukhusledningens och medlemmarnas åsikter är väsensskilda vad gäller sysselsättningsläget. Medlemmarna anser att personalomsättningen är för stor och att detta bidrar till att deras

¹⁴⁰ Protokoll fört vid svenska Kommunalarbetareförbundet avdelning 034 sektion 01 Uppsala, 28/5 1974, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹⁴¹ Ibid., 28/5 1974.

¹⁴² Protokoll fört vid svenska Kommunalarbetareförbundet avdelning 034 sektion 01 Uppsala, 26/9 1974, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹⁴³ Ibid., 26/9 1974.

arbetsbörda ökar. Man förhindras från att hitta fasta arbetsrutiner, då anställda kommer och går i för hög takt. Samtidigt menar man att kompensationen för det progressivt tyngre arbetet är för dålig. Sjukhusledningen menar istället att personalomsättningen inte är stor och även om så var fallet är omsättningen ett resultat av en naturlig karriärprogression hos de anställda. Att det skulle finnas problem med dåliga arbetsförhållanden hos de anställda, vilket ligger till grunden för kritiken av personalomsättningen, vill man inte kännas vid. De gradvisa effekterna av insparningsåtgärder under 1970-talet gör att personalen tvingas arbeta under sämre förhållanden, vilket i sin tur även påverkar deras förmåga att aktivt delta i facklig verksamhet.

Trots svårigheter med engagemanget hos medlemmarna, är solidariteten i lönefrågan fortsatt stark. Under mötet 17:e oktober 1974 tar man emot en rapport från avtalsrörelsen vad beträffar ”lönegång, löneklassystem”. Det vill säga, huruvida man ska ha olika löneklasser baserat på arbetstid. Sektionen avslår detta förslag och yrkar istället på ”Lika lön för lika arbete.”¹⁴⁴ Att lönesolidariteten är stark, trots att engagemanget är lågt och personalomsättningen uppfattas som hög vittnar om hur starkt solidaritetsidealet ändå är hos sektionens medlemmar. Man vet att solidaritet är en grundläggande förutsättning för verksamheten, trots att förutsättningarna för en bred gemenskap inte finns vid arbetsplatsen.

Trots detta finns det även under 1974–75 tecken på stora sociala problem inom sektionen. Bland annat talas det om att det ”förekom förföljelse av personer med särskilda åsikter inom sektionen.”¹⁴⁵ Vad det rör sig exakt specificeras inte i protokollen och uttalandet bemöts varken under detta, eller något senare möte. Oavsett vad det exakt rör sig om är denna sorts anklagelse tecken på att vissa sociala problem föreligger medlemmar emellan. Vissa medlemmar invänder även mot valberedningen, som man anser ger fördelar åt vissa etablerade medlemmar vad gäller nomineringar. Vid mötet 13:e februari 1975 heter det att ”nomineringslistorna år efter år upptar samma namn och att rep.skapsledamöterna sällan deltar i sektionens möten.”¹⁴⁶ Medlemmen menar alltså att vissa personer, trots dåligt deltagande, främjas av valberedningen. En medlem ur valberedningen svarar då att ”det finns minst tio nya namn på rep.skapet och att så många som kan tänkas blivit tillfrågade men att

¹⁴⁴ Protokoll fört vid svenska Kommunalarbetareförbundet avdelning 034 sektion 01 Uppsala, 17/10 1974, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹⁴⁵ Protokoll fört vid svenska Kommunalarbetareförbundet avdelning 034 sektion 01 Uppsala, 17/10 1974, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹⁴⁶ Ibid., 13/2 1975.

det är svårt att få tag på intresserade personer.”¹⁴⁷ Det låga engagemanget blir åter ett problem och det är tydligt att medlemmarna på det stora hela inte är intresserade av att delta i sektionens verksamhet.

Sociala problem till trots går studieverksamheten starkt fram under 1975. Vid möte 11:e augusti 1975 rapporterar man att ”vid vårens uppsökeri nåddes c:a 800 personer varav 75% sade sig vara intresserade av studier och 400 anmälde sig till någon studieform.”¹⁴⁸ En 50% anslutningsgrad bland de tillfrågade är extremt framgångsrikt. Ändå skaver det fortfarande mellan medlemmar och sektionsstyrelsen. Vid samman möte framkommer att det finns missnöje bland medlemmarna beträffande hur ordförande framfört sektionens sak i avtalsrörelsen. Man skriver att ”Vid sektionensmöte i våras beslutades att vissa linjer skulle drivas i avtalskonferensen. Vid senare möte frågades hur ordf. drivit kraven. Han svarade då att avtalskonferensen endast är rådgivande och att det är förbundsstyrelsen som har beslutsrätten i avtalsfrågor. Konferensen ansåg sig inte kunna komma längre under rådande förhållanden. Ordföranden har ej drivit kraven enl. beslut.”¹⁴⁹ Vidare säger en medlem att ”De krav som ställes från medlemmar på sektionensmöten måste föras fram på avtalskonferensen även om det inte går igenom.”¹⁵⁰ Ordförande försvarar sig genom att säga att ”Om kraven är tillgodosedda i avtalet kan diskuteras.”¹⁵¹ Det som medlemmarna poängterar är dock inte huruvida kraven är tillgodosedda, utan huruvida medlemmarnas vilja kom till uttryck genom ordföranden vid avtalskonferensen. Medlemmarna bemöter ordförandes utsaga med stort missnöje. Det framkommer även vid detta möte antydning till social problematik inom studiekommittén. En aktiv vid kommittén ”uppmanar studieuppsökarna att prioritera de fackliga kurserna.”¹⁵² En annan medlem vid kommittén påpekar då att medlemmen i fråga har ”kallats till kommitténs sammanträden men ej kunnat delta. Det hade varit lämpligt om medlemmen framfört sina synpunkter direkt till kommittén så att detta kunnat beaktas i planeringen.”¹⁵³ Det som framgår här är att det finns ett stort mått av inaktivitet även bland de som besitter olika poster inom sektionen.

Under 1976 kommer sysselsättningsproblematiken igen upp till diskussion inom sektionen. Vid mötet 15:e september 1976 behandlas en rad för verksamheten viktiga aspekter. Bland

¹⁴⁷ Ibid., 13/2 1975.

¹⁴⁸ Ibid., 11/8 1975.

¹⁴⁹ Ibid., 11/8 1975.

¹⁵⁰ Ibid., 11/8 1975.

¹⁵¹ Ibid., 11/8 1975.

¹⁵² Ibid., 11/8 1975.

¹⁵³ Ibid., 11/8 1975.

annat talar man om den omfattande ”bristen på sjukvårdspersonal”, som försvårar för medlemmarna i sitt arbete och bidrar till att arbetsmiljön är fortsatt problematisk.¹⁵⁴ Man diskuterar bland annat att sjuksköterskebristen är så stor att en av sjukhusets avdelningar under en tid behövt stängas. Sektionen menar att det finns 84 vakanta tjänster som akut måste fyllas. Men i det besked man fått är landstinget endast redo att fylla 51 av dessa tjänster. Det heter att enligt landstinget skall ”33 tjänster vakanthållas, på grund av att 33 årslöner skall inbesparas.”¹⁵⁵ Som resultat av personalbristen vilken landstinget inte är villig att lösa, finns det ett antal sjuksköterskor som ”ambulerar mellan de olika avdelningarna.”, vilket ytterligare bidrar till en hårdare arbetsbörda för medlemmarna.¹⁵⁶ Vidare menar man att 140 ytterligare anställda kommer behövas i samband med att ensamarbete under nattetid förbjuds. Det framgår tydligt att arbetsbördan på medlemmarna är mycket stor och att sjukhuset och landstinget är ovilliga att tillmötesgå sektionens krav på att utöka sysselsättningen. Problematiken fortsätter under 1977, då man under ett möte 26:e maj 1977 säger att trots att ”personalorganisationerna kräver 119 tjänster” kommer landstinget betala ”max. 50 tjänster”.¹⁵⁷ Samma problematik som fanns i början av 1970-talet består.

Under 1977 försöker styrelsen hitta sätt att öka deltagandet vid sektionens möten. Bland annat provar man under mötet 9:e november 1977 en ny mötesform. Man bildar så kallade ”bikupor för diskussion”.¹⁵⁸ Detta går ut på att man delar upp mötet i mindre diskussionsgrupper, för att sedan sammanstråla och gemensamt redovisa för hur diskussionen gått och vad man kommit fram till. Formen gillades dock inte av mötesdeltagarna och användes inte igen. Vid mötet 14:e december 1977 diskuterar man vad man kan göra för att åtgärda den låga anslutningsgraden. ”Efter förslag från en medlem beslutade mötet inrätta en arbetsgrupp med uppgift att se över formerna för sektionens mötesverksamhet och för styrelsen presentera förslag till utformning av sektionens möten.”¹⁵⁹ Vad denna arbetsgrupp resulterar i framgår dock inte i protokollen.

Under 1978, framkommer en ny form av arbetskonflikt mellan UAS och medlemmarna, denna gång relaterat till genusordningen vid sjukhuset. På möte 8:e mars 1978 behandlar mötet en skrivelse angående ”UAS vägran att anställa kvinnor till inre transport. Som svar på

¹⁵⁴ Protokoll fört vid svenska Kommunalarbetareförbundet avdelning 034 sektion 01 Uppsala, 15/9 1976, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹⁵⁵ Ibid., 15/9 1976.

¹⁵⁶ Ibid., 15/9 1976.

¹⁵⁷ Ibid., 15/9 1976.

¹⁵⁸ Ibid., 9/11 1977.

¹⁵⁹ Ibid., 9/11 1977.

skrivelsen uppdrogs åt styrelsen att ta på frågan med arbetsgivaren.”¹⁶⁰ I den skrivelse det rör sig om, framgår att det inte handlar om en explicit vägran. ”Rent formellt tas anställningsansökan emot men muntligen argumenterar man emot att kvinnor skall få arbete på inre-transport med motiveringen att det är ett tungt arbete så endast män skulle kunna klara av det.”¹⁶¹ Genusfrågan får ytterligare utrymme i protokollen, då sektionen till mötet 30:e november 1978 bjuder in kommunals representanter i ”jämställdhetsgruppen på Akademiska sjukhuset”.¹⁶² Mans skriver att gruppens jobb på UAS är att ”undersöka de praktiska svårigheterna att anställa båda könen inom olika yrkesgrupper. När sjukhuset söker arbetskraft ska det framgå i platsannonserna att man söker både män och kvinnor. Sjukhuset ska uppmuntra män att söka t.ex. sjukvårdsbiträdesjobb och kvinnor att söka t.ex. vaktmästarjobb... SKAF anser inte att jämställdhetsfrågor bara handlar om män och kvinnor. Det gäller lika mycket förhållandet mellan olika yrkeskategorier.”¹⁶³ I samband med detta ställdes frågor av medlemmarna till representanterna. Bland annat vänder sig vissa medlemmar skeptiskt till gruppens arbete.

Under 1979 återkommer igen diskussionen om undermåliga arbetsförhållandena. Under mötet 21:a januari 1979 handlar det speciellt om ”övervakningspersonalens arbetsförhållande” som man menar ”idag inte är tillfredställande”.¹⁶⁴ Det handlar huvudsakligen om att tillgången till utbildad personal inte är tillräckligt, vilket leder till att man måste övervaka ett oacceptabelt antal patienter åt gången. Man menar att det finns ett stort behov av extrapersonal. Vid mötet 17:e maj 1979 behandlas frågan om personalsituationen ytterligare, det har inför detta möte presenterats en motion som kallar till ”facklig enhetsdemonstration mot nedskärningar”. Styrelsen föreslår dock att ger avslag på motionen med motivation att ”Vi måste skilja på den politiska och den fackliga delen. Vad vi kan och måste kräva och vad vi har krävt är att verksamheten anpassas till budgeterad nivå, för att personalen ej ska bli lidande... Även de fackliga organisationerna måste respektera den politiska demokratin, vi får alltså kämpa för bättre vård på den politiska sidan. Från styrelsens sida kommer vi fortsätta arbeta med de problem som finns ute på avdelningarna

¹⁶⁰ Protokoll fört vid svenska Kommunalarbetareförbundet avdelning 034 sektion 01 Uppsala, 8/3 1978, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹⁶¹ Ibid., 8/3 1978.

¹⁶² Ibid., 30/11 1978.

¹⁶³ Ibid., 30/11 1978.

¹⁶⁴ Ibid., 21/1 1979.

och klinikerna.”¹⁶⁵ Styrelsen menar alltså att sektionen inte bör agera politiskt på ett direkt sätt. Mötesdeltagarna ogillar dock styrelsens förhållningssätt och röstar för motionen att anordna en demonstration. Huruvida någon demonstration faktiskt tog plats framgår inte av protokollmaterialet.

1970-talet avslutas för sektion 1, med att samtliga problem man identifierar under decenniets början kvarstår. Arbetsbördan är fortsatt hård, sjukhuset sparar fortsatt in på sysselsättningen på bekostnad av de anställdas välmående, den privata entreprenaden kvarstår och engagemanget inom sektionen är fortsatt låg. Det som dock sker, är att nya förhållningsätt gentemot problematiken uppdagas och sysselsättningsfrågan blir mer än bara en fråga om arbetsmiljö – det inkluderas en genusaspekt i det fackliga arbetet som tidigare lämnats osynlig. Detta skeende är dock typiskt för den offentliga arbetsplatsen, speciellt i vården. Samtidigt som studieverksamheten utökas och är framgångsrik speciellt under 1970-talets första hälft, misslyckas man med att omvandla detta till ett större engagemang i sektionens vardagliga arbete.

Bahco Ventilations verkstadsklubb - Enköping

AB Bahco är ett företag med lång historia. Företaget startades 1886 som *Enköpings Mekaniska Verkstad*, där man började med produktion av handverktyg. Under 1900-talet skulle företaget växa till att under 1970-talet bestå av fyra storföretag - en av dem Bahco Ventilation. Vid Bahco ventilation producerade man under 1970-talet produkter och större anläggningar för ventilation. Det rör sig om mindre produkter så som köksfläktar och fläktar till motorer, samt större anläggningar för ventilation av farliga substanser vid fabriker och verkstäder. Dessa produkter produceras vid olika avdelningar på fabriken.

En säker medlemskår – arbetsförhållanden och solidaritetsproblem

Under 1973 är engagemanget bland medlemmarna stort och det finns ett betydande intresse för den fackliga verksamheten. Vid mötet 28:e november 1973 talar styrelsen om att anordna en ”endagarskurs” för ”styrelsen och ytterligare ett 20-tal aktiva medlemmar utan särskilda förtroendeuppdrag i klubben”.¹⁶⁶ Detta förslag röstat mötet för i sin helhet. Det finns tydligen en viss entusiasm bland de medlemmar som deltar i mötet, att utöka sin aktivitet.

¹⁶⁵ Protokoll fört vid svenska Kommunalarbetareförbundet avdelning 034 sektion 01 Uppsala, 17/5 1979, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹⁶⁶ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 053 verkstadsklubb Stratos ventilation Uppsala, 28/11 1973, Uppsala folkrörelsearkiv.

Det framgår att intressefunktionen är vid liv i stor utsträckning under 1973. Vid års mötet betonas vikten av att medlemmarna i såväl personlig- som organiserad form ”fortsätter ställa krav på arbetsgivaren.”¹⁶⁷ Men man betonar också betydelsen av den interna solidariteten inom klubben, när man säger att ”när medlemmar överlämnat ett ärende till klubbstyrelsen man då också låter klubbstyrelsen sköta förhandlingen och avslutar sina enskilda överläggningar med företagsstyrelsen.”¹⁶⁸ Det talas alltså om att medlemmar måste vara redo att personligen sätta sig emot företaget, men att detta inte ska ske för att skaffa sig personliga fördelar, utan för att gynna klubbens ställning på arbetsplatsen. Samtidigt som klubben är redo att förhandla med företaget och även villig att acceptera företagets förslag - vilket skedde i frågan om ”inarbetning av håldagar” som togs upp under mötet 28:e november då man beslutade att anta företagsledningens förslag utan modifikation – är man också redo att galvanisera medlemmarna mot företaget.¹⁶⁹ Under samma möte 28:e november diskuteras de undermåliga arbetsmiljöförhållandena i den ”nya B-verkstaden”. Styrelsen har tidigare poängterat de fel som finns för företagsledningen, men de åtgärder ledning sedan kommit med har ”ej blivit vad företagsstyrelsen lovat”.¹⁷⁰ Det klubben nu planerar göra är ”kontakta yrkesinspektören” och om inte heller detta ger resultat får styrelsen i uppdrag att kontakta Metallarbetaren för att göra reportage om de dåliga förhållandena i den nya verkstaden.¹⁷¹ Här ser vi också en ny form av relation mellan klubbarna och metallarbetaren. Snarare än att Metallarbetaren bara är ett uttryck för förbundets linje, kan tidningen användas som ett kampmedel för den individuella klubben.

Under årsmötet 13:e februari 1974 framgår det att den linje vad beträffar solidaritet som beskrevs under årsmötet 1973, inte omfattats av alla medlemmar vid arbetsplatsen. Det påstås att det bedrivits löneförhandlingar mellan vissa medlemmar och företagsledningen, utan att klubben kopplats in. Det var endast när dessa förhandlingar inte fick det utfall de berörda medlemmarna önskade, som klubben kopplades in. Styrelsen poängterar igen att ”det är viktigt att fackklubben får vara med från början vid alla förhandlingar. Och ska vara

¹⁶⁷ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 053 verkstadsklubb Stratos ventilation Uppsala, 28/11 1973, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹⁶⁸ Ibid., 28/11 1973.

¹⁶⁹ Ibid., 28/11 1973.

¹⁷⁰ Ibid., 28/11 1973.

¹⁷¹ Ibid., 28/11 1973.

det.”¹⁷² Vissa medlemmar har alltså utan klubbens vetskap försökt skaffa sig bättre förhållanden.

Vid nästa möte 20:e mars 1974, framgår det dock att det hos de stora lagren medlemmar finns ett stort mått av solidaritet, inte minst i lönefrågan. I diskussion om fördelningen av låglönepotten och om det nya lönesystemet, menar en medlem att ”vi är inte villiga att få mer pengar på de lågavlönades bekostnad”, vilket mötet instämmer på.¹⁷³ Sektionen beslutade i enlighet med detta att låglönepotten skall fördelas bland de med lägst lön, oavsett utfallet av andra förhandlingar. På samma möte, diskuteras huruvida klubben skall bidra med finansiellt stöd till en grupp medlemmar som ”var med i en vild strejk” vid en annan arbetsplats innan de tog anställning i verkstaden.¹⁷⁴ En medlem föreslår att man från klubbens sida gör ett uttalande till medlemmarna, där man uppmuntrar till insamling. En annan medlem yrkar dock på ”avslag på ett uttalande av mötet utan att det är upp till var och en att göra som han vill utan styrning av ett uttalande”.¹⁷⁵ Detta håller mötet tydligen med om och det blir avslag på förslaget om uttalande. Samtidigt har man under 1973–74 bidragit med pengar genom insamling och direkt ur klubbens kassa till flera aktioner i utlandet. Bland annat handlar det om ett bidrag om 500 kr till ”återuppbyggnaden av det sönderbombade Bach Maj-sjukhuset i Vietnam” samt ett bidrag om 800 kr till ”Chilenska folkets kamp för demokrati och rättvisa.”¹⁷⁶ Det finns, just som på flera andra organisationer vi behandlat här, en större benägenhet till stöd för utländska, än inhemska kamper. I detta fall har det mycket att göra med att det rör sig om ”vild strejk”, vilket är en vattendelande fråga för arbetarrörelsen.

Det är tydligt att det uppstått splittringar inom klubben i fråga om hur man ska hantera arbetstiden under 1974–75. Under mötet 28:e november 1973, beslutade man att anta det förslag om ”inarbetning av håldagar” som företagsstyrelsen tagit fram, utan modifikation.¹⁷⁷ Detta har tydligen en stor andel medlemmar varit mycket missnöjda med, så till vida att det den 26:e juli 1974 kallas till extramöte i frågan. Här beslutar mötet i en omröstning, att riva upp det tidigare beslutet. Mot detta reserverar sig ett antal medlemmar, som menar att detta är ett ”uppvisande av dålig sammanhållning och intresse för klubbmöten.”¹⁷⁸ Det man syftar på

¹⁷² Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 053 verkstadsklubb Stratos ventilation Uppsala, 13/2 1974, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹⁷³ Ibid., 20/3 1974.

¹⁷⁴ Ibid., 20/3 1974.

¹⁷⁵ Ibid., 20/3 1974.

¹⁷⁶ Ibid., 20/3 1974.

¹⁷⁷ Ibid., 28/11 1973.

¹⁷⁸ Ibid., 26/7 1974.

är att det klubbmöte där det tidigare beslutet togs, har mycket färre deltagare än det möte då beslutet rivs upp. De reserverande undrar varför medlemmarna inte deltog mangrant vid mötet i november, utan endast verkar intresserat sig för det hela i efterhand. De reserverande menar att medlemmarna bör ställa upp i stark skara oftare, så att deras åsikter kan tas tillvara. Att vad medlemmarna bedömer som dåliga beslut kan driva på aktiviteten är ett tecken på att det finns ett mått av latent engagemang bland medlemmarna. Samtidigt kan vi se en splittring mellan de medlemmar som alltid är på mötena och de som sällan engagerar sig.

Under våren 1975 tar klubben åter igen upp frågan om de undermåliga förhållandena på i B-verkstaden, som tydligen inte förbättrats under 1974. Man beskriver under mötet 14:e maj 1975 att styrelsen bedrivit en ”miljöundersökning” av B-verkstaden, som resulterat i en rapport.¹⁷⁹ Denna rapport har legat till grund för en ”paneldiskussion” med deltagande av företagsläkaren och skyddsingenjören där man skulle utarbeta hur man från klubbens sida fortskrider. De beklagar dock att något konkret beslut kunde man inte nå, för att ”tillslutningen inte var så stor.”¹⁸⁰ Istället beslutade mötet att ”styrelsen skall försöka få alla mätningar som är gjorda och är bokförda tillgängliga hos respektive skyddsombud.”¹⁸¹ Man lyckades alltså, på grund av den dåliga anslutningen till diskussionen, inte komma fram till ett gemensamt beslut, utan gav istället skyddsombuden i uppdrag att titta på mätningarna och framföra sina åsikter till styrelsen. Man ser väldigt tydligt här vad den dåliga anslutningen leder till, speciellt i sammanhang då klubben försöker fylla intressefunktionen – utan medlemmarnas aktiva deltagande saknar åtgärderna den kraft de behöver. Hur det blev med denna fråga framgår inte i protokollen, B-verkstadens förhållanden nämns inte igen.

Under samma möte tar sektionen beslut vad beträffar att ”stödja skogsarbetarna i deras strejk för månadslön.”¹⁸² Efter en kort diskussion enas mötet om ett uttalande till stöd för skogsarbetarna, där man bland annat skriver att ”Ackorden är ett gissel för de flesta arbetare. Det är piskan som hetsar och splittrar oss”, ”Skogsarbetarna har kämpat i tio år för fast lön. Strejken är det enda vapnet skogsarbetarna inte prövat för att få skogsbolagen på knä.”¹⁸³ Vidare skriver man att ”I Metalls rådslag 1972 visade det sig att 85% av ackordsarbetarna önskade övergå till fast lön. Därför är skogsarbetarnas kamp för månadslön vår kamp.”¹⁸⁴

¹⁷⁹ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 053 verkstadsklubb Stratos ventilation Uppsala, 14/5 1975, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹⁸⁰ Ibid., 14/5 1975.

¹⁸¹ Ibid., 14/5 1975.

¹⁸² Ibid., 14/5 1975.

¹⁸³ Ibid., 14/5 1975.

¹⁸⁴ Ibid., 14/5 1975.

Man uttalar sig alltså i detta uttalande mycket starkt till stöd för skogsarbetarna och emot ackordssystemet, som till viss del fortfarande finns på arbetsplatsen. Denna kamp är klubben alltså intresserad av att delta i.

Det som överlag saknas från protokollen förda under 1974–75, är diskussion om det rådande ekonomiska läget. Det ter sig inte som att sysselsättningen vid verkstaden i någon stor utsträckning är hotad. Istället fortsätter verksamheten att ha en ”intresse”-prägel, där fokus ligger på att kräva bättre förhållanden och villkor. Det framgår att permittering är ett vanligare fenomen än tidigare, men det finns ingen tillstymmelse till panik eller ens upprördhet bland medlemmar eller styrelse om detta, vilket är underligt.

Något som dock väcker uppseende är företagets försök att kringgå klubben i vissa frågor. Bland annat framkommer det vid mötet 29:e september 1975 att ”företaget vid anställnings början låtit arbetstagare skriva på ett formulär om tjänstledighet när man ej har rätt till semesterersättning och därigenom får miste om lagstadgad permitteringslön.”¹⁸⁵ Mötet beslutade att styrelsen skall tala med företaget om det hela, samt uppmärksamma nystanställda om detta och bedriva en utredning beträffande hur många som skrivit under sådana formulär.

Under 1975 har tydligen styrelsens inställning till stöd för utländsk aktion förändrats. Vid mötet 26:e november 1975 ”förelåg en resolution från (en medlem) angående frihetskampen i Angola.”¹⁸⁶ Styrelsen yrkade på avslag i frågan med motivering att ”sådana resolutioner skall skötas av dom politiska organisationerna.”¹⁸⁷ Mötet röstade i enighet med styrelsen. Samma medlem som lade fram resolutionen, föreslog då att man istället skulle ”ge ett anslag på 500:- kr. till MPLA-rörelsen i Angola.”¹⁸⁸ Även detta yrkade styrelsen avslag på, vilket mötet höll med om. Trots att man bara två år tidigare gett stöd till Vietnam och Chile, tycker man nu tydligen att det är de ”politiska organisationerna” som ska sköta sådana frågor.

Under 1976, behandlas MBL av klubben, som har vissa invändningar på lagen. Man menar att MBL ger befogenheter för företagen att straffa arbetare som deltar i kampåtgärder. Under mötet 18:e oktober 1976 lämnar en grupp medlemmar förslag om en skrivelse, där det bland

¹⁸⁵ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 053 verkstadsklubb Stratos ventilation Uppsala, 29/9 1975, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹⁸⁶ Ibid., 26/11 1975.

¹⁸⁷ Ibid., 26/11 1975.

¹⁸⁸ Ibid., 26/11 1975.

annat står att ”Vi medlemmar i Bahco Ventilation verkstadsklubb... kräver att lagen om medbestämmande tas upp till förnyad riksdagsbehandling och ändras på följande punkter:

- att deltagande i konflikter inte ska ge arbetsgivaren rätt att avskeda eller säga upp arbetare
- att arbetsgivaren ej skall ges ökade möjligheter att snabbare vidta lockout vid strejker
- att för deltagande i avtalsstridig konflikt skall 200 kr. vara maximalt bötesbelopp”¹⁸⁹

Vissa medlemmar vänder sig alltså mot de befogenheter man menar att MBL ger arbetsgivaren vad gäller att straffa sådana som deltar i konflikt. Styrelsen menade att man för att ta ett beslut i frågan måste låta medlemmarna sätta sig in i lagen, varför beslut om uttalandet bordlades till nästa möte. Vid samma möte 18:e oktober 1976 behandlas studieverksamheten, som inte nämns mycket i klubbens protokoll men som tydligen är relativt framgångsrik. Speciellt framgångsrik har ”den finska Du och Din fackförening” varit.¹⁹⁰ Verkstaden har ett stort inslag av finska invandrade arbetare, vilka verkar vara aktiva i det fackliga. Det finns en sammanhållningspoäng att göra här – de invandrade finska arbetarna upprätthåller nära sociala band även utanför arbetsplatsen, vilket bidrar till deras benägenhet att delta mangrant i fackets verksamhet.

Samtidigt pratar man vid samma möte om möjligheterna att tillsätta ”löntagarrepresentanter i bolagsstyrelsen” i enlighet med MBL.¹⁹¹ Man svarar då att det har man undersökt, men att det föreligger ”problem med utbildningen” som gör det svårt att hitta medlemmar som är kunniga nog att representera löntagarna.¹⁹² Detta är en av de stora problem man nämner inom fackpressen vad gäller MBL. Medbestämmandet ställer mycket stora krav på den fackliga organisationen, vilka man har problem att möta. Styrelsen föreslår vid mötet 24:e november 1976 att det uttalande om MBL som bordlades i oktober, inte ska återupptas förens efter man anordnat en studiecirkel om MBL, så att medlemmarna kan vara bättre informerade vid beslut. Mötet beslutar i enighet med detta. MBL spelar överhuvudtaget en större roll i dessa protokoll än i de flesta, något som troligtvis har att göra med att man har ovanligt små problem med sysselsättningen vid fabriken. Då det inte finns något akut behov av aktion för att ”rädda jobben”, kan man fokusera på att bejaka medlemmarnas intressen i andra-än-

¹⁸⁹ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 053 verkstadsklubb Stratos ventilation Uppsala, 18/10 1976, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹⁹⁰ Ibid., 18/10 1976.

¹⁹¹ Ibid., 18/10 1976.

¹⁹² Ibid., 18/10 1976.

sysselsättningsfrågor. Den krisartade stämning som fanns vid Nymans verkstadsklubb, finns inte alls här.

Vid årsmötet 2:a augusti 1977, sätter en medlem ord på de förhållanden som råder vad gäller det fackliga engagemanget vid Bahco. I samband med ett förslag om att starta en klubbtidning, säger medlemmen i fråga att ”Den fackliga aktiviteten är idag alldeles för låg bland medlemmarna i klubben. Detta är naturligtvis inget problem som bara finns hos oss på Bahco, utan är ett faktum på de flesta industrier. Det fackliga arbetet kännetecknas av att några få vet mycket och i stort sett gör allt. Avståndet i det fackliga kunnandet, mellan å ena sidan styrelsen, och å andra sidan den enskilda medlemmen, ökar. Frågan man ofta kommer tillbaka till är, hur ska vi bredda den fackliga verksamheten och aktiviteten?”¹⁹³ Medlemmen menar vidare att ”Görs tidningen levande och intressant borde det kunna bli en injektionskälla för många och på längre sikt öka den fackliga aktiviteten vilket är en nödvändighet för ett väl fungerande fackligt arbete här på Bahco.”¹⁹⁴ Detta uttalande talar till den tendens som går att se i protokollet, mot att medlemmarnas engagemang tryter – i detta fall trots en relativt god sysselsättningsutveckling. Läget är alltså inte alls lika svårt vid Bahco som hos andra företag, trots detta ser man stora problem med engagemanget. Nervositet kring det ekonomiska läget föreligger givetvis även här, man har ju vetskap om hur det ligger till för andra delar av industrin, men detta verkar mest påverka hur styrelsen väljer att närma sig sina uppgifter snarare än att det har någon stor inverkan på medlemmarnas engagemang. Medlemmarnas aktivitet tryter, oavsett hur arbetsplatsens ekonomiska läge ser ut. Detta talar för en bredare social omdaning, där den sociala mekanism som tidigare uppmuntrat till aktivitet inte längre fungerar. I vilket fall som helst, bestämmer sig mötet för att göra avslag på förslaget om egen klubbtidning, med motivering att man istället ska bli bättre på att använda sig av företagets redan existerande tidning. Vid samma möte behandlar man även en rad förslag till motioner som skall överlämnas för behandling vid LO-kongressen. Den första motionen, som avslås på förslag av styrelsen, behandlar den fackliga aktiviteten- och demokratin. Där säger en medlem att ”Avtalsrörelsen har under de senaste åren kommit att avgöras allt mer över huvudet på oss arbetare. Ofta känner man sig maktlös och passiv inför de invecklade turer som LO förhandlar med.”¹⁹⁵ Motionen går ut på att man ska ändra LO:s normalstadgar, så att ”avtalet kan föras ut till beslutande omröstning i

¹⁹³ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 053 verkstadsklubb Stratos ventilation Uppsala, 2/8 1977, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹⁹⁴ Ibid., 2/8 1977.

¹⁹⁵ Ibid., 2/8 1977.

de olika förbunden.”¹⁹⁶ Det är alltså ett förslag som rent praktiskt innebär att de beslut som tas i avtalsfrågor förs närmare de enskilda klubbarna, så att man har större inflytande i avtalsprocessen – något som medlemmen i fråga anser skulle gynna den fackliga demokratin och det fackliga deltagandet. Detta vänder sig både styrelsen och mötet emot. Den fackliga organisationen identifieras som ett problem, men två av de förslag som läggs fram för lösning av detta problem förkastas av styrelsen. Troligtvis är det i det första fallet en ren resursfråga – styrelsen och de fackligt aktiva är redan mycket ansträngda med det ordinarie arbetet, varför redaktion av en klubbtidning blir svårt att genomföra. Detsamma gäller förmodligen det andra beslutet. I den mån man skall inom klubben ta ställning till förhandlingar som inte direkt rör relationen mellan klubben och företaget, ökar detta också arbetsbördan på de aktiva. Helt enkelt, att aktivt försöka engagera fler medlemmar anstränger de redan ansträngda fackliga resurserna.

Förhållandena mellan fackliga förtroendemän och vanliga medlemmar, blir allt mindre ömsesidig i takt med att den fackliga kunskapsdivergensen mellan de två grupperna ökar. Detta poängterades som sagt under årsmötet. Trots detta bidrar både bristande resurser och ett generellt ointresse, till att även MBL-frågan går i divergensens tecken. I fråga om de MBL-cirklar som skulle anordnas under våren 1977, har dessa påbörjats för klubbens ”förtroendemän” medan de vanliga arbetarna måste vänta till hösten för detsamma. En medlem förklarar, i samband med att detta beslut framkommer under mötet 9:e maj 1977, att ”han känner en viss besvikelse över studierna om MBL och tror att nivån på kunskaperna om lagen kommer att skilja ännu mer under hösten.”¹⁹⁷ Man tycker att styrelsen borde agera för att mer aktivt förbättra informationsläget bland medlemmarna, något man är generellt ovillig att göra för att resurserna är knappa.

Under mötet 8:e augusti 1977 har man tydligen igen bytt ståndpunkt vad beträffar geopolitiska uttalanden. Nu rör det sig om ”Charta 77”, som man vänder sig till med stöd. Mötet beslutar att anta ett uttalande där man bland annat säger att man ”stöder nationernas kamp för nationellt oberoende!”, ”säger nej till Supermakternas indelning av Europa!” och ”kräver att Sovjet ska ut ur Tjeckoslovakien!”¹⁹⁸ Man driver här en tydlig geopolitisk linje, som man inte var redo att göra i fallet Angola. Emellertid var det en ohållbar linje man valde

¹⁹⁶ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 053 verkstadsklubb Stratos ventilation Uppsala, 2/8 1977, Uppsala folkrörelsearkiv.

¹⁹⁷ Ibid., 9/5 1977.

¹⁹⁸ Ibid., 8/8 1977.

att föra kring fallet Angola, att klubben inte ska ta ställning i geopolitiska frågor utan överlämna sådant till ”dom politiska organisationerna” var att inskränka på en klubbfunktion som i andra sammanhang används ganska flitigt.¹⁹⁹ Det är tydligt att den separation mellan det fackliga och politiska som man yrkade på i fråga om Angola, inte håller. Klubben är en politisk enhet, oavsett vad klubbstyrelsen i individuella fall tycker om det.

En ny inställning – omorganisering och rationalisering

Vid mötet 7:e september 1977 framkommer att klubben nu ändrat sin inställning till företaget i avtalsfrågor. Då man tidigare har fokuserat på intressefunktionen genom att ställa krav på företaget och anta ett mer aggressivt förhållningsätt i förhandlingar, börjar man ny anamma en tydligare problemlösarfunktion. I samband med att man redovisar pågående löneförhandlingar, som inte når upp till den nivå som beslutats under ett tidigare möte, väcks missnöje hos medlemmarna. Man menar att med tanke på den betydande vinst som företaget gör, finns det utrymme att kräva större löneökning, speciellt med tanke på att reallönen minskat i och med inflationen. Som svar på detta påpekar en som sitter i förhandlingskommittén att man inte vill ”förhandla under ultimatum”, alltså att man inte vill presentera ultimatum till företaget.²⁰⁰ En annan medlem i samma kommitté, spenderar sedan ett inlägg på att förklara företagets behov av att ”gå med vinst för att överleva” samt för att ”ge avkastning på insatt aktiekapital”.²⁰¹ Att man som svar på medlemmars krav på hårdare förhandlingar redogör för företagets behov i syfte att pacificera medlemmarna, ligger tydligt i linje med problemlösarfunktionen. Man är mindre benägen att driva hårda förhandlingar med företaget under 1977, än man var under 1973–74.

Svaret på varför inställningen till företaget förändrades under 1977, kommer i samband med att man rapporterar om sysselsättningsläget vid mötet 31:a oktober 1977. Vid detta möte framgår det att ett antal produkter inte längre kommer produceras vid fabriken, varför verkstaden ”från årsskiftet troligen kommer att sysselsätta 15 man mindre och troligen 10 efter semester.”²⁰² I samband med detta tar klubben en linje som är mycket lik den som anlades vid Nymans verkstad under 1976 – man gav styrelsen i uppdrag att försöka öka fabriken inkomster genom att hitta ny och alternativ produktion, i syfte att upprätthålla sysselsättningen. I samband med att man diskuterar detta, ställer en medlem frågan om de 25

¹⁹⁹ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 053 verkstadsklubb Stratos ventilation Uppsala, 8/8 1977, Uppsala folkrörelsearkiv.

²⁰⁰ Ibid., 7/9 1977.

²⁰¹ Ibid., 7/9 1977.

²⁰² Ibid., 31/10 1977.

man som måste gå är ”utöver naturlig avgång”. Detta säger man stämmer. Detta väcker anseende hos en rad medlemmar, som menar att ”i nuvarande sysselsättningsläget tala om naturlig avgång är förskräckligt, man borde kräva minst ett nytt arbete för vart och ett av de som försvinner.”²⁰³ En annan instämmer på detta och menar att ”vi inte kan göra på det sättet att vi bara accepterar naturlig avgång, det finns bara ett alternativ och det är att de svenska företagen och dess ledare skärper sig.”²⁰⁴ Detta håller styrelsen med om. Det framkommer också att det finns vissa bland de fackligt aktiva som är redo att motsätta sig företaget, som agerar under slutet av 1970-talet för att etablera produktion i utlandet. Bahco koncernen planerar att göra investeringar i Sydamerika, dit viss produktion skall flyttas. Mot detta har klubbens representant i LO-kollektivet uttalat sig att ”Vi kommer att motsätta oss alla de investeringar i de länder där inte alla har samma människovärde.”²⁰⁵ Detta uttalande har tydligen inte fallit företaget i smaken. Mötet bestämmer sig dock enhälligt för att stötta uttalandet. Samtidigt som man vill vara företaget till lagt i avtalsfrågor, kan man ändå uttrycka sig kritiskt till företaget i offentliga sammanhang.

Frågan om etableringen av en klubbtidning kommer åter upp vid årsmötet 13:e februari 1978. Man menar att en tidning ”skulle bidra till att sprida information om allt som rör det fackliga.” och således öka den fackliga aktiviteten.²⁰⁶ Klubbstyrelsen yrkar på avslag med samma motivering som tidigare – man menar att ”trycksaker som lämnas till medlemmarna läses mycket dåligt”.²⁰⁷ Försök att öka engagemanget avvisas alltså med hänvisning till det låga engagemanget.

Under samma möte 13:e februari 1978 antar klubben ett uttalande som vänder sig mot ett antal aspekter av MBL. Det rör sig delvis om de obegränsade strejkböterna, och delvis om möjligheten att avskeda en anställd för deltagande i olovlig strejk. Man menar att MBL utökar arbetsgivarens förmåga att disciplinera anställda vid aktion i samband med konflikt, något klubben vänder sig emot. Man skriver att ”Vi kräver: Nej till obegränsade strejkskadestånd”, samt ”Nej till avsked vid strejk”.²⁰⁸ Att MBL representerar ett framsteg för

²⁰³ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 053 verkstadsklubb Stratos ventilation Uppsala, 31/10 1977, Uppsala folkrörelsearkiv.

²⁰⁴ Ibid., 31/10 1977.

²⁰⁵ Ibid., 31/10 1977.

²⁰⁶ Ibid., 13/2 1978.

²⁰⁷ Ibid., 13/2 1978.

²⁰⁸ Ibid., 13/2 1978.

fackföreningsrörelsen finns det ingen tvekan om, men det hela kom med vissa praktiska konsekvenser och inslag, som gjorde det hela svårt för många arbetare att acceptera.

I samband med en rapport om sysselsättningsläget som läggs fram vid mötet 24:e april 1978, framgår att läget är fortsatt strängt. Sysselsättningen kommer minska ytterligare. Man talar också om hur ”nedsvärtning av Bahco i massmedia” påverkar sysselsättningsläget negativt, varför man beslutar att inte göra offentliga uttalanden mot företaget i nuläget.²⁰⁹ Att sysselsättningsläget tempererar klubbens aktion, ter sig uppenbart. Problemlösarfunktionen är helt igång.

I augusti samma år finns det dock goda nyheter för styrelsen att rapportera. Man menar vid mötet 31:a augusti 1978, att ”sysselsättningsläget tycks ljusna” då ”Orderingången är hög”. Hur detta kommer påverka sysselsättningen framgår inte, klubben man kommer förmodligen inte bli av med så många jobb som man tidigare trott.²¹⁰ Även vid nästa möte 25:e oktober, svarar ordförande på en fråga om sysselsättningsläget med ”en dämpad optimism.”²¹¹ Under mötet 19:e december 1978, presenteras medlemmar dock med ett beslut rörande omorganisering av företagen inom Bahco koncernen. Denna omorganisering innebär att de divisioner som Bahco Ventilation tidigare varit indelad i, nu blir enskilda företag med egna chefer. Denna omorganisering innebär enligt styrelsen inga ”nedskärningar” vid verkstaden, men man menar att det hela syftar till att göra enskilda divisioner lättare att göra sig av med.²¹² Det är alltså en omorganisering som görs i rationaliseringssyfte. För att lättare kunna banta koncernen, separerar man divisionerna i egna företag. Denna omorganisering försvårar även det fackliga arbetet, då styrelsen inte längre kommer ha insyn i vad som händer vid de verkstäder som ingår i de nya företagen. Dessa företag kommer således behöva bilda egna klubbar, vilket kommer vara mycket svår genomfört. Vid mötet beslutar man att styrelsen får i uppdrag att ”hitta en organisationslösning för klubben anpassad till företagets nya organisation”.²¹³ Det fackliga arbetet försvåras av den sorts omorganisering som här sker.

Vid mötet 20:e juni 1979 meddelar ordförande att man i fråga om sysselsättningen äntligen ”börjar komma ur den djupa vågdalen” och att det finns möjlighet för ökad sysselsättning om

²⁰⁹ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 053 verkstadsklubb Stratos ventilation Uppsala, 24/4 1978, Uppsala folkrörelsearkiv.

²¹⁰ Ibid., 31/8 1978.

²¹¹ Ibid., 25/10 1978.

²¹² Ibid., 19/12 1978.

²¹³ Ibid., 19/12 1978.

”byggbranschens produktionsökning” omvandlas i ”ett uppsving i orderingången”.²¹⁴ Läget ser ut att bli bättre. Samtidigt är den fackliga aktiviteten under denna period mycket låg. Detta framkommer då en medlem vid mötet frågar om det finns någon särskild anledning till den låga ”närvarofrekvensen”.²¹⁵ När ordförande svarade att någon sådan anledning inte förelåg, bestämde sig mötet för att diskutera hur man ökar mötesdeltagandet. Man gav styrelsen i uppdrag att ”utreda och de förslag till nya mötesformer till kommande klubbmöte.”²¹⁶ Något sådant förslag lades dock aldrig fram.

Kommunalarbetareförbundet avdelning 34, sektion 5 – Uppsala

Sektion 5 organiserar under 1970-talet kommunalanställda vid Ulleråkers sjukhus, Kronåsens sjukhus, Valloxens sjukhem och Gråmunkehöga konvalescenthem. Trots att de är skilda arbetsplatser, sköts administrationen vid samtliga sjukhus av samma sjukhusledning. Samtliga arbetar med olika stadier av psykiatrisk vård, ett område där stora förändringar skedde under 1970-talet. Den sociala omdaningsprocess som drabbade samhället under 1970-talet, ledde till en ökad benägenhet för våldsamt beteende hos patienterna inom psykiatrin, vilket bidrog till att arbetsbördan konsekvent ökar. För sektion 5, karaktäriseras 1970-talet av sämre och sämre arbetsförhållanden, som kontrasterar mot en bakgrund av nedskärningar och organisatoriska problem.

Politiskt engagemang, studieverksamhet och informationsproblem

Under 1970, driver man från klubbens sida ett antal frågor. Bland annat påbörjar man under våren 1970 med studieverksamhet kring ”Medlems rätt” och ”Verklighet som driver på”. Studieverksamheten är här, precis som vid samtliga lokala organisationer, tilltagande under det tidiga 1970-talet. Samtidigt finns det tecken på sociala problem inom klubben. Vid mötet 29:e september 1970 framgår det att styrelsen och styrelseordförande har skilda åsikter om vad som gäller med ”politisk propaganda” på arbetsplatsen.²¹⁷ Inför riksdagsvalet 1970 beslutade styrelsen att man skulle anordna en ”upplysningsbyrå” där man bland annat delar ut SAP:s valsedlar. Ordförande har istället anordnat en ”valbyrå”. Denna byrå har man annonserat på fackexpeditionens dörr som ”Valbyrå Socialdemokraterna”.²¹⁸ Detta väckte anstöt hos styrelsen, delvis för att ordförande gjorde något annat än det styrelsen beslutat,

²¹⁴ Ibid., 20/6 1979.

²¹⁵ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 053 verkstadsklubb Stratos ventilation Uppsala, 20/6 1979, Uppsala folkrörelsearkiv.

²¹⁶ Ibid., 20/6 1979.

²¹⁷ Protokoll fört vid Kommunalarbetareförbundet avdelning 34 sektion 5 Uppsala, 29/9 1970, Uppsala folkrörelsearkiv.

²¹⁸ Ibid., 29/9 1970.

men också för att man bestämt att direkt politisk propaganda inte är tillåten på arbetsplatsen. Ordförande försvarar sitt agerande med att det inte ”var någon skillnad på valbyrå och upplysningsbyrå”.²¹⁹ Detta ogillades av resterande styrelse, som menar att om ordförande inte kan hålla sig till styrelsens bestämmelser i framtiden bör han ”ställa sin plats till förfogande.”²²⁰ I denna fråga håller styrelsen en mycket hård linje – ingen ”politiskt propaganda” på arbetsplatsen. Samtidigt är man redo att etablera en ”upplysningsbyrå” som bara delar ut SAP:s valsedlar. Relationen mellan det politiska och det fackliga är en mycket viktig del i det som gjorde arbetarrörelsen stark – vilket man medger. Att relationen mellan ordförande och övriga styrelse verkar tämligen ansträngd.

Vid samma möte behandlar man frågan om vikariatet, som var så viktig för den fackliga verksamheten vid Akademiska sjukhuset. Även här finns det problem, som utgår från att man inte är villig att från sjukhusens sida lägga resurser på att upprätthålla en fullgod vikariepool. De få vikarier som finns är istället överarbetade och underbetalda, vilket mötet förkastar som mycket problematiskt.

Man diskuterar vid mötet 1:a december 1970 igen studieverksamheten, där varken ”Medlems rätt” eller ”Verklighet som driver på” har sett någon vidare framgång.²²¹ Studiekommittén uttrycker besvikelse över detta, då man spenderat betydande resurser på verksamheten. Det uppstår även en viss konflikt, igen involverande styrelseordföranden. I samband med att antal intresseanmälningar till studiedeltagande inte bearbetats på korrekt sätt, menar en medlem att ansvar för detta ytterst faller på styrelseordförande. En medlem menade att det hela var mycket alvarligt, att vissa medlemmar inte får möjlighet att delta i fackets aktivitet när intresse finns. Under 1970, visar både styrelse och medlemmar ett trytande förtroende för ordföranden.

Likt andra lokalorganisationer som behandlats, har även denna problem med mötesanslutningen och informationsverksamheten. Man påpekar till exempel vid mötet 1:a december 1970, att ”representantskapsledamöterna” väldigt sällan närvarar vid sektionmötena, varför både deras och sektionens arbete blir svårare.²²² Man beslutar att sektionen i framtiden skall skicka ut en skriftlig kallelse till samtliga

²¹⁹ Ibid., 29/9 1970.

²²⁰ Protokoll fört vid Kommunalarbetareförbundet avdelning 34 sektion 5 Uppsala, 29/9 1970, Uppsala folkrörelsearkiv.

²²¹ Ibid., 1/12 1970.

²²² Ibid., 1/12 1970.

representantskapsledamöter inför mötena, i syfte att säkerställa deras deltagande. Vid samma möte framgår att informationsspridningen är mycket ojämn vid de olika sjukhusen där medlemmar befinner sig – man påpekar att ”informationskanalerna utåt inte fungerade.”²²³

Man påpekar också att affischer inför sektionens möten bara kommer till vissa arbetsplatser, vilket skapar svårigheter och troligtvis deltar till det låga mötesdeltagandet.

Under våren 1971, ger sig sektionen in i geopolitiken. Man föreslår vid årsmötet 26:e mars en resolution i vilken bland annat sägs att sektionen lämnar ”vårt kraftiga fördömande av USA:s angreppskrig i Indokina, samt vårt reservationslösa stöd till de Indokinesiska folkens kamp.”²²⁴ Mötet beslöt antaga förslaget och man beslutade att skicka resolutionen till Kommunalarbetaren för publicering.

Man fortsätter under 1971 bedriva studieverksamhet, nu med speciellt fokus på att ”öka intresset för det fackliga”, genom studiekampanjen ”Medlem driver på”. Som går ut på att informera tidigare oengagerade medlemmar i var medlemmens roll inom förbundet innebär samt hur viktigt det är att medlemmar aktivt deltar i fackets verksamhet.

Under mötet den 27:e september 1971, behandlar man inom sektionen ”det ökade våldsinslaget från patienter riktat mot personalen”.²²⁵ Man beslutar att det skall hållas överläggningar i frågan med sjukhusledningen, som sedan skall rapportera om läget till mötet. Arbetsförhållandena för de arbetande inom den psykiatriska vården blir värre under 1970-talets gång. Precis som för de arbetande inom den reguljära vården, blir arbetsbördan tyngre och tyngre, samtidigt som nedskärningar på vikariat och annan personal blir mer och mer aggressiv. I samband med att man under mötet diskuterar den ökade våldstendensen hos vissa patienter, beslutar mötet att bilda en ”regelkommitté” som ska utreda det hela och komma med förslag på förändringar. Regelkommittén beslutade att anordna en konferens där ett antal ”mentalsjukhus” från runt om i landet deltar. Under konferensen framkommer att ”problemet (med våldsökningen) var likartat vid alla mentalsjukhus.”²²⁶ Detta föranledde att man gjorde ett uttalande, där man krävde att ”minst 2 personal alltid skall finnas på avdelningarna vid varje tidpunkt på dygnet.”²²⁷ Detta kommer öka trycket på personalen och

²²³ Ibid., 1/12 1970.

²²⁴ Protokoll fört vid Kommunalarbetareförbundet avdelning 34 sektion 5 Uppsala, 26/3 1971, Uppsala folkrörelsearkiv.

²²⁵ Ibid., 27/9 1971.

²²⁶ Ibid., 27/9 1971.

²²⁷ Ibid., 27/9 1971.

leda till en ännu större arbetsbörda om inte fler sysselsättningen utökas, vilket är mycket osannolikt under rådande omständigheter.

Vid mötet 25:e januari 1972 talar man om den öppna konflikt som utbröt vid Sundby sjukhus i Strängnäs, ”sedan sjukhusledningen avvisat personalens förslag till schema, men har varken velat lyssna till eller diskutera förslag från personalen.”²²⁸ Mötet beslutar att författa en sympatiskrift, som skall skickas till Sundby sjukhus, där man uttrycker sitt stöd för de anställdas kamp mot sjukhusledningen. Vid mötet den 9:e februari 1972 uppstår det vid sektionen problematik kring den egna schemalaggnings, som innebär en minskning i nattvaktstätheten, samt ett uttunnande av personal vid vissa avdelningar. Frågan om nattvaktstätheten är speciellt viktig, då man som tidigare nämnts identifierat en ökad benägenhet hos patienter att bete sig våldsamt mot personalen.

Under mötet 2:a maj, har sektionen bjudit in en riksdagsledamot som också är ordförande i ”Svenska kommittén för Vietnam” att tala vid sektionens möte. Detta resulterar i att mötet författar en skrivelse, där klubben bland annat kräver att ”USA omedelbart upphör med bombningar över hela Indokina”, ”att den svenska regeringen erkänner PRR (Sydvietnams Provisoriska Revolutionära Regering)”, samt ”att USA lämnar Indokina och fastställer ett datum för tillbakadragande av alla trupper.”²²⁹ Man fortsätter under 1972 att ha ett aktivt engagemang i den geopolitiska frågan kring Vietnam.

Under slutet av 1972, har sektionen börjat anta något som liknar Stråths problemlösningsfunktion, i samband med att man börjar diskutera hur de nedskärningar som kommer infinna sig skall se ut. För att säkra sysselsättningen, så att arbetsbördan på personalen inte blir värre, tar man upp alternativa insparningsområden. Detta efter att man vid ett möte med företagsnämnden, menar att ”sammanträdet hållits i knapphetens tecken”, samt att en medlem i ”skrivelse till företagsnämnden påtalat personalbrist”.²³⁰ Under mötet den 27:e september 1972 tar man upp en rad alternativ som man kan tänka sig redovisa för sjukhusledningen, i syfte att se till att nedskärningarna inte negativt drabbar medlemmarna. Bland annat talar man om att man till fördel bibehåller av den etablerade vikariepoolen, yrkar på att man avslutar med kortidsvikariatet. Detta rör sådana vikarier som bara ”tjänstgör

²²⁸ Protokoll fört vid Kommunalarbetareförbundet avdelning 34 sektion 5 Uppsala, 25/1 1972, Uppsala folkrörelsearkiv.

²²⁹ Ibid., 2/5 1972.

²³⁰ Ibid., 27/9 1972.

1–2 dagar” som medlemmen i fråga menar ”inte gör någon nytta”.²³¹ Att lära upp nya korttidsvikarier i arbetet utgör en större arbetsbörda, än om det inte fanns någon vikarie alls. Detta rör dock bara korttidsvikarierna. En annan medlem menar dock att detta kan leda till problem, då man ”absolut inte skall acceptera att det saknas personal på avd:arna.”²³² Att sysselsättningen i den ordinarie vikariepoolen måste bibehållas är dock mötet ense om. I slutändan framkommer inget beslut i frågan, då man från mötets sida vill ha huvudskyddsombudets åsikt om hur olika nedskörningsåtgärder påverkar arbetsmiljön. Eftersom huvudskyddsombudet inte närvarar vid mötet, skjuts beslutet upp. Det som uppvisas här ligger i linje med problemlösarfunktionen, då man istället för att kräva att nedkärningar som påverkar sysselsättningen uteblir, istället beslutar att föreslå alternativa lösningar till sjukhusledningen.

Under mötet 27:e september 1972 engagerar man sig åter i frågan om USA:s anfallskrig i Vietnam. Man författar vid mötet ett starkt uttalande, där man i enighet med tidigare möten yrkar på att ”USA fullständigt och villkorslöst lämnar Indokina och upphör med stödet åt Thieu-regimen i Saigon.”²³³ Detta uttalande antas enhälligt av mötet. Sektionen har i relation till sitt engagemang i andra frågor, ett mycket stort fokus på just Vietnam.

Det framgår under mötet 15:e november 1972 att informationsläget vad beträffar den fackliga verksamheten fortfarande är undermålig. Medlemmar menar att informationen vid flera tillfällen under året varit mycket bristfällig, vilket gjort det mycket svårt att engagera medlemmar vid vissa arbetsplatser till deltagande. Man menar då att den dåliga informationen utgår från ”ordförandes stora arbetsbörda”.²³⁴ Ordförande och de andra aktiva har inte tid att engagera sig i informationsspridande verksamhet. Den fackliga verksamheten under förhållanden då den breda medlemskåren inte är aktiv, kommer alltid hänga på styrelsens och de aktivas förmåga att göra mycket med knappa resurser. Så är fallet även hos sektion 5.

En del av den problematik som kan leda till sociala splittringar inom en lokalorganisation är upplevda skillnader i status, yrkesgrupper emellan. När medlemmarna dessutom är anställda vid olika arbetsplatser och bara tillåts bilda relationer och uppfattningar om varandra på

²³¹ Ibid., 27/9 1972.

²³² Ibid., 27/9 1972.

²³³ Protokoll fört vid Kommunalarbetareförbundet avdelning 34 sektion 5 Uppsala, 27/9 1972, Uppsala folkrörelsearkiv.

²³⁴ Ibid., 15/11 1972.

avstånd, blir sådan social problematik än svårare att hantera från sektionens sida. En sådan situation uppstår i samband med en debatt om ”patientavtrappning” under mötet den 31:a januari 1973.²³⁵ I denna diskussion framgår att sammanhållningen mellan medlemmar från de olika arbetsplatserna inte är god. En medlem från Ulleråkers sjukhus, menar att han anser andra sjukhus vara ”priviligierade” av den fackliga organisationen, då man behandlar deras problem på ett mer effektivt sätt. Det framgår också att det finns splittringar och en generellt mycket hög distans mellan sektionens olika instanser. När man behövt utrymma personalen vid en avdelning för städning av lokalerna, har företagsnämnden mottagit olika uppgifter från de närvarande medlemmarna och sjukhusledningen angående hur mycket personal som behövde utrymmas. När företagsnämnden skulle göra ett beslut om ersättning för den utrymda personalen, utgick beslutet från den information man fick från sjukhusledningen, snarare än den man fick från närvarande medlemmar. När det under mötet uppdagas att de siffror företagsnämnden fick från sjukhusledningen inte stämmer, menar en styrelsemedlem att han finner det ”märkligt att FÖN-ledamöterna obetingat litat på de uppgifter man fått”.²³⁶ Att det föreligger en misstro mellan de olika grupperingarna inom sektionen framgår tydlig av protokollen.

Under samma möte den 31:a januari 1973 delar sektionsstyrelsen ut ett formulär till de närvarande medlemmarna, där man ska skriva ner förslag på hur sektionen kan agera för att förbättra informationsläget och öka det fackliga engagemanget. Ett antal förslag framkom, bland annat om etableringen av en sektionstidning, samt att styrelsen och förtroendevalda oftare borde ge sig ut på besök hos de olika arbetsplatserna. Viss annan kritik är dock mer långtgående: en medlem menar att det var ”kollektivavtalslagen, Saltsjöbadsavtalet och liknande hämskor på fackföreningarna som knäckt intresset och kämpaglöden hos medlemmarna.”²³⁷ Andra medlemmar poängterar arbetsplatsdemokratien och den avtagande demokratien inom fackförbunden som anledningar till det trytande engagemanget. En medlem anser att det är ”fackföreningsrörelsens arbetssätt, där det direkta inflytandet mer och mer avhäfts medlemmarna, som minskade aktiviteten.”²³⁸ Att man bland medlemmarna uppfattar problematiken kring det avtagande engagemanget som riktigt, framgår tydligt av de uttalanden som görs här. Det framgår också tydligt att man inte vet hur man skall

²³⁵ Ibid., 31/1 1973.

²³⁶ Protokoll fört vid Kommunalarbetareförbundet avdelning 34 sektion 5 Uppsala, 31/1 1973, Uppsala folkrörelsearkiv.

²³⁷ Ibid., 31/1 1973.

²³⁸ Ibid., 31/1 1973.

diagnostisera problematiken – man vet inte varför medlemmarna är mindre aktiva. Detta i sig talar om hur den fackliga verksamheten har blivit frikopplad från medlemmarnas vardag. Där den tidigare varit en grundläggande, organiserande princip i arbetarklassens liv, blir facket under 1970-talet en perifer företeelse. Man är i mångt och mycket beroende av den aktivitet som facket bedriver, men man är inte intresserad av att själv bidra. Att arbetarklassen organiserar sig, är inte ett naturtillstånd – arbetarklassens organisation och politiska engagemang är resultaten av en lång och aktiv disciplinerande process, vilken Ambjörnsson och andra redogör för.²³⁹ I den mån den sociala kontroll arbetarrörelsen har över arbetarklassen minskar, kommer även arbetarklassens benägenhet till engagemang att minska. 1970-talets sociala, ekonomiska och politiska omdaningar bröt den relation som förelåg mellan facket och arbetarrörelsen. Det är endast mot bakgrund av denna förändringsprocess som arbetarklassens trytande engagemang och arbetarrörelsens avtagande inflytande kan förstås.

Vid årsmötet 28:e februari 1973 beslutade sig mötet efter en kort debatt att man skall ge en krona per medlem i stöd till Bach-Mai insamlingen, som ämnar att åter bygga det sönderbombade Bach-Mai sjukhuset i Vietnam. Trots det tillspetsade läget internt mellan sektionens grupperingar, samt i sysselsättningsfrågan, är man fortfarande villig att engagera sig i frågan Vietnam. Intressant är dock att den enda geopolitiska fråga som överhuvudtaget behandlats av sektionen mellan 1970–73 är Vietnam. De andra klubbarna/sektionerna har en större bredd i de geopolitiska frågor de är redo att engagera sig i.

Vid mötet 22:a maj 1973 kommer sysselsättningsläget åter upp till diskussion. Man ifrågasätter varför styrelsen inte går hårdare fram i sysselsättningsfrågan och kräver av sjukhusledningen en paritet i vilka tjänster som det skärs ner på. Man frågar kort och gott ”Varför måste bara skötarejänsterna minskas?”²⁴⁰ Samtidigt som skötarnas sysselsättning inskränks, gynnas ”läkare och liknande befattningshavare”.²⁴¹ Vissa medlemmar anser att styrelsen måste sätta större press på sjukhuset i dessa frågor.

Under mötet den 20:e augusti 1973 förbereder sig för riksdagsval på ett mycket mer aktivt sätt än man ser inom andra lokalorganisationer. Man konstaterar att ”annonskrig” har utbrutit,

²³⁹ Detta är den grundläggande betydelsen av framväxten av ”den skötsamme arbetaren”, som Ambjörnsson identifierar.

²⁴⁰ Protokoll fört vid Kommunalarbetareförbundet avdelning 34 sektion 5 Uppsala, 22/5 1973, Uppsala folkrörelsearkiv.

²⁴¹ Ibid., 22/5 1973.

där Centerpartier och Moderaterna ”satsar hårt på ett regimskifte”.²⁴² Mötet anser att ”metoderna och argumenten kan ses som ett angrepp på arbetarrörelsen. Tidigare har fackföreningsrörelsen klarat stormarna och även gett tillbaka.”²⁴³ Man beskriver i linje med det som Kommunal uttrycker på förbunds nivå under denna period, betydelsen av en samhällsospännande demokratiseringsprocess, vilken skulle störas av en förlust i valet. Det framgår att det fortfarande under 1973, finns en stark relation mellan arbetarrörelsen och Socialdemokraterna. Detta är dock mer tydligt i protokollen för sektion 5, än i några andra protokoll denna uppsats behandlar. Man avslutar inlägget med att ”uppmana medlemmarna att beakta vikten av valet den 16 september.”²⁴⁴

Vid nästa möte den 24:e september 1973, behandlar man de planer man har för studieverksamheten under 1974. Bland annat uttrycker studiesekreteraren vikten av studieverksamheten för den fackliga organisationen och engagemanget: ”Med politiker som arbetsgivare”, anser sekreteraren, ”att det även är viktigt med politisk kunskap. Man måste ha kunniga människor vilka driver på beslutsfattarna inom Landstinget.”²⁴⁵ Man betonar här alltså inte bara vikten av att utbilda sig fackligt, utan också rent politiskt. Att facket är en politisk organisation är uppenbart, men att de politiska aspekterna av arbetet betonas i och med att arbetsgivaren är en politisk organisation är viktigt att poängtera.

Den 29:e maj 1974 framkommer att man fått vissa nya problem med sammanhållningen inom klubben, det har tydligen tillkommit viss invandrad arbetskraft som är ”missnöjda med facket.” Detta då den information som sektionen ger ut sällan finns tillgänglig på något annat språk än svenska. Man berättar då från styrelsen att ”arbetsplatsträffar med tolk” är inplanerade för att informera de invandrade medlemmarna om den fackliga verksamheten.²⁴⁶ Att organisera och saka social samhörighet mellan medlemmar som talar olika språk är en svår uppgift, som kommer ställa stora krav på styrelsen och sektionens organisation. Andra medlemmar yrkar på att informationsläget måste bli bättre även på svenska, så att man kan ”flytta fram sina positioner när det gäller personalpolitiken.”²⁴⁷ Trots att man under hela perioden 1970–74 försökt förbättra informationsläget, kvarstår stora svårigheter.

²⁴² Ibid., 20/8 1973.

²⁴³ Ibid., 20/8 1973.

²⁴⁴ Protokoll fört vid Kommunalarbetareförbundet avdelning 34 sektion 5 Uppsala, 20/8 1973, Uppsala folkrörelsearkiv.

²⁴⁵ Ibid., 24/9 1973.

²⁴⁶ Ibid., 29/5 1974.

²⁴⁷ Ibid., 29/5 1974.

De sysselsättningsproblem som redan var stora inom sektionen tidigare, blir större i och med år 1975. Detta framgår då man under mötet den 4:e februari 1975 behandlar de personaäskandet för 1976. Man får besked att ”direktionen ej kan styrka äskandet p.g.a den ekonomiska situationen.”²⁴⁸ Detta innebär alltså att de tjänster som man från sektionens sida sagt att man behöver fylla för 1976, inte kan garanteras. Samtidigt talar man om att en ”omfördelning av personal mellan olika kliniker skall vidtas för att lösa problemen.”²⁴⁹ Trots att läget för de anställda blir värre under 1970-talest första hälft, finns det mycket på tecken på krafttag från styrelsens sida. I rena avtalsfrågor finns det mycket lite sektionen kan göra, då de bedrivs mellan förbundet och landstinget. Men i de frågor man kan påverka, så som i schemafrågor där man har förhandlar direkt med sjukhuset, har det funnits en stor passivitet. Man har inte varit villig att gå till sjukhusledningen med de förslag som medlemmarna presenterat. Samtidigt ökar också de sociala motsättningar mellan medlemmar inom sektionen. Vid mötet den 14:e maj 1975 framgår att ett antal medlemmar tycker att det efter 1971 års avtalsrörelse finns stora risker till motsättningar mellan de anställda, då medlemmar med samma tjänst placeras i olika lönegrader. Flera medlemmar upplever detta upplägg om orättvist och ifrågasätter varför styrelsen har tillåtit en sådan indelning av anställda med samma arbetsuppgifter. Mötet gav styrelsen i uppdrag att till nästa avtalskonferens föreslå en hårdare linje.

Vid ett extramöte den 28:e maj 1975 skall sektionens medlemmar igen ta ställning till ett antal politiska frågor – en geopolitisk; en inhemsk. Det rör sig delvis om chilefrågan, i form av ett uttalande där motsätter sig den chilenska militärjuntan och yrkar på ”ett omedelbart frigivande av alla politiska fångar.”²⁵⁰ Mötet beslutar enhälligt att anta uttalandet. Det handlar också om ett uttalande ”till stöd för de strejkande skogsarbetarna”.²⁵¹ Styrelsen motsatte sig detta förslag, då man ansåg att skogsarbetarstrejken byter mot stadgarna och att man därför inte kan stödja kampen. Detta ogillas dock av medlemmar, som menar att man måste visa solidaritet med de strejkande. Mötet beslutar i enlighet med uttalandet, att stödja skogsarbetarnas strejk. Man beslutar att båda av mötet författade uttalanden skall skickas till Kommunalarbetaren. Frågan om Chile-juntan kommer upp igen i samband med att det skall ske en tennislandskamp mellan Sverige och Chile. Vid mötet den 16:e september 1975

²⁴⁸ Ibid., 4/2 1975.

²⁴⁹ Ibid., 4/2 1975.

²⁵⁰ Protokoll fört vid Kommunalarbetareförbundet avdelning 34 sektion 5 Uppsala, 28/5 1975, Uppsala folkrörelsearkiv.

²⁵¹ Ibid., 28/5 1975.

diskuterar mötet hur man skall förhålla sig till detta. Vissa medlemmar menar att man inte skall yrka på att landskampen blåses av. Andra menar att ”vi fullt ut måste ta konsekvenserna av vårt avståndstagande från Chile-juntan. Detta medför att vi även måste kräva att tennismatchen stoppas.”²⁵² En annan medlem menar att man också måste ta tillfället i akt att åter igen nämna de politiska fångarna. Mötet beslutar i enlighet med förslaget, att motsätta sig tennismatchen i ett uttalande till Kommunalarbetaren. Det finns igen ett betydande motstånd mot att delge stöd till den inhemska kampen, samtidigt som man enhälligt ger pengar och stöd till grupperingar och konflikter i andra länder.

Problemlösfunktionen dominerar sektionens aktivitet under 1975, inte minst i semesterfrågan. Under mötet den 10:e december 1975 rapporterar man att arbetsgivaren vill införa ett ”semesterstopp under tiden 15.12-6-1, för schemabunden personal.”²⁵³ I samband med att detta presenteras för styrelsen, lovar man att ”uppmåna sina medlemmar till måttfullhet när det gäller semesteruttag under ovan nämnda period.” Utan att tillfråga medlemmarna vad man tycker om detta, har man åtagit sig att uppmuntra ett visst för arbetsgivaren gynnsamt beteende i semesterfrågan. Det framgår dessutom att medlemmarna inte är intresserade av att följa dessa direktiv, då det emellertid visat sig att ”ännu fler arbetstagare begärt att få semester detta år, mellan 15.12-6.1”.²⁵⁴ Att gå arbetsgivarens ärenden, utan att tillfråga medlemmarna, är inte praxis för styrelsen vid sektion 5 – ett tecken på att man nu är mer intresserad än tidigare av att vara arbetsgivaren till lags.

Under våren 1976, framkommer att sysselsättningsläget kommer bli än värre under det kommande åren. Man redovisar vid mötet den 6:e april 1976 för de ”prutningar, som landstinget gjort på sjukhusets äskanden inför 1977 års budget.”²⁵⁵ Man är mycket besviken över de besked man får, som indikerar att sysselsättningen fortsatt kommer ligga under den nivå som sektionen kräver och som medlemmarnas välmående kräver. Man diskuterar också i samband med detta storleken på personalpoolen, som man menar är för liten. De ”poolanställda”, alltså vikarierna, har under 1976 en mycket stor arbetsbörda som innebär att de måste pendla mellan arbetsplatserna som kan skilja sig vecka för vecka. För att ge

²⁵² Ibid., 16/9 1975.

²⁵³ Protokoll fört vid Kommunalarbetareförbundet avdelning 34 sektion 5 Uppsala, 10/12 1975, Uppsala folkrörelsearkiv.

²⁵⁴ Ibid., 10/12 1975.

²⁵⁵ Ibid., 6/4 1976.

vikarierna och de fast anställda drägliga förhållanden, menar mötet att gruppen poolanställda måste utökas. Detta har man yrkat på under hela 1970-talet, utan framgång.

I maj 1976 behandlar man för första gången inom sektionen MBL och dess konsekvenser för den fackliga verksamheten. Vid mötet den 19:e maj 1977, presenterar styrelsen MBL som en stor framgång för arbetarrörelsen. Man menar att MBL ger facket utökade befogenheter att ställa krav på arbetsgivaren, bli inkluderad i arbetsplatsens beslutandeprocesser, samt få tillgång till det informationsunderlag som företaget baserar sina beslut på – givet detta har facket vunnit en stor vinst i och med MBL. Samtidigt finns det här, som vid samtliga andra klubbar och sektioner, ett visst motstånd från medlemmarnas sida mot MBL. Man menar att lagändringen ”ger arbetsgivaren ökade möjligheter till lockout vid olovlig konflikt samt ökade möjligheter till uppsägning och avsked vid sådana konflikter.”²⁵⁶ En medlem yrkade på ett uttalande där man kräver att lagförslaget tas på återremiss tills de fackliga organisationerna, något som mötet gav avslag på. Samtidigt som det finns ett stort mått av optimism kring de möjligheter MBL innebär, finns det ett lika stort mått av pessimism om den fackliga framtiden. Man är inte från medlemmarnas håll riktigt villiga att tro att staten faktiskt förespråkar deras intressen i dessa frågor. Frågan behandlas vidare under mötet den 13:e oktober 1976, då MBL blivit ett lagstadgat faktum. Man diskuterar vad detta innebär för den fackliga verksamheten. Framförallt poängteras att den tidigare grundläggande principen att arbetsgivaren har yttersta beslutandemakt i alla frågor om arbetets utformning och alla anställningsfrågor, inte längre var lika stark. I och med MBL blir alla beslut som handlar om relationen mellan arbetsgivare och arbetstagare, föremål för förhandling. Man menar dock att det kommer krävas ett mycket stort arbete från sektionens sida föra att nå ut med information om vad lagen konkret innebär för det fackliga arbetet och för den enskilda medlemmen.

Efter sommaren 1976 rustar man upp inför det riksdagsval som skall ske i september samma år. I samband med detta har man bjudit in en socialdemokrat från landstinget att redogöra för skillnaden mellan SAP:s- och borgerlighetens politik i vårdfrågor. SAP-representanten säger att man vill värna om arbetsmiljön delvis genom att öka personaltätheten. Man avslutar anförandet med en uppmaning att rösta på SAP i riksdags- och landstingsvalet. Något direkt propagerande för socialdemokraternas sak, har inte skett inför valet 1976 hos någon av de

²⁵⁶ Protokoll fört vid Kommunalarbetareförbundet avdelning 34 sektion 5 Uppsala, 19/5 1977, Uppsala folkrörelsearkiv.

andra organisationer som behandlas i detta arbete. Man går på sektion 5 ovanligt hårt fram i valpolitiska frågor.

På mötet den 5:e oktober 1977 bereder man de motioner som sektionen skall skicka till Kommunalarbetareförbundets kongress 1978. Det handlar om en salig blandning av mer- och mindre realistiska förslag till politisk och facklig aktion. Det handlar delvis om långtgående ingrepp i det svenska samhället, så som att ”kongressen uttalar sig för att förbundet skall verka för ett förstatligande av läkemedelsindustrin”, att ”kongressen verkar för stoppandet av privatiseringen inom sjukvården”, samt att ”under kommande kongressperiod verka för att Sverige blir republik”.²⁵⁷ Men det handlar också om mycket konkreta åtgärder som är till gagn för den egna verksamheten, till exempel att ”under kommande kongressperiod verka för en förkortad arbetstid” som skall ”leda fram till en 30 timmars arbetsvecka för alla inom en snar framtid”, samt att ”arbetstidsförkortningen inte betalas med minskad personaltäthet”.²⁵⁸ Sysselsättningsfrågan är fortfarande under 1977–78 den som orsakar sektionens medlemmar störts problem, vilket återspeglas i de uttalanden man gör. Den hårt ansträngda vikariepoolen diskuteras igen vid mötet 1:a februari 1978, då i samband med en diskussion om förlägningen av årets semester. En medlem föreslår att semestern skall läggas under fyra veckor mellan juni-augusti. Styrelsen påpekar att detta inte går, då man inte har tillräckligt med personal för att täcka semestern, om alla sa ta sin ledighet mellan juni-augusti. Styrelsen yrkar istället på att man lägger semestern mellan maj-september, så att man får en större spridning på det hela. Man talar om att detta är otillfredsställande, men att man inte har mycket val om man inte ”kan finna något bättre system för vikariesersättare.” Under mötet den 29:e mars 1978, framkommer att landstinget igen prutat med de tjänster man tilldelar sjukhuset. Av de 31 tjänster man krävt av landstinget, har man endast beviljats 22. Man fortsätter att neka de vårdanställda den utökade sysselsättning som krävs för att uppnå drägliga förhållanden.

Den verksamhet som bedrivs vid sektion 5 under 1970-talets första hälft, karaktäriseras av sociala motsättningar och konflikter mellan sektionens olika grupperingar, men samtidigt ett mycket stort mått av politiskt engagemang. I takt med att problematiken kring sysselsättningen trappas upp, försvinner sådana konflikter från protokollen och ersätts istället av en generellt apatisk inställning till verksamheten. Medlemmarna kommer till tals mindre

²⁵⁷ Ibid., 5/10 1977.

²⁵⁸ Protokoll fört vid Kommunalarbetareförbundet avdelning 34 sektion 5 Uppsala, 5/10 1977, Uppsala folkrörelsearkiv.

och mindre. Där man i början av perioden var redo att försöka i olika sammanhang yrka på en ökad sysselsättning, minskar benägenheten till detta under perioden trots att problematiken kvarstår. Även MBL utgör ett konfliktmoment för sektionen, som inte har de mankraftsresurser som krävs för att tillgodogöra sig lagen. Det politiska engagemanget håller i sig, men de inslag av medlemmars uttryck som fanns i protokollen under 1970-talets början, har nästan helt försvunnit under 1977–78.

Sammanfattning

Det som genomsyrar samtliga organisationers aktivitet och kommunikation under 1970-talet, är en oro inför sysselsättningsutvecklingen. Man ser att sysselsättningen hotas, antingen av politiskt- eller ekonomiskt motiverade nedskärningar och omorganiseringar. Denna process, uppmuntrar hos de två metallklubbarna i allmänhet till ett större omfamnande av problemlösarfunktionen, där den direkta kampen om medlemmarnas intressen byts mot en efterhållsamhet i försök att undvika förödande personalnedskärningar. Framåt slutet av perioden, ter sig sysselsättningsläget bli bättre vid Bahco ventilation – detsamma gäller dock inte för Nymans verkstadsklubb, som för andra gången under 1970-talet behöver genomgå en omorganisering med stora konsekvenser. Emellertid, i takt med att den efterhållsamma linjen för Nymans verkstadsklubb inte ger resultat, börjar man igen ställa hårdare krav på företaget. Sysselsättningsproblematiken inom industrin, utgår från den strukturomvandling som industrin genomgår under 1970-talet.²⁵⁹ Vilka ekonomiska och politiska företeelser det rör sig om exakt kommer hanteras i nästkommande kapitel, men generellt rör det sig om en rationaliseringstendens som på många sätt är för den svenska industrin trendbrytande.

Sysselsättningen vid sjukhusen representerade av de två kommunalsektionerna är också hotad, men då av nedskärningar som utgår från politiska direktiv. Detta, samt den distans man inom sjukvården har mellan den lokala sektionen och de mellan landstinget och förbundet förda avtalsförhandlingarna, gör att sektionerna har det svårare att på ett direkt sätt svara mot de sysselsättningsproblem som uppstår. Man har inte möjlighet att på samma sätt påverka förhandlingarnas utfall. Sysselsättningsproblematiken utgår här inte från arbetsgivarens försök att anpassa sysselsättningen till något minskning i vårdproduktionen, arbetsbördan för de ökar istället drastiskt under 1970-talet. Nedskärningarna i vårdens sysselsättning sammanfaller alltså med att behovet av vårdpersonal ökar – detta är den grundläggande

²⁵⁹ Schön, *En modern svensk ekonomisk historia*, 382–383.

strukturella skillnaden mellan sysselsättningsproblematiken hos metallklubbarna och kommunalsektionerna.

Analys och jämförelse

Den analys och jämförelse som fortskrider här, kommer fokusera på de teman som tydligast visar sig i mötesprotokollen: *organisationens inställning till arbetsgivaren, medlemmarnas engagemang och medlemmarnas gemenskap*

Organisationernas inställning till arbetsgivaren

Metallklubbarnas inställning till arbetsgivaren, är i huvudsak avhängt två huvudsakliga faktorer: arbetsgivarens ekonomiska manövreringsutrymme å ena sidan och det rådande sysselsättningsläget å andra sidan. Under sådana perioder då arbetsgivarens manövreringsutrymme är stort och sysselsättningen är god, föreligger en tendens att vara mer aggressiv och slå vakt om medlemmarnas direkta intressen – man graviterar under sådana omständigheter till att fylla intressefunktionen.²⁶⁰ Detta ser vi under perioden 1973–74 hos Bahcos verkstadsklubb, där företagets goda ekonomi och det relativt stabila sysselsättningsläget leder till att man inte är rädd att ge uttryck för hårda krav. Om manövreringsutrymme är litet och sysselsättningen är god, finns det en tendens att försöka tillmötesgå företaget. Man fyller då en problemlösarfunktion som utgår från kompromiss och samförstånd.²⁶¹ På detta sätt kan man karaktärisera förhållandena vid Nyman-fabriken innan Volvos övertagande, mellan åren 1970 till 1974. Under denna period anlade klubben en mycket tillmötesgående attityd i förhandlingar, vilket vid ett antal tillfällen ledde till motsättningar mellan klubbstyrelsen och klubbens medlemmar. Man ansåg inte från styrelsens sida att det fanns någon mening med att anta hårda krav, då företaget ändå inte hade det ekonomiska manövreringsutrymme som krävdes för att tillmötesgå kraven. Under förhållanden då sysselsättningen hotas, är upprätthållandet av sysselsättningen klubbarnas högsta prioritet, detta ser man genomgående i protokollen. Under sådana perioder, oscillerar klubbens relation till företaget på ett mycket mer aggressivt sätt än vad som är vanligt. Mellan att Volvo övertar Nyman-fabriken 1974 och att man överlämnar den till Hjalmarsson 1979, byter man efter behov mellan intresse- och problemlösarfunktionen utan att hitta någon framgångsrik lösning. I slutändan inser man att Volvo har för avsikt att rationalisera bort en stor mängd arbetstillfällen, för att sedan överlåta fabriken till en ny ägare. Detta leder till att

²⁶⁰ Stråth, ”Verkstadsklubbarna vid Volvo och Saab: Facklig politik i två företagskulturer”, 83.

²⁶¹ Ibid., 83.

klubben febrilt agerar för att utöka produktionen och göra fabriken lönsam, så att den kan behållas i Volvos regi. Detta arbete sker dock helt utan entusiasm från Volvo, som redan bestämt sig för hur man skall fortgå. De anställda som specialiserat sig på arbete med Volvos produkter omplaceras inom företaget och Nyman-fabriken överlämnas till Hjalmarsson. Hos Bahco sker något liknande när sysselsättningen på ett riktigt sätt börjar hotas under 1976. Den mycket ombytliga relation som de båda klubbarna har till sina respektive företag är inte okänd i litteraturen. Den process som Isacson beskriver, handlar också delvis om försök att från klubbens sida få till en ”alternativ produktion”.²⁶² Vid Hedemora verkstäder fanns det dock inte behov av sådana tilltag förens en bit in på 1980-talet. De protokoll som behandlats här, visar att samma taktik var vid bruk på Nyman-fabriken redan vid 1970-talets mitt.

Vid kommunalsektionerna är relationen mellan organisationerna och arbetsgivaren betydligt stadigare – oavsett hur sysselsättningsläget ser ut. Detta är förmodligen för att det finns en separation mellan de instanser som sektionerna förhandlar med och den faktiska arbetsgivaren – Uppsala läns landsting. Då förhandlingar om allt från lön till arbetstid är förskjutna till förbundets centrala förhandlingar med landstinget, är möjligheten att direkt påverka medlemmarnas situation ganska liten i en stor mängd frågor. De frågor där man dock kan påverka, är de där sektionen själv kan förhandla med sjukhusledningen. Den fråga som är mest relevant i sektionernas förhandlingar med sjukhusen, rör schemaläggning och frågor om hur de anställda är fördelade mellan olika arbetsplatser. Det stora problem som båda kommunalsektioner åtar sig lösa under 1970-talet, är den starkt ökande arbetsbördan som resultat av den sjunkande personaltätheten. Då beslut om förändringar i sysselsättningen – hur många som skall anställas och uppsägas – tas centralt i förhandlingar med förbundet och genom politiska direktiv, finns det en mycket liten möjlighet till meningsfullt inflytande i sysselsättningsfrågan. Istället försöker man påverka personaltätheten genom att effektivisera schemaläggningen, samt genom att suppleras den ordinarie personalen genom vikariepoolen. Den relation som ur detta hänseende är intressant, är alltså inte den mellan kommunalsektionerna och arbetsgivaren, utan den mellan kommunalsektionerna och respektive sjukhusledning. I protokollen, ter det sig som att även denna relation är relativt stabil – man har från sektionens sida en klar uppfattning om vad sjukhusledningen går med på och vilka frågor det är meningsfullt att driva.

²⁶² Isacson, Vad gör en fackförening?, 88.

Givetvis måste man också poängtera att metallklubbarna bedriver sin fackliga verksamhet, under betydligt mer tumultösa förhållanden än kommunalsektionerna. Vid Nyman-fabriken har man tre olika arbetsgivare under 1970-talet. Detta sätter givetvis stora hinder för den fackliga verksamhetens förmåga att utarbeta ett fungerande förhållningssätt i sitt handlande med företagen. Kommunalsektionerna har på så sätt bättre förutsättningar för sitt arbete, då man inte konstant måste anpassa sig efter nya förhållanden.

Det mest intressanta i frågan om relationen mellan företag/sjukhusledning och klubb/sektion, är att hur dessa relationer gestaltar sig och förändras, har väldigt lite att göra med de inställningar medlemmarna get uttryck för i protokollen. Medlemmarna ger ofta uttryck för mycket mer aggressiva krav än de som sedan anläggs av klubben i förhandlingar. Var klubben landar på Stråths-skala mellan intresse- och problemlösarfunktion, har medlemmarna väldigt lite kontroll över. I takt med att sysselsättningsläget blir skarpare under 1970-talet, minskar den kontroll medlemmarna har över sin egen organisatoriska verklighet. I desperata försök att anpassa sig till förhållanden i snabb förändring, lyckas man aldrig under några längre perioder anta en sammanhängande strategi för hur man skall hantera läget. Detta är inte en problematik som kommunalsektionerna ställs inför – här kan man istället anlägga långsiktiga mål. Detta ser man bland annat i frågan om vikariatet – vilken drivs under hela perioden 1970–79 vid både sektion 1 och sektion 5. Trots att man aldrig når fram till de utfall man ville ha, anlade man en strategi där man konsekvent yrkade på samma sak år ut och år in. Dessa skilda organisatoriska förutsättningar, föranleder också vissa skillnader i hur den sociala gemenskapen gestaltar sig inom de båda förbunden. Till detta kommer uppsatsen nu vända sig.

Medlemmarnas gemenskap

I protokollen finns det två huvudsakliga former av gemenskap man måste förhålla sig till: den interna gemenskapen, de relationer organisationens medlemmar har till varandra och till styrelsen; den externa gemenskapen, hur förhåller sig medlemmarna i en bredare mening till arbetarrörelsens- och arbetarklassens olika politiska projekt.

Den interna gemenskapen

Vad gäller den interna gemenskapen, finns det betydande skillnader i de sociala förutsättningarna mellan de behandlade klubbarna och sektionerna. Metallklubbarna har i allmänhet bättre förutsättningar att etablera en arbetsplatsgemenskap, eftersom arbetets utformning och organisation vid verkstäderna möjliggör en mer omfattande personlig kontakt medlemmar emellan. Det handlar i regel om medlemmar som befinner sig på samma

arbetsplats, med relativt stabila arbetsrutiner, där man träffar samma kollegor varje dag. Vid kommunalsektionerna å andra sidan, talar man ofta om den problematik som uppstår i och med att medlemmarna är utspridda över ett stort antal arbetsplatser. Det finns även inom vården, en betydligt större omsättning av arbetskraft, något som har stor påverkan på en sektions sociala sammanhållning. Trots detta, finns det få tecken på att sammanhållningen faktiskt är starkare vid metallklubbarna än vid kommunalsektionerna. Istället handlar det om olika sorters gemenskap, som ställer olika krav på de sociala förhållandena.

Vid Nymans verkstadsklubb, finns det redan innan 1970-talets ekonomiska omdaning påbörjats, betydande motsättningar mellan mer- och mindre politiskt radikala falanger inom klubben. De ordalag i vilka motsättningarna tar uttryck, tyder på att den sociala splittringen är betydande. Man anklagar varandra för att medvetet agera i syfte att skapa splittringar, samt störa klubbens – och i förlängningen arbetarrörelsens – arbete. Det hela gick så långt, att när företrädarna för den mer radikala falangen blev avskedade var man inte från styrelsens sida redo uttömma de alternativ man hade till sitt förfogande för att motsätta sig avskedandet. Av sociala skäl tillät man att de både medlemmarna fick gå. Å ena sidan kan man se detta som ett tecken på att klubbens interna motsättningar leder till trytande solidaritetsuttryck. Å andra sidan kan man se styrelsens ovilja att kämpa för de avskedade medlemmarnas sak som ett uttryck för en fungerande disciplineringsfunktion – att utesluta medlemmar som tär på gemenskapen eller bryter mot de normer som man inom klubben etablerat är en grundläggande del i att upprätthålla en fungerande facklig nätverksstruktur.²⁶³²⁶⁴ I vilket fall som helst, är det faktum att medlemmar anklagar varandra för att medvetet sabotera den fackliga verksamheten, ett tecken på betydande sociala problem inom klubben. Under 1970-talet blir den sociala gemenskapsproblematiken vid klubben värre, i takt med att klubbstyrelsen blir mer och mer fokuserad på att fylla en problemlösarfunktion. Medlemmarna känner att de åsikter man ger uttryck för inte tas till vara av styrelsen. Känslan av ”vanmaktighet”, som det heter i protokollen vid Nymans, var även betydande hos medlemmarna på Bahco.²⁶⁵ Man känner genomgående att styrelsen i avtalsfrågor agerar ”över huvudet” på medlemmar, vars inflytande i deras egen rörelse gradvis marginaliseras. Det är dock inte bara relationen mellan styrelse och medlem som är ansträngd. Medlemmarna uppvisar också bitvis ett ointresse av att slå vakt om den mest grundläggande av de fackliga

²⁶³ Ambjörnsson, *Den skötsamme arbetaren*, 98–99.

²⁶⁴ Powell, ”Neither market nor hierarchy: network forms of organization”, 269.

²⁶⁵ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 050, klubb Prometek Uppsala, 25/10 1977, Uppsala folkrörelsearkiv.

principerna – avtalsolidariteten. Man talar i Bahco-protokollen om hur medlemmar, som känner sig missnöjda med det arbete styrelsen gjort å deras vägnar, själva försökt förhandla med företaget. Detta bryter mot det fackliga nätverkets mest grundläggande princip – att man tilltar ett solidariskt förhållningsätt, där man inte försöker vinna fördelar på de andra medlemmarnas bekostnad.²⁶⁶ Om denna funktion inte finns på plats, om man bryter leden, faller hela arbetarrörelsens projekt samman. Det framgår även att några medlemmar, året efter att detta för första gången uppmärksammats, gjort samma sak igen när man sökt kringgå klubben i förhandling om löner. Detta är ett tydligt tecken på att den gemenskap som skall uppmuntra till solidariskt beteende inom klubben inte fungerar. Givet detta är det inte heller konstigt att man från medlemmarnas sida är ovilliga att ge stöd åt ur klubbkassan till sådana medlemmar som blivit satta med böter efter deltagande i en vild strejk vid en annan arbetsplats, en fråga som kom upp för behandling vid Bahco 1973. Man kan veta att beslutet inte utgår från en principfast ståndpunkt emot vilda konflikter, då man inte har något emot att bistå andra vilda konflikter med stöduttalanden och medel ut klubbkassan. Det som framgår av ovannämnda iakttagelser, är att den interna gemenskapen, som inom metallklubbarna bygger på goda sociala relationer medlemmar emellan, är mycket ansträngd.

Samtidigt är man redo att yrka på solidaritet i andra frågor – inte minst i sysselsättningsfrågor. Att upprätthålla sysselsättningen är enligt medlemmar och styrelse i båda metallklubbarna, det enskilt viktigaste uppgift man har. Vid ett flertal tillfällen, då man från medlemmarnas sida har haft möjlighet att främja det egna intresset på bekostnad av andra anställdas sysselsättning, har man beslutat att upprätthållandet av solidariteten i denna fråga har större betydelse. På Nymans verkstad, väckte de konstant stigande matpriserna vid fabriken anseende under hela 1970-talets första hälft. Då det yrkades på att man skulle föreslå en rationaliseringslösning av matsalsverksamheten istället för att kräva subvention av matpriserna, förkastade mötet detsamma med hänvisning till behovet att stå solidarisk med matsalspersonalen i ”dessa arbetslöshetens tider.” När det kommer till att kämpa för att undvika en sysselsättningsminskning, är den trytande gemenskapen som kommer till uttryck i andra frågor, tydligen inget hinder. Förmodligen har detta att göra med den sjunkande sysselsättningens ödesdiga karaktär – man förstår att man som arbetstagare måste sluta upp kring detta. Alltså, trots att gemenskapen i allmänhet blir mer och mer ansträngd hos metallklubbarna under 1970-talet, lever solidariteten kvar i sysselsättningsfrågor.

²⁶⁶ Powell, ”Neither market nor hierarchy: network forms of organization”, 270–271.

Hur ser gemenskapen ut hos kommunalsektionerna? Den representativa problematik som finns inneboende i att kommunalsektionen måste förespråka intressena för medlemmar från en bred mängd yrkesgrupper och arbetsplatser, speglar på visst sätt de förhållanden som råder inom Kommunal på förbunds nivå. Kommunal har ofta kallats "Lilla LO", då förbundet representerar en mycket bred sammansättning yrkesgrupper, från traditionella arbetaryrken som "stenhuggare, bergsprängare", till mer service-betonade yrkesgrupper som vårdpersonal och renhållare.²⁶⁷ Kommunalsektionerna som behandlas här, i synnerhet sektion 5, representerar en brokig sammansättning av olika yrkesgrupper, från matsalspersonal, till nattvakter, till sköterskor och vårdbiträden. Samtidigt som detta skapar problem i gemenskapstermer, fostrar brokigheten en kultur som har mer "professionella" särdrag, vilket återspeglas i det sätt man kommunicerar med varandra inom sektionen. Där de personliga relationerna är extremt viktiga inom metallklubbarna, skapar yrkesmångfalden vid kommunalsektionerna en kultur där de personliga sociala relationerna medlemmar emellan inte har lika stor betydelse för organisationens verksamhet. Att det föreligger sociala splittringar mellan yrkesgrupperingar och individuella medlemmar skapar givetvis vissa problem, men dessa problem tar inte samma - för verksamheten störande - skepnad som inom metallklubbarna. Man anklagar till exempel sällan styrelsen för att gå arbetsgivarens intressen; man misstänkliggör heller inte andra medlemmar i samma utsträckning som vid metallklubbarna – detta händer, men inte i samma utsträckning som inom metallklubbarna. Att det föreligger en större distans mellan medlemmarna, innebär dock att nätverksaspekterna är svagare.²⁶⁸ Man har en mindre förmåga att disciplinera medlemmar, i den mån de faktiskt agerar osolidariskt. Man ser vissa exempel på detta, speciellt inom sektion 5, där medlemmar vid ett tillfälle menar att man borde yrka på att sjukhusledningen skär ner på nattvakssysslan, för att lämna utrymme i budgeten för en större skötersketätthet nattetid. Man vill alltså gynna sysselsättningen i den egna gruppen, på bekostnad av en annan grupp som ingår i nätverket. Mötet förkastade förslaget, men det framgår inte att någon större konflikt väcktes i frågan. I en fungerande nätverksstruktur, är det just den sortens agerande som nätverket starkast vänder sig emot.

En grundläggande nätverksfunktion är att medlemmarna förbiser individuella fördelar för att istället fokusera på att främja kollektivets bästa och på att upprätthålla ömsesidiga relationer. Detta för att nätverket, snarare än att intressera sig för relationerna mellan nätverkets

²⁶⁷ Waldemarson, *Mellan individ och kollektiv*, 29.

²⁶⁸ Powell, "Neither market nor hierarchy: network forms of organization", 269.

medlemmar ur en rent direktnyttig synpunkt, är baserad på principen att upprätthållandet av relationer medlemmar emellan är ett mål i sig. Som vi sett, finns det inom de båda metallklubbarna en tendens till medlemmar, i större utsträckning under 1970-talets gång, bryter med det kollektiva behovet, för att istället främja sina egna intressen. En sådan utveckling, där individuella gruppers intressen premieras framför det generella intresset, ser man även inom kommunalsektionerna. Då kommunalarbetarna inte har kapacitet att bryta solidariteten i lönefrågor – en enskild sköterska kan inte förhandla om lön med landstinget – uttrycks den trytande gemenskapen istället genom schemalägnings och sysselsättningsfrågor.

Den externa gemenskapen

Inom de lokala fackliga organisationerna, tar man ofta ställning i olika aktuella inhemska- och geopolitiska frågor, som inte på något direkt sätt berör organisationens medlemmar. Det är i samband med dessa frågor som organisationerna har möjlighet att visa solidaritet med den svenska- och globala arbetarrörelsens sak. I vilken mån man väljer att göra detta, varierar dock. I fråga om hur man förhåller sig till olika former av politiskt uttryck, är förbunden mer lika än olika. Metallklubbarna är på det stora hela mer benägna att lämna stöd åt inhemska arbetarkonflikter – oavsett om dessa är lovliga eller ej. Kommunalsektionerna, tenderar att inte göra detsamma. Det finns dock ett flertal avvikelser från detta. I frågan om huruvida man skall delge stöd i form av uttalande till skogsarbetarstrejken 1975, avvisades sådana förslag av Nymans verkstadsklubb och kommunalsektion 1, men liknande förslag antogs av Bahco verkstadsklubb och kommunalsektion 5, som båda författade starka uttalanden till stöd för skogsarbetarna och emot ackordarbetet. Man talar om ackordarbete som ”piskan som hetsar och splittrar oss”.²⁶⁹ När Nymans verkstadsklubb samma år skulle ta ställning i frågan om stöd till städerskornas vilda strejker, gav man avslag. Benägenheten att stödja arbetarrörelsens inhemska kamputtryck varierar alltså från organisation till organisation och över tid. Det som dock framgår är att benägenheten till sådant stöd var som störts kring vid 1970-talets mitt.

Något som dock är enhetligt för samtliga organisationer under hela perioden, är en stor benägenhet att ge uttalanden och stöd i geopolitiska frågor. Bland annat har samtliga organisationer vid olika perioder under 1970-talet uttalat stöd för Vietnam. Sektion 5 författade i samband med ett beslut att delge stöd åt Vietnam, ett uttalande där man yrkar på att den ”svenska regeringen erkänner PRR (Sydvietnams Provisoriska Revolutionära

²⁶⁹ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 053 verkstadsklubb Stratos ventilation Uppsala, 14/5 1975, Uppsala folkrörelsearkiv.

Regering)”, samt ”att USA lämnar Indokina och fastställer ett datum för tillbakadragande av alla trupper.” Liknande uttalanden har gjorts av alla fyra organisationer. Man har även författat uttalanden mot militärjuntan i Chile och till stöd för grundarna av ”Charta 77” i Tjeckoslovakien. Engagemanget i geopolitiska frågor var stort för samtliga organisationer och relativt jämnt under hela 1970-talet, med undantag för perioder av stora omdaningar för den fackliga verksamheten då engagemanget minskade. Under 1975, då sysselsättningsproblematiken förvärrades vid Nyman-fabriken minskade benägenheten att delge stöd i geopolitiska frågor. Detsamma gäller när det för Bahco klubben framstod som oundvikligt att sysselsättningen skulle minska under 1977–78.

Vad gäller den externa gemenskapen, kan man alltså säga att solidaritetsytringarna håller en jämn nivå över perioden. Varken kommunalsektionerna eller metallklubbarna är särskilt benägna att ge stöd åt inhemska arbetskonflikter och i den mån detta sker finns det ingen stor skillnad mellan förbunden. I fråga om solidaritetsytringar i geopolitiska frågor, är uttrycken också jämna i både frekvens och innehåll – foran för dessa uttryck skiljer sig dock åt från organisation till organisation. Exempelvis Sektion 5, som viger lika mycket utrymme åt solidaritetsuttryck med Vietnam, som åt alla andra geopolitiska frågor sammanlagt. Andra organisationer har ett mer brett förhållningssätt, där man ofta röstar igenom ett enskilt uttalande i en fråga och anser sedan ärendet avklarat. Det som dock är tydligt, är att samtliga organisationer som behandlats här har större intresse för geopolitiska, än inhemska frågor och är mer benägna att ge stöd till organisationer verksamma i Asien eller Sydamerika, än till sin egen rörelse i Sverige.

Medlemmarnas engagemang

Frågan om medlemmarnas fackliga engagemang, är den viktigaste fråga som kommer behandlas här. Läser man framställningar av den svenska arbetarrörelsens historia, får man lätt intrycket att facket inte hade betydande sociala problem vad gäller medlemskåren före 1980-talet, då den fackliga anslutningsgraden började minska. Bland annat Christer Lundh talar om en ökande facklig anslutningsgrad under 1970-talet och menar att det fackliga sammanbrottet först kom under mitten av 1980-talet.²⁷⁰ Även i Isacson behandlas 1980-talet som nav för en förskjutning av fackets inflytande och en minskande entusiasm bland medlemmarna.²⁷¹ Jag menar att 1980-talets fackliga sammanbrott är en fortsättning på en

²⁷⁰ Lundh, *Spelets regler*, 105.

²⁷¹ Isacson pekar inte uttryckligen ut 1980-talet, men det framgår av framställningen att det är under det decenniet då de verkliga problemen uppstår.

process som kan anas redan under 1970-talet, men som inte fångas av medlemssiffror. Vad det innebär att vara del av en fackförening och att vara arbetare, förändrades under 1970-talet på ett sätt som var vådligt för den fackliga verksamheten. Att vara del av facket, blev under 1970-talet något passivt – något som inte krävde en prestation från medlemmens sida. I takt med att passiviteten blev vedertagen, förändrades också hela synen på att överhuvudtaget från arbetarrörelsens sida avkräva disciplin, solidaritet, eller att medlemmar rättar sig i leden. Inom Metallarbetaren uppvisas en betydande frustration inför de funktionärer som ”viftar med pekpinnar” och skrämmer bort potentiella medlemmar. Det som lever i sådana utsagor, är ”den skötsamme arbetarens” sammanbrott. Att vika sig för kollektivets bästa – engagera sig trots pekpinnar – är en del av nätverkets grundläggande funktion. Att det fanns en betydande elitism inom den fackliga strukturen finns det ingen tvekan om, men under tidigare perioder har det varit arbetarens uppgift att möta elitismens utmaningar – oavsett om den kom från de fackliga funktionärerna, eller som oftare var fallet företagsledningen.

Att det finns ett avtagande intresse för aktivt deltagande i fackets funktioner, framkommer i samtliga protokoll. Aktiviteten kan huvudsakligen delas in i tre kategorier: *aktivt deltagande*, *mötesdeltagande* och *partipolitiskt engagemang*. *Aktivt deltagande* syftar på sådant engagemang som ligger utanför det som förväntas av den vanliga medlemmen – det rör sig bland annat om att delta vid omfattande kursverksamhet, eller att ta förtroendeposition inom klubben som skyddsombud eller liknande. *Mötesdeltagandet*, som namnet antyder, bemärker den aktivitet som pågår på mötena, dit man under tidigare perioder kunde förvänta sig att medlemmar i stor utsträckning anslöt sig. *Partipolitiskt engagemang* säger också sig självt, det rör i vilken mån medlemmarna och klubben i allmänhet deltagit i propagerande verksamhet för något politiskt parti. Det man i allmänhet kan utvinna ur protokollen, är att båda deltagandeformer tappar sin relevans för medlemmarna, samtidigt som det partipolitiska engagemanget, med väldigt få undantag, inte visar sig alls. Ur ett överblicksperspektiv blir det tydligt att medlemmarna blir mindre benägna att delta i den fackliga verksamheten, men också mindre benägna att informera sig om fackets funktion. Detta, i kombination med att komplexiteten i det fackliga arbetet ökar, leder till att förutsättningarna för en gynnsam facklig utveckling skadas. Inom metallklubbarna, följer aktivitetsminskningen den form som man inom fackpressen identifierat.

Det aktiva deltagandet

Vad gäller det aktiva deltagandet vid metallklubbarna får man större och större svårigheter att engagera medlemmarna, trots att studieverksamheten är framgångsrik under det tidiga 1970-

talet. Vid Nyman-klubben talar man vid årsmötet 1972 om hur svårt det är att tillsätta styrelsens poster, det har ”visat sig vara mycket svårt att få några som vill åta sig något uppdrag.”²⁷² Man ger de deltagande vid mötet i uppdrag att nominera medlemmar som de tror passar och som är villiga. Inga sådana nomineringar förekommer. Samma tongångar går vid Bahco, där en medlem i samband med diskussion om etablering av en klubbtidning mycket värtaligt summerar problematiken kring det aktiva deltagandet:

”Den fackliga aktiviteten är idag alldeles för låg bland medlemmarna i klubben. Detta är naturligtvis inget problem som bara finns hos oss på Bahco, utan är ett faktum på de flesta industrier. Det fackliga arbetet kännetecknas av att några få vet mycket och i stort sett gör allt. Avståndet i det fackliga kunnandet, mellan å ena sidan styrelsen, och å andra sidan den enskilda medlemmen, ökar. Frågan man ofta kommer tillbaka till är, hur ska vi bredda den fackliga verksamheten och aktiviteten?”²⁷³

Avståndet i termer av information, växer förövrigt under perioden. Trots att studieverksamheten tidigt under perioden 1970–1973 varit framgångsrik, blir minskar intresset när man närmar sig decenniets mitt. Hos Nyman talar man om en studiecirkel man investerat stora resurser i rörande funktionen av ”tidsstudier”, som har stor betydelse för klubbens förhandlingsförberedning. Trots att man bedrivit uppsökande arbete, har till tidsseriekursen ”anmält sig 3 pers., men bör vara minst 5.”²⁷⁴ Det anmäler sig alltså inte tillräckligt med folk för att kursen ens skall påbörjas. Även inom Bahco är studieverksamheten i början av 1970-talet god, då man talar om att anordna en ”endagskurs” för ”styrelsen och ytterligare ett 20-tal aktiva medlemmar.”²⁷⁵ Studieviljan minskar dock även här konsekvent. Detta blir ett mycket stort problem, speciellt för Bahco, när MBL efter 1976 börjar ställa krav på den fackliga organisationen och på de få aktivt deltagande medlemmar man har. Att divergensen i information och kunskap mellan de vanliga medlemmarna och de få funktionärerna ökar, framkommer i samband med diskussionen om MBL-kurserna, där en medlem säger att ”han känner en viss besvikelse över studierna om MBL och tror att nivån på

²⁷² Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 050 klubb Prometek Uppsala, 12/2 1972, Uppsala folkrörelsearkiv.

²⁷³ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 053 verkstadsklubb Stratos ventilation Uppsala, 2/8 1977, Uppsala folkrörelsearkiv.

²⁷⁴ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 050 klubb Prometek Uppsala, 26/10 1976, Uppsala folkrörelsearkiv.

²⁷⁵ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 053 verkstadsklubb Stratos ventilation Uppsala, 28/11 1973, Uppsala folkrörelsearkiv.

kunskaperna om lagen kommer att skiljas ännu mer under hösten.”²⁷⁶ Som tidigare nämnts kräver medbestämmandelagen ett betydande arbete för de fackligt aktiva, vars hela mening är att öka organisationernas förutsättningar i förhandlingar. För att man skall tillgodogöra sig det ramverk som MBL representerar, måste man ha nog med folk för att behandla den information man får ta del av och som kan sätta sig in i de frågor där specifik kompetens krävs. Samtidigt som medlemmarnas benägenhet till aktivt deltagande minskade, ökade behovet av detsamma.

Vid kommunalsektionerna stöter man på en liknande problematik. Under det tidiga 1970-talet finns det ett visst intresse för studieverksamhet inom sektion 1 rör det sig huvudsakligen om ”Medlem driver på” och ”Medlems rätt”, vilka är grundkurser som utbildar om det fackliga arbetet. Dessa kurser är mycket populära inom sektion 1 under 1971–72. Vid ett möte 1971 framgår det att ”8 medlemmar från sektionen går facklig grundkurs”, vilket är en mycket omfattande kurs som ämnar förbereda de deltagande för någon form av ämbete inom den fackliga strukturen.²⁷⁷ Inom sektion 5 är studieverksamheten dock inte framgångsrik ens under 1970-talets början. Redan 1970 ger man uttryck för besvikelse, då varken ”Medlems rätt” eller den mycket påkostade kursen ”Verklighet driver på” har framkallat något särskild intresse bland medlemmarna. Man fortsätter dock att fokusera på studieverksamheten med anordnandet av ”Medlem driver på” under 1970, som går ut på att öka det fackliga engagemanget genom att informera om facket mest grundläggande funktioner. Vid sektion 1, fortsätter studieverksamheten dock vara populär fram till mitten av 1970-talet. Under 1975 har man ett mycket framgångsrikt uppsökningsarbete som resulterar i att nästan 50% av de tillfrågade sade sig vara intresserade av någon sorts kurs. Intresset avtar dock under perioden därefter. Framförallt avtar intresset för de kurser som berör den fackliga verksamheten, något som framgår då en aktiv vid studiekommittén vädjar till studieuppsökarna att ”prioritera det fackliga kurserna” över de språk- och nöjesrelaterade kurser man driver. Under 1977, finns det fortfarande ett visst intresse för studier. De studier som bedrivits tidigare under decenniet har dock inte omvandlats i fler aktivt deltagande medlemmar, då studieverksamheten under 1977 inte kan starta för att man inte kan hitta ”tillräckligt många cirkel-ledare.”²⁷⁸

²⁷⁶ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 053 verkstadsklubb Stratos ventilation Uppsala, 9/5 1977, Uppsala folkrörelsearkiv.

²⁷⁷ Protokoll fört vid svenska Kommunalarbetareförbundet avdelning 034 sektion 01 Uppsala, 11/3 1971, Uppsala folkrörelsearkiv.

²⁷⁸ Protokoll fört vid svenska Kommunalarbetareförbundet avdelning 034 sektion 01 Uppsala, 26/5 1977, Uppsala folkrörelsearkiv.

Det finns således betydande likheter mellan hur det aktiva deltagandet förändras inom Metall och Kommunal. Under det tidiga 1970-talet finns ett visst intresse av att delta i fackets verksamhet, framförallt genom studier. Detta lyckas man dock inte omvandla till ett större aktivt engagemang. Trots att studieverksamheten i allmänhet är mer framgångsrik inom kommunal och förblir betydelsefull under en längre period, följer samtliga organisationer samma trend – det aktiva deltagandet marginaliseras. Detta ligger i linje med vad man identifierar i fackpressen. I både Kommunalarbetaren och Metallarbetaren, speciellt efter 1976, betonar man problemen med att göra få medlemmar att aktivt delta i fackets verksamhet. 1976 publiceras *Flera måste bli aktiva i facket!* i Metallarbetaren, där en LO-enkät påvisar att just den problematik som vi ser hos samtliga organisationer som denna uppsats behandlar, även är en vedertagen upplevelse för metallklubbar ute i landet. Där heter det att ”På min arbetsplats... är det dåligt med aktivt folk. Även om vi haft en betydande studieverksamhet. Men vi behöver fler folk för att driva de här frågorna.”²⁷⁹ Det framgår alltså att man inte lyckats omvandla ens en ”betydande studieverksamhet” till ett större aktivt deltagande. En aktiv medlem vid en annan klubb svarar på enkäten att ”Vi behöver betydligt fler aktiva. Det kräver en kraftig satsning på utbildning. Och alla måste få chansen. Därför måste utbildning och information få bedrivas på arbetstid.” Hos de klubbar som behandlas här, sker en stor del av utbildningsarbetet på arbetstid, men samma problematik kvarstår. Den studieverksamhet man bedriver, får inte de resultat man hoppats på.

Det aktiva deltagandet har alltid varit en mer eller mindre begränsad företeelse. Det har alltid varit så, att de tunga lyften inom de lokala organisationerna görs av ett fåtal, eller rent av en enskild person. Den tunga arbetsbörda som dessa aktiva bär, blev dock tyngre under 1970-talet – speciellt efter att MBL blev lag.

Mötesdeltagandet

Mötesdeltagandet är den bjälke som ska bära upp den lokal-fackliga verksamheten. Det är genom mötena man beslutar hur man skall förhålla sig i allt från förhandlingsfrågor, till politiska frågor, till rent sociala frågor. Om mötesdeltagandet inte är högt, så tar medlemmarna varken del av- eller ställning till de beslut som organisationen tar – vilket också innebär att man inte kan vara säker på att man har stöd för sitt handlande av en bred medlemsopinion. Det sjunkande mötesdeltagandet och de problem som detta innebär för informationsspridningen inom klubben, visar sig i protokollen vara en av de största problem

²⁷⁹ ”Flera måste bli aktiva i facket!”, *Metallarbetaren*, nr 26–27, 1976.

organisationerna står inför. Under 1970-talet minskar mötesdeltagandet i samtliga organisationer denna uppsats behandlar och i takt med detta blir det fackliga arbetet svårare och svårare.

Inom Nymans verkstadsklubb var mötesdeltagandet redan vid 1970-talets början relativt litet. Detta var dock inget stort problem fram till 1975, då man aldrig haft någon stor anledning att söka medlemmarnas stöd direkt i de flesta frågor. Man hade under perioden fram till 1975 fokuserat på att fylla en problemlösarfunktion, där den individuella medlemmens stöd hade en mindre betydelse. I den mån problemlösarfunktionen inte fick det utfall man ville och sysselsättning problematiken ökade under 1975, behövde styrelsen söka medlemmarnas stöd. I samband med detta, uppmärksammades problematiken kring det låga mötesdeltagandet. För att yrka på hårdare krav, menar styrelsen, måste man ge mer ”publicitet åt förhandlingarna för att få en större opinion bland medlemmarna. Och som följd härav starkare medlemsstöd bakom förhandlingsdelegationen”. Att mötesdeltagandet är lågt, innebär i detta sammanhang problem för klubbens verksamhet. Trots en ökad ”publicitet” fortsatte mötesdeltagandet att sjunka under det sena 1970-talet. Under 1978, då man är orolig över Volvos intentioner och tror att de tänker lägga ner fabriken helt, anordnar man en demonstration mot ”nedläggningsalternativet”. Denna demonstration verkar av protokollen ha haft vissa problem, bland annat i att den var ”dåligt organiserad” och att medlemmarna inte mangrant ställde upp. Man diskuterar i samband med detta även mötena, som man menar är dåligt besökta. När det framgår att fabriken kommer tas över av Hjalmarsson, uttrycker man från styrelsens sida missnöje och säger att ”det inte var någon mening med att diskutera arbets- och anställningsvillkoren eftersom det var så få på mötet.” Under 1970-talets gång blir den genomsnittlige medlemmen i Nymans verkstadsklubb mindre och mindre intresserad av fackliga förhållanden, på ett sätt som skadar klubbens förmåga att slå vakt om medlemmarnas intressen.

Man kan se en liknande utveckling inom Bahcos verkstadsklubb. Under 1970-talets första hälft, trots att det framgår att mötena i allmänhet är dåligt besökta, finns det ändå tendenser till att vissa förhållanden kan framkalla ett engagemang bland medlemmarna. Under 1974, går ett antal medlemmar samman och kallar till extramöte i frågan om ”inarbetning av håldagar” där en stor mängd medlemmar är missnöjda med styrelsens beslut. Under detta extramöte beslutar man att riva upp styrelsens beslut och återgå till förhandlingar med företaget. Några medlemmar vid extramötet påpekar att om man är intresserad av att påverka, så bör man delta mangrant i de ordinarie mötena istället för att kalla till extramöte. Att

medlemmarna har kapacitet visa sig mangrant är positivt, även om de inte deltar vid ordinarie möten. Under 1970-talets andra hälft skulle dock även detta begränsade engagemang försvinna. Under 1975, skapar det låga mötesdeltagandet problem, i samband med diskussionen om de undermåliga förhållandena i B-verkstaden, då man inte under mötet ens påbörjar en diskussion om det hela eftersom mötet är för dåligt besökt. Under 1978, presenterar man ett förslag som innebär att man skall ämna förbättra det fackliga engagemanget och mötesdeltagandet genom att starta en klubbtidning. Detta förslag ogillas dock av styrelsen, med hänvisning till det redan låga engagemanget. Man menar att det inte finns någon poäng med att starta en klubbtidning, då ”trycksaker so lämnas till medlemmarna läses mycket dåligt.” Under 1979, efter en fråga om varför mötena var så dåligt besökta, gav man styrelsen i uppdrag att undersöka saken och ge förslag på vad man an göra för att förbättra läget. Några förslag infann sig dock aldrig och frågan glömdes tillsynes bort av klubben. Inom metallklubbarna finns det en stark tendens till en minskning i det all dagliga fackliga engagemanget. Medlemmarna går inte på mötena, de deltar inte i aktionerna och de läser inte det material som de tilldelas. Allt detta tyder på att engagemanget minskar under 1970-talet.

Hur ligger det då till med kommunalsektionerna? Här gestaltar sig det sjunkande mötesdeltagandet på ett annat sätt än inom metallklubbarna. Samma problematik och förändringsprocess föreligger, men det hela uttrycks ofta som problem med ”informationen” snarare än med engagemanget i sig. Under 1972 uttrycker man hos sektion 1 ett missnöje med förmågan att nå nyanställda med information om facket. Tiden man blivit tilldelad för att delge de nyanställda med information, ”40 min.”, anser an inte räcker föra att väcka ett verkligt intresse. En liknande fråga tas upp 1973, då en medlem efterlyser en undersökning om hur ”informationen” kan förbättras, så att man bättre kan nå medlemmar med detaljer om mötena. Man talar även om de problem man har med att få information ut till de som jobbar käll-och nattetid, då det ”allmänt är dåligt med information till just den delen av personalen.” 1974 ställer man igen frågan om hur man kan öka engagemanget i mötesverksamheten, med svaret att man borde ha ”speciella diskussionskvällar”, som man kan använda för att väcka intresse bland medlemmarna för fackets verksamhet och förehavanden. Några sådana kvällar anordnas dock aldrig av sektionen. Vid 1977 beslutas att deltagandet är så dåligt, att man på förslag av en medlem bildar en arbetsgrupp som skall fokusera på att ta fram alternativa mötesformer som kan locka fler medlemmar. Det framgår dock inte från protokollen om denna arbetsgrupp faktiskt bildades, eller vilka resultat detta i så fall gav.

Inom sektion 5 har man också problem med både mötesdeltagandet och informationsverksamheten. Här framgår det dock att det inte bara är medlemmarna som inte ansluter sig till mötena, utan också vissa funktionärer. Man talar om ”representantskapsledamöter” som inte deltar vid mötena, varför man föreslår att samtliga ledamöter ska få en skriftlig kallelse inför varje möte. Det nämns också att ”informationskanalerna utåt inte fungerar” och att de affischer som annonserar sektionmötena bara kommer till vissa arbetsplatser. Under 1973, delar sektionen ut en enkät där man frågar medlemmarna hur man kan förbättra informationsläget och det fackliga engagemanget i allmänhet. Diskussionen övergår dock snabbt från att försöka identifiera lösningar, till att diagnostisera grunden för problematiken. En medlem menar att ”fackföreningsrörelsens arbetssätt, där det direkta inflytandet mer och mer avhånts medlemmarna, som minskade aktiviteten.” Alltså att medlemmarna känner sig maktlösa, vilket leder till att de inte engagerar sig i mötena. Varken informationsläget eller mötesdeltagandet behandlas på något meningsfullt sätt under 1970-talets andra hälft. Framåt slutet av perioden slutar man i stort sett redogöra för de diskussioner som sker inom klubben, på mer än det mest grundläggande sätt. Hur det ligger till med mötesengagemanget under slutet av 1970-talet är således svårt att utvinna ur protokollen. Det finns emellertid liten anledning att tro att den problematiken lösts.

Inom både kommunalsektionerna och metallklubbarna kan man se en stark utveckling mot ett glesare mötesdeltagande och en lägre grad av engagemang i organisationens vardagliga aktivitet. Inom kommunal har man dock redan gjort ett försök att diagnostisera problematiken, när man skyller det låga engagemanget på bristande information. Detta kan mycket väl spela in i det hela, men med tanke på att samma utveckling kan ses även vid relativt sammansvetsade arbetsplatser, som vid Nyman-fabriken, indikerar att det grundläggande problemet är ett annat. I vilket fall som helst återspeglas den problematik man ser i protokollen, även i fackpressen. I *Platsmöten ökar aktiviteten* beskriver man hur ”Medlemmarna i allmänhet är inte aktiva, kommer inte på möten osv.”, vilket man menar är för att sektionmötena måste bemöta en så stor mängd olika gruppers intressen, då sektionen representerar så många olika avdelningar. Detta är ett en problematik som också finns hos de kommunalsektioner som behandlas här. Det dåliga mötesdeltagandet inom Metall diskuteras i *Utsiktsfönster ger ny anda på BT i Mjölby*, där man beskriver mässdeltagandet som lågt: ”Om den nya andan nått ut på golvet i samma grad är kanske tveksamt. Medlemmarna upplever väl vissa förändringar och förbättringar men vet inte vad som ligger bakom. De traditionella

klubbmötena är dåligt besökta. Den vägen är det svårt att nå ut. Hur vi ska klara den nöten – att nå medlemmarna och få fler aktiva – det har vi inte löst än.”²⁸⁰ Man beskriver hur man trots en mycket hög facklig anslutning inte lyckas locka medlemmar till mötena. Vad som framgår från materialet, är att det sjunkande mötesdeltagandet ett vedertaget faktum, både inom pressen och inom de lokala organisationerna – samt att det inte finns några stora skillnader i det alldagliga engagemanget mellan förbunden. Detta är emellertid förvånande, i och med de båda förbundens skilda förutsättningar. Det minskande engagemanget bland medlemmarna, är således förmodligen inte ett resultat av förbundsspecifika organisatoriska faktorer, utan tecken på ett bredare – klassomspännande – ointresse. Att man samtidigt kan skåda ett brett ointresse beskrivet inom de båda förbundens pressorgan, ger vidare styrka till idén att det hela handlar om förändrade sociala och ekonomiska tillstånd för hela arbetarklassen.

Det partipolitiska engagemanget

Det politiska engagemanget, som man kanske kunde förvänta sig vara ett konstant inslag i den fackliga verksamheten givet den starka relationen mellan fackföreningsväsendet och Socialdemokraterna, lyser i protokollen med sin frånvaro. Den enda organisation som på något konsekvent sätt håller sig med partipolitiskt aktivitet, är sektion 5. Inför valet 1973 anordnar ordföranden, mot styrelsens direktiv, en ”valbyrå” där man propagerar för SAP i landstings och riksdagsvalet. Styrelsen hade också planerat att propagera för SAP, men ville göra detta på ett mindre direkt sätt. Inför valet 1976 engagerade man sig också, genom att bjuda in en socialdemokratisk landstingsman, som uppmuntrade medlemmarna att rösta på SAP i valet. Som nämnts tidigare, fanns det bland organisationerna ett betydande politiskt medvetande i geopolitiska frågor – och stundvis även i inhemska frågor. Att det inte finns tecken på ett större engagemang i partipolitiska frågor, givet det medvetande och intresse medlemmarna ändå visar på i andra frågor, är emellertid förvånande.

Slutsats

Om vi återbesöker Hobsbawms resonemang som redogjordes för i denna uppsats inledande kapitel, finns det många likheter i det han beskriver och det man kan se i lokalorganisationernas protokoll. Hobsbawm menar att den engelska arbetarrörelsens förlust under 1970-talets slut, delvis kan spåras till sociala splittringar inom arbetarklassen. Där det tidigare fanns en gemenskap baserad på en bred solidaritet, var arbetarna nu isolerade från

²⁸⁰ Askling, Lena. ”Utsiktsfönster och ny anda på BT i Mjölby”, *Metallarbetaren*, nr 42, 1973.

varandra – i takt med att gemenskapen luckrades upp, fallerade även det frivilliga deltagande som gav arbetarrörelsen sitt inflytande. Samma process ser man i Sverige. Som denna uppsats visar fanns det betydande sociala problem inom de lokala organisationerna. Den trytande gemenskapens vanligaste uttryck i metallprotokollen, är det nästintill konstanta misstänkliggörandet av de som håller förtroendevald position inom klubbarna. Medlemmarna litat ofta inte på sina representanter. Ibland har medlemmarna fog för sin misstro – man ser vid ett flertal tillfällen hur styrelser går bakom ryggen på medlemmarna i förhandlingar med företagen. Ibland är den misstro man uppvisar omotiverad, driven av en föreställning att organisationen inte slår vakt om medlemmarnas intressen. I takt med att sysselsättningsläget förvärras och styrelserna vid bägge metallklubbar blir mer fokuserade på att fylla en *problemlösarfunktion*, ökar den vanmakt som medlemmarna upplever. Stora delar av den svenska industrin kände fram till 1970-talets början bara tillväxt. Industrin hade vuxit explosivt under föregående två decennium.²⁸¹ När den ekonomiska situationen förvärrades och man inom industrin genomled kontraktioner, som tog form av en kraftigt minskad sysselsättning, skapades nya motsättningar mellan styrelser och medlemmar. 1970-talets svåra ekonomi, kan dock inte sägas ligga bakom denna problematik – den trytande gemenskapen tar även inom organisationerna uttryck i form av ökade motsättningar medlemmar emellan och en trytande solidaritet i avtalsfrågor. Detta tyder på att det finns djupare, socialt betonade orsaker till gemenskapsproblemen. Det finns dock områden, där det fortfarande uppvisas en betydande solidaritet. Den minskande sysselsättningen efter 1975, är en problematik av existentiell karaktär, något som medlemmarna förstår. ”I dessa arbetslöshetens tider”, måste man vara redo att trots sociala problem, göra uppoffringar för att kamrater skall få behålla sina arbeten. Detta tyder på att gemenskapen, trots betydande problem, inte än fallit samman.

Kommunalsektionernas styrelser har en mindre turbulent relation till sina medlemmar, ett resultat av skilda organisatoriska förutsättningar. Kommunals brokigare medlemsskara, gör den interna gemenskapen till ett mindre betydande inslag i verksamheten. Solidaritet måste givetvis finnas mellan medlemmarna även här, men hur de personliga relationerna gestaltar sig är av en mindre betydelse. Även inom kommunal ser man dock en trytande gemenskap. Eftersom löneförhandlingar sker i central regi med landstinget, uttrycks solidaritetsproblemen huvudsakligen inte i lönefrågor, utan istället genom diskussioner om sysselsättningen. När man behandlar schemafrågan finns det tecken på att medlemmarna försöker främja den egna

²⁸¹ Schön, *En modern svensk ekonomisk historia*, 327–332.

gruppen och arbetsplatsen, på bekostnad av andra grupper inom sektionen. Trots skilda organisatoriska förutsättningar, tryter gemenskapen inom både Metall och Kommunal - det som skiljer dem åt är hur detta kommer till uttryck.

Samtidigt som båda förbunden uppvisar en trytande intern gemenskap, finns det också tecken på att solidariteten med den bredare arbetarrörelsen är förvånansvärt låg. Man gör mycket sällan uttalanden till stöd för arbetarrörelsens sak ute i landet, samtidigt som man flitigt ägnar ett stort intresse åt geopolitiska frågor. När Ambjörnsson beskriver arbetarrörelsens etablering i det tidiga 1900-talets brukssamhälle, diskuterar han hur stödaktion till arbetarrörelsens kamp utanför det egna lokalsamhället gav en fora för en ny ”moral” och en ”värdighet” grundad i solidaritet med sin klass. ”Den som ställde sig solidariskt med sina nödlidande kamrater hade visat värdighet.”²⁸² Det man ser i protokollen – den benägenhet som under hela 1970-talet finns att ignorera arbetares kamp i Sverige, till fördel för en internationell solidaritet – är ett tecken på att den interna gemenskap som karaktäriserade arbetarrörelsen under tidigare epoker, redan tagit betydande skada vid 1970-talets början. Samtidigt, visar de solidaritetsuttryck som, den svaga gemenskapen till trots, riktas mot svenska arbetares kamp, att det inte är medvetenheten eller kapaciteten att positionera sig som tryter - medlemmar är helt kapabla att argumentera, som i fallet med skogsarbetarna, för arbetarnas sak. Det som fallerar är istället själva solidariteten. Det är arbetarrörelsens förmåga att upprätthålla en bredare gemenskap som bryter samman.

Samtidigt som det finns betydande problem med gemenskapen, brister också engagemanget. Även här är likheterna mellan förbunden betydligt mer framstående än skillnaderna. De aktiva medlemmarnas börda ökar i takt med att de fackliga organisationerna tillåts en bredare insikt i arbetsgivarens verksamhet, samtidigt som de krafttag som under tidigt 1970-tal görs på studiefrenten inte omvandlas i ett bredare engagemang hos medlemmarna. Det är genomgående svårt att få medlemmar att ställa upp på fackliga uppdrag. Samtidigt finns det en starkt växande divergens mellan den genomsnittlige medlemmen och den fackligt engagerade – facket blir i större utsträckning en marginaliserad aspekt av arbetarens vardag. Som en medlem uttrycker det:

”Den fackliga aktiviteten är idag alldeles för låg bland medlemmarna i klubben. Detta är naturligtvis inget problem som bara finns hos oss på Bahco, utan är ett faktum på de flesta industrier. Det fackliga arbetet kännetecknas av att några få vet mycket och i stort sett gör

²⁸² Ambjörnsson, *Den skötsamme arbetaren*, 97.

allt. Avståndet i det fackliga kunnandet, mellan å ena sidan styrelsen, och å andra sidan den enskilda medlemmen, ökar. Frågan man ofta kommer tillbaka till är, hur ska vi bredda den fackliga verksamheten och aktiviteten?”²⁸³

Det är inte bara det aktiva engagemanget som minskar. Även mötesdeltagandet som under tidigare perioder var ett vanligt inslag i arbetarens vardag, blir mindre och mindre relevant under 1970-talet. Mötesdeltagandet är den grund på vilken all ordinär facklig verksamhet skall vila. Om medlemmarna inte infinner sig vid mötena, har den fackliga strukturen mycket små förutsättningar att faktiskt slå vakt om medlemmarnas intressen. Det finns en cirkulär aspekt av deltagandet – i den mån en medlem känner att organisationen inte är intresserad av att driva frågor på det sätt man efterfrågar, är hon mindre benägen att komma på mötena. Men om medlemmar uteblir från mötena, minskar organisationens förmåga att faktiskt driva frågor på ett tillfredställande sätt. Man fastnar i en spiral, som resulterar i ett kontinuerligt krympande engagemang. Det är även här man ser interaktionen mellan gemenskapen och engagemanget tydligast. Om gemenskapen var stark och nätverken intakta, skulle missnöje mötas med ”voice”, snarare än ”exit”.²⁸⁴ Istället för att ett missnöje med organisationens agerande leder till att man drar sig tillbaka och slutar delta, skulle ett fungerande nätverk istället betinga ett fortsatt deltagande. Att så inte är fallet, tyder på att nätverken brister.

Den komparation som här bedrivits över de lokala organisationerna, visar att det inte föreligger några betydande skillnader mellan förbunden – varken vad gäller medlemmarnas gemenskap, eller deras engagemang. Det rör sig istället om en relativt jämn och gradvis förändring inom de båda förbunden, där ett trytande gemenskap och ett avtagande engagemang skapar problem för organisationerna. Detta understöds av fackpressen, som visar att det minskande engagemanget är ett vedertaget faktum på nationell nivå. Det är denna process, som öppnade dörren för 1980-talets politiska omdaningar, och nyliberalismens gradvisa maktövertag. Nyckeln till relationen mellan den lokalorganisatoriska och det partipolitiska, finner vi i det uteblivna politiska engagemanget. Den tes som drivs av bland annat Mair och Sörbom, där man ser en tydlig minskning i det partipolitiska engagemanget till fördel för andra politiska uttryck så om bojkott, stöds av det man ser i protokollen. När Mair beskriver ”the enfeeblement of the electoral process”, där massorna separeras från

²⁸³ Protokoll fört vid Metallindustriarbetareförbundet avdelning 053 verkstadsklubb Stratos ventilation Uppsala, 2/8 1977, Uppsala folkrörelsearkiv.

²⁸⁴ Powell, *Neither market nor hierarchy*, 272.

samhällets politiska uttryck, är det denna process han menar.²⁸⁵ De organisationer som behandlats i denna uppsats, organiserar tusentals ur Uppsalas arbetarklass. Att de visar på en betydande politisk medvetenhet, samtidigt som det partipolitiska engagemanget uteblir, är ett tecken på att den politiska ordning som karaktäriserade den svenska efterkrigstiden löstes upp under 1970-talet. Valresultatet 1976, är denna upplösningens yttersta uttryck – arbetarrörelsen förlorar kontrollen över det politiska systemet. Samtidigt är de lokalfackliga organisationernas reaktion på den socialdemokratiska valförlusten 1976 också i stort sett utebliven. Inte ens inom sektion 5, där det ändå fanns ett visst mått av partipolitiska engagemang, syns tecken på några politiska krafter efter 1976. Ur detta hänseende, går protokollen och fackpressen isär. Inom fackpressen, spetsar man efter till den politiska retoriken efter 1976 och ägnar större utrymme åt grundläggande kritik av den egna rörelsens förmåga att engagera medlemmarna politiskt. Samtidigt som kritiken uppenbarligen stämmer, återspeglas inte i de lokala organisationerna något särskilt missnöje vad beträffar val-utfallet 1976. Det partipolitiska ointresse som fanns före valet, fanns även efter valet. Att de klassbaserade vävmönster som vuxit fram under 1900-talet bröts under den här perioden, finns det således tecken på i protokollen. Socialdemokraternas förmåga att leda ett ”samhälleligt självförsvar”, på det sätt som man gjorde under 1950- och 60-tal, bygger på ett aktivt politiskt engagemang inom arbetarrörelsen. Under 1970-talet, ledde den trytande gemenskapen och den svåra ekonomiska situationen till att det politiska engagemanget uteblev – vilket föranledde socialdemokraternas politiska kursändring under 1980-talet.

²⁸⁵ Mair, *Ruling the Void*, 26

Bibliografi

Otryckta källor

Metallindustriarbetareförbundet avdelning 050, klubb Prometek Uppsala. Uppsala folkrörelsearkiv, Uppsala.

Metallindustriarbetareförbundet avdelning 053 verkstadsklubb Stratos ventilation. Uppsala folkrörelsearkiv, Uppsala.

Svenska Kommunalarbetareförbundet avdelning 034 sektion 01 Uppsala. Uppsala folkrörelsearkiv, Uppsala.

Svenska Kommunalarbetareförbundet avdelning 34 sektion 5 Uppsala. Uppsala folkrörelsearkiv, Uppsala.

Tryckta källor

Askling, Lena. ”Utsiktsfönster och ny anda på BT i Mjölby”, *Metallarbetaren*, nr 42, 1973.

Höök, Wiking. ”40 procent av oss vet inte vad ordet ’solidaritet’ betyder”, *Metallarbetaren*, nr 33, 1976.

Jacobsson, Cecilia. ”Nu ska alla nyanställda få veta vad facket är”, *Metallarbetaren*, nr 3–4, 1976.

Mosesson, Thomas. ”Flera måste bli aktiva i facket!”, *Metallarbetaren*, nr 26–27, 1976.

Nyström, Christina. ”Vi har roligt tillsammans”, *Kommunalarbetaren*, nr 9. 1973.

Redaktionen. ”Gruppsolidaritet ger oss trygghet”, *Kommunalarbetaren*, nr 4, 1971.

Redaktionen. ”Skäll inte på medlemmen om hon inte är intresserad av facket”, *Kommunalarbetaren*, nr 10, 1971.

Redaktionen. ”Platsmöten ökar aktiviteten”, *Kommunalarbetaren*, nr 9, 1972.

Redaktionen. ”Möten på arbetsplatsen långpendlarnas enda chans”, *Metallarbetaren*, nr 5, 1973.

Redaktionen. ”Ju tristare jobb desto sämre fritid”, *Metallarbetaren*, nr 10, 1975.

Redaktionen. ”Kursen klar om medbestämmandet”, *Metallarbetaren*, nr.1–2, 1977.

Redaktionen. ”Våga vara uppkäftig!”, *Metallarbetaren* nr 33, 1978.

Wall, Carin. ”Värva de unga till fackligt arbete!”, *Metallarbetaren* nr 19, 1978.

Svensson, Tommy. ”Facket är väl mest för de äldre”, *Metallarbetaren* nr.12, 1978.

Litteratur

Ambjörnsson, Ronny. *Den skötsamme arbetaren: idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880-1930*. 4. uppl. Stockholm: Carlsson, 2001.

- Berggren, Lars, Lars Ekdahl, Carina Gråbacke, Maths Isacson, Rolf Jansson, Jan Jörnmark, Bill Sund, and Christer Thörnqvist. *Det lyser en framtid: Svenska metallindustriarbetareförbundet 1957-1981*. Svenska Metallindustriarbetareförbundet, Band 5. Stockholm: Tiden-Barnängen tryckerier, 2008.
- Berglund, Bengt. *Kampen Om Jobben: Stålindustrin, Facket Och Löntagarna under 1970-Talskrisen*. Meddelanden Från Ekonomisk-Historiska Institutionen Vid Göteborgs Universitet 56. Göteborg: Ekonomisk-historiska institutionen vid Göteborgs universitet, 1987.
- Blyth, Mark. *Great Transformations: Economic Ideas and Institutional Change in the Twentieth Century*. New York: Cambridge University Press, 2002.
- Ekdahl, Lars. *Välfärdssamhällets spegel: Kommunal 1960-2010*. Stockholm: Premiss, 2010.
- Frege, Carola M., and John E. Kelly, eds. *Varieties of Unionism: Strategies for Union Revitalization in a Globalizing Economy*. Oxford ; New York: Oxford University Press, 2004.
- Hayek, Friedrich A. von. *The Road to Serfdom*. Repr. Routledge Classics. London: Routledge, 2006.
- Hirdman, Yvonne. *Med Kluven Tunga: LO Och Genusordningen*. Stockholm: Atlas, 1998.
- Hobsbawm, Eric. "The Forward March of Labour Halted?" *Marxism Today*, September 1978.
- Isacson, Maths. *Vad gör en fackförening? den dagliga kampen för jobben 1975-2000 utifrån en klubbordförandes dagböcker*. Lund: Arkiv förlag, 2022.
- Jacobs, Jane. *The Death and Life of Great American Cities*. Pimlico 388. London: Pimlico, 2000.
- Lundh, Christer. *Spelets Regler: Institutioner Och Lönebildning På Den Svenska Arbetsmarknaden 1850-2018*. Tredje upplagan. Lund: Studentlitteratur, 2020.
- Mair, Peter. *Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy*. London New York: Verso, 2013.
- Müller, Leos. Nováky, György. *Om komparativ metod inom historievetenskapen*. Historiska institutionen vid Uppsala Universitet, 1997.
- Polanyi, Karl. *Den Stora Omdaning: Marknadsekonomin Uppgång Och Fall*. 2. uppl. Lund: Arkiv, 2002.
- Powell, Walter W. "Neither market nor hierarchy: network forms of organization." i *Markets, Hierarchies and Networks: The coordination of social life*, 261-274. SAGE Publications, 1991.
- Putnam, Robert D. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. 1. Touchstone ed. A Touchstone Book. London: Simon & Schuster [u.a.], 2001.

- Schön, Lennart. *En Modern Svensk Ekonomisk Historia: Tillväxt Och Omvandling under Två Sekel*. 3. uppl. Stockholm: SNS förlag, 2012.
- Slobodian, Quinn. *Globalists: The End of Empire and the Birth of Neoliberalism*. Cambridge, Mass: Harvard university press, 2018.
- Studebaker, Benjamin. *The Chronic Crisis of American Democracy: The Way Is Shut*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2023.
- Stråth, Bo. "Verkstadsklubbarna vid Volvo och Saab: Facklig politik i två företagskulturer." i *Metall 100 år, 1888-1988: fem uppsatser*, 83-106. Svenska Metallinudstriarbetareförbundet, 1988.
- Sörbom, Adrienne. *Vart tar politiken vägen? om individualisering, reflexivitet och görbarhet i det politiska engagemanget*. Acta Universitatis Stockholmiensis, n. s. 14. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 2002.
- Thompson, Grahame and Open University, eds. *Markets, Hierarchies, and Networks: The Coordination of Social Life*. Sage Publications, 1991.
- Veblen, Thorstein. "Why is Economics not an Evolutionary Science?" *The Quarterly Journal of Economics* 12, nr 4 1898.
- Waldemarson, Ylva. *Mellan individ och kollektiv: Kommunal 1960-2010*. Stockholm: Premiss, 2010.